

EUGENIUSZ CNOTLIWY (Szczecin)

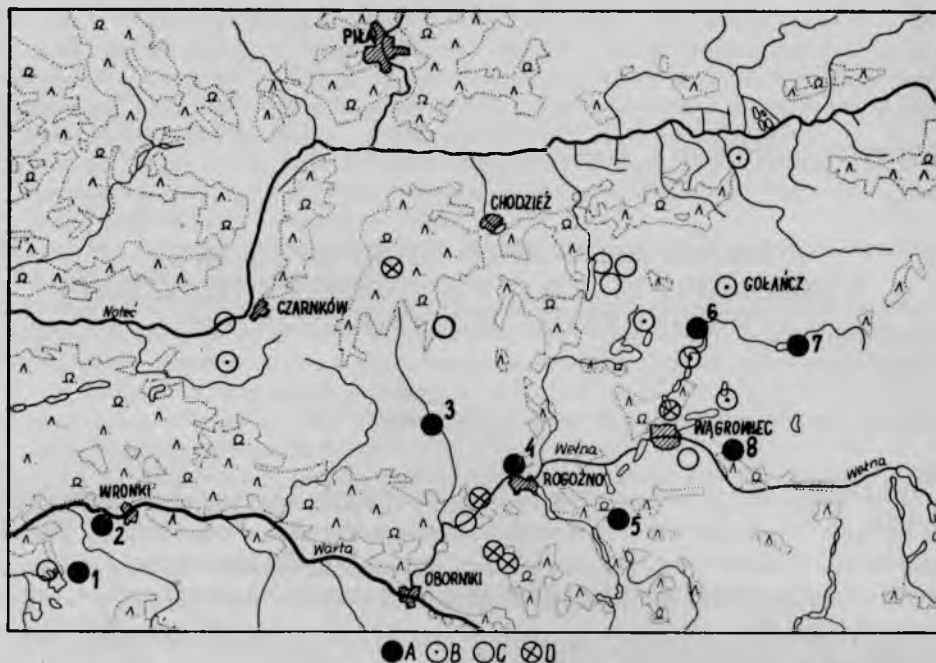
GRODZISKA Wczesnośredniowieczne
w południowej części województwa pilskiego.
Wyniki badań weryfikacyjnych

W latach 1980 - 1985 na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Pile zespół naukowy Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej Przedsiębiorstwa Państwowego Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział w Szczecinie (w skrócie PAK PP PKZ) przeprowadził badania weryfikacyjne wybranych stanowisk w południowej części województwa pilskiego po rzekę Notec na północy¹. Badaniami objęto 28 stanowisk określanych w dawniejszej literaturze bądź w zbiorach archiwalnych jako grodziska lub miejsca, w których na podstawie form terenowych dopatrywano się interesujących nas tu obiektów (ryc. 1). Starsze badania podobnego typu przeprowadzone na wspomnianym obszarze zreferowały Z. Kurnatowska i A. Łosińska, przedstawiając równocześnie podstawowe wymogi działań weryfikacyjnych². Do zakresu badań weryfikacyjnych należą badania zasobów archiwalnych, bibliograficznych i prace terenowe, w czasie których należy dokonać dokładnej lokalizacji grodziska, rozpoznać stan zachowania oraz określić ewentualne zagrożenia, sporządzić dokumentację opisową, fotograficzną, pomiarową, określić chronologię i charakter obiektu. Do ważnych zadań terenowych zaliczam także rozpoznanie stratyfikacji stanowiska przy zastosowaniu metody wiertniczej, sprawdzonej z pomyślnym skutkiem na stanowiskach zachodniopomorskich³. Pozwala ona w sposób minimalnie niszczący stwierdzić rodzaj, charakter nawarstwień, zlokalizować lepiej urządzenia obronne, a niekiedy wręcz je wykryć (np. zasypane, niewidoczne na powierzchni wały i fosy), określić sposoby zabudowy i użytkowania majdanu czy wreszcie rozpoznać głębokość zalegania calca. W zależności od warunków terenowych stanowisko przecinano najczęściej dwiema krzyżowo przecinającymi się osiami wierceń, rzadziej jedną. Rozpoznanie nawarstwień pozwalało zawsze z lepszymi wynika-

¹ W skład ekipy badawczej obok autora niniejszego opracowania wchodził dr Ryszard Rogosz, mgr mgr Anna Uciechowska-Gawron, Roman Kamiński, Zdzisław Sulima, Eugeniusz Wilgocki oraz Mirosława Kwaśniewska.

² Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, s. 25 - 38.

³ E. Cnotliwy, T. Nawroński, R. Rogosz 1979.

Ryc. 1. Południowa część województwa pilskiego. Lokalizacja weryfikowanych stanowisk: A — grodziska wczesnośredniowieczne, B — grodziska stożkowate, C — inne stanowiska ze śladami osadnictwa, D — twory naturalne. 1 — Wróblewo, 2 — Pierwoszewo, 3 — Ninino, 4 — Rogoźno, stan. 2, 5 — Przysieka, 6 — Laskownica Mała, 7 — Smuszewo, 8 — Rąbczyn. Rys. J. Marcinkowska

Fig. 1. Southern part of the Piła voevodship. Location of the sites under verification: A — early mediaeval hillforts, B — mottes, C — other sites with settlement traces, D — natural forms. 1 — Wróblewo, 2 — Pierwoszewo, 3 — Ninino, 4 — Rogoźno, site 2, 5 — Przysieka, 6 — Laskownica Mała, 7 — Smuszewo, 8 — Rąbczyn. Drawing by J. Marcinkowska

mi lokalizować wykopy sondażowe, zakładane celem wydobycia materiałów umożliwiających określenie wieku nawarstwień i stanowiska. Datowanie stanowisk wielowarstwowych, a takimi na ogół są grodziska, tylko na podstawie materiału znajdującego na powierzchni jest najczęściej mało przydatne, a wyniki wątpliwe.

Skoro została poruszona kwestia datacji stanowisk, to należy stwierdzić, że podstawą określeń chronologicznych była wyłącznie ceramika. Przy określaniu jej wieku korzystano z dorobku ośrodka poznańskiego, zarówno z podstawowych ustaleń W. Hensla, Z. Kurnatowskiej i W. Dzieduszyckiego⁴, jak i z monograficznych ujęć Z. Dymaczewskiej, L. Leciejewicza i W. Dzieduszyckiego⁵.

⁴ W. Hensel 1950; Z. Hilezerówna 1967, 1968 i 1973; W. Dzieduszycki 1980.

⁵ U. Dymaczewska 1970 (Santok); L. Leciejewicz 1961 (Ujście) i W. Dzieduszycki 1982 (Kruszwica).

Przy prezentacji grodzisk zastosowałem schemat sprawdzony już wcześniej przez J. Olczaka i K. Siuchnińskiego⁶, ze zmianami zaproponowanymi w opracowaniu grodzisk ziemi pyrzyckiej⁷. W niniejszej pracy proponuję wyodrębnić punkt: stratygrafia grodziska — wyniki wierceń, umieszczony w tekście przed opisem inwentarza. Zawierać on będzie opis nawarstwień stanowiska i jego elementów funkcjonalnych. W ten sposób pragnę zwrócić szczególną uwagę na stratyfikację grodziska — jeden z najważniejszych elementów jego rozpoznania i oceny. W opisie stanowisk zastosowałem też podział typologiczny grodzisk opracowany przez J. Olczaka i K. Siuchnińskiego⁸.

W niniejszej pracy prezentuję 8 stanowisk zweryfikowanych jako grodziska wczesnośredniowieczne. Pozostałe omówię bardzo skrótowo w zakończeniu, odsyłając czytelnika do przygotowywanej publikacji szczegółowej.

LASKOWNICA MAŁA

Gmina: Gołańcz.

Źródła pisane: miejscowość pod 1358 r. (S. Kozierowski 1912, s. 219).

Stanowisko: 2.

Położenie: na północno-zachodnim brzegu Jeziora Podjezierskiego, na około 14 m wysokim cyplu odciętym parowem od wysoczyzny, około 500 m na północny wschód od zabudowań wsi (ryc. 2). W tym miejscu znajdował się kiedyś cmentarz ewangelicki. Brak nazwy miejscowej.

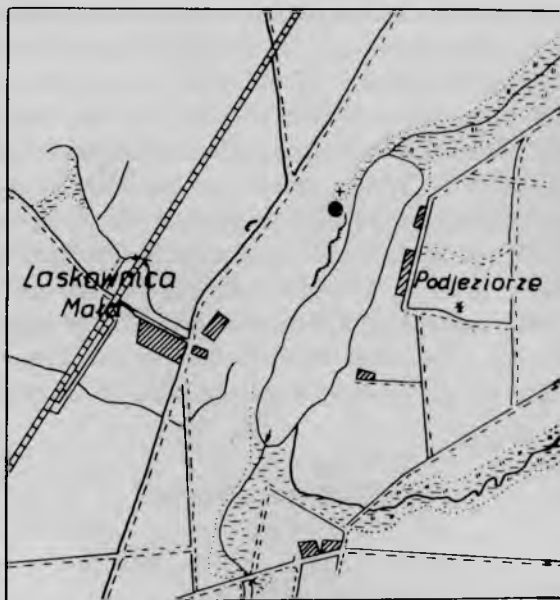
Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu: grodzisko wyżynne, jednocłonowe, pierścieniowate, w przybliżeniu owalne, z zachowanym i wyraźnie czytelnym wałem podkowiastym od strony północnej i podobnego kształtu odcinkiem od strony jeziora. Odcinki wału wschodni i zachodni czytelne na powierzchni, ale bardzo silnie zniwelowane. Majdan płaski w części południowej podnosi się łagodnie w stronę północną. Stan zachowania: obiekt nie jest użytkowany, północna część porośnięta lasem mieszanym, przy czym bardziej gęste poszycie leśne występuje na zboczu wschodnim. Partia południowa jest użytkowana jako łąka (ryc. 3). Wymiary: podstawa grodziska 35×47 m, powierzchnia około 1400 m^2 , majdan: pierwotnie 25×30 m (powierzchnia około 700 m^2) później 25×35 m (powierzchnia około 800 m^2), szerokość podstawy wału starszego na podstawie wierceń około 4 - 5 m, wału młodszego (północnego) około 7 - 10 m, wysokość wału czytelna na powierzchni 2,5 - 3,5 m.

⁶ J. Olczak, K. Siuchniński 1966, s. 7 - 8.

⁷ E. Cnotliwy, T. Nawroński, R. Rogosz 1979, s. 145.

⁸ J. Olczak, K. Siuchniński 1975 i 1976.

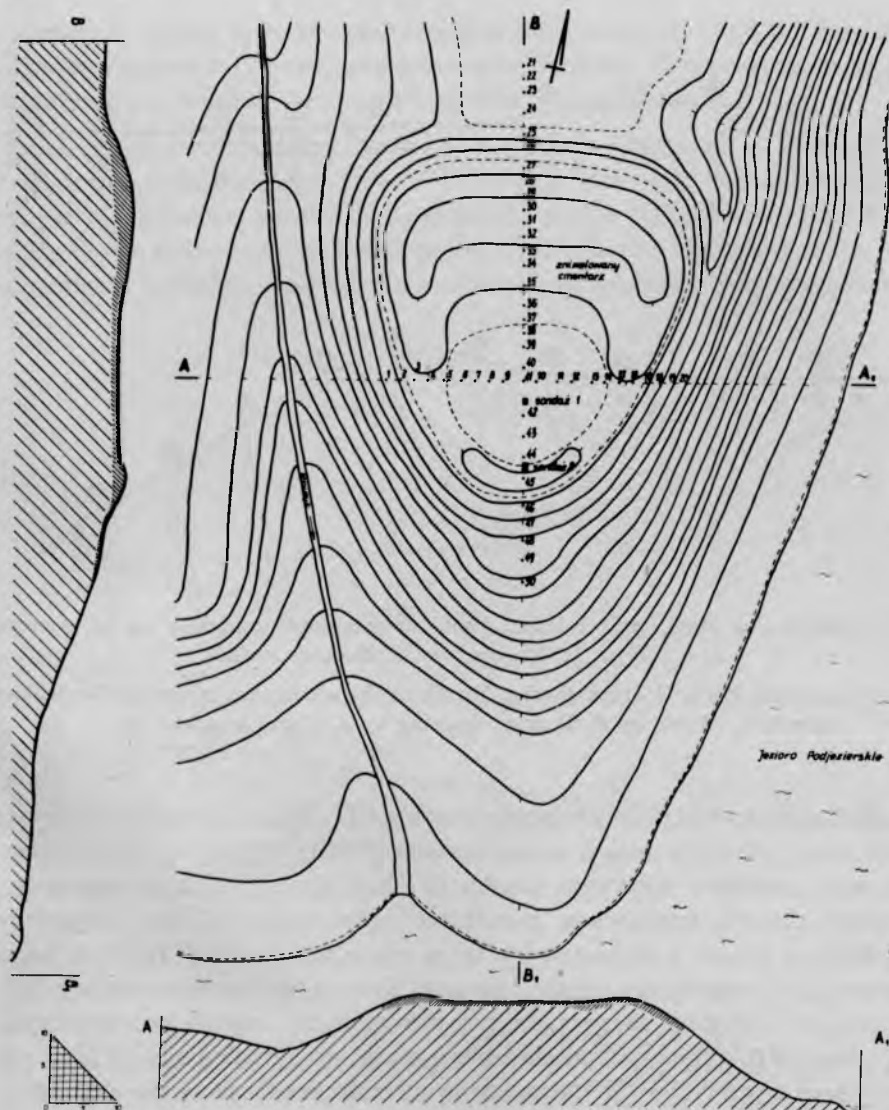

Ryc. 2. Laskownica Mała, gm. Golańcz. Lokalizacja grodziska. Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 2. Laskownica Mała, Golańcz district. Hillfort location. Drawing by M. Kwaśniewska

Stratygrafia grodziska — wyniki wierceń: celem rozpoznania nawarstwień stanowisko przecięto dwiema osiami wierceń, wykonując w ich obrębie 50 otworów (ryc. 3). Jednolitym oznaczeniem warstw na profilach objęto cały obiekt, włączając w to także warstwy rozpoznane w wykopach sondażowych (ryc. 4 - 5). Badania te dały możliwość w miarę dokładnego ustalenia zasięgu obwałowań oraz pozwoliły uchwycić przypuszczalnie przynajmniej dwie ich fazy. Nawarstwienia są przedstawione w kolejności narastania. Calej: geologiczne podłoże grodziska tworzyła glina, nad którą śladowo tylko w południowej części stanowiska wystąpiła próchnica pierwotna (oś B-B₁, otw. 45 i sondaż, warstwa IVb).

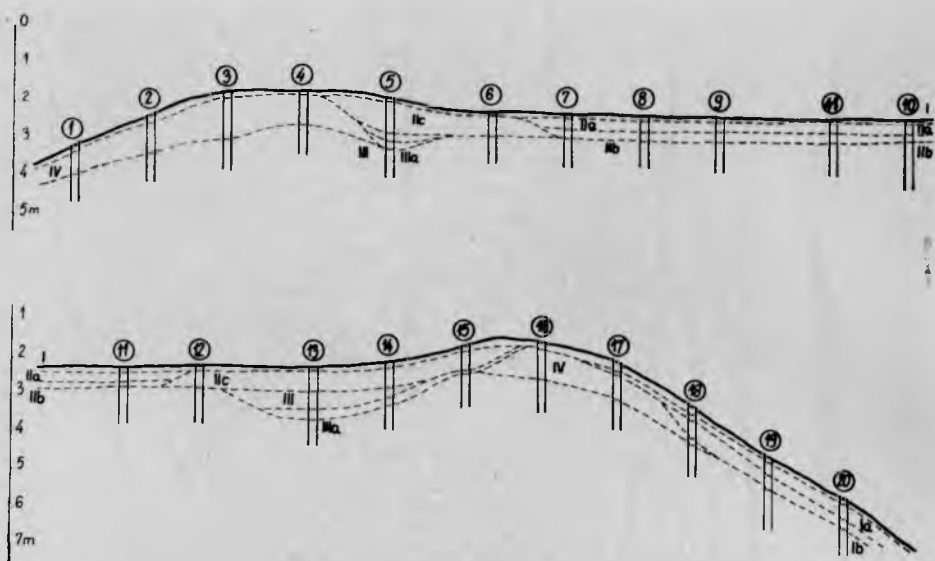
Umocnienia obronne: stwierdzono je na krańcach obydwu osi wierceń w otworach 1 - 4, 14 - 18, 26 - 31 i 24 - 26. Potężny okazał się wał od strony północnej, najłatwiej dostępnej (ryc. 4). Odcinek ten był dwu-, a moŜenawet trzykrotnie przebudowywany. Pozostałe odcinki były wyraźnie słabsze i wykazywały tylko jednorazową budowę. W obrębie zachodniego (otw. 1 - 4) i wschodniego (otw. 15 - 18) odcinka wału zachowało się tylko jądro usypane z szarego piasku z próchnicą, zawierające resztki zwęglonych konstrukcji drewnianych i popiołu (warstwa IV). Ziemię do budowy wału wzięto z wnętrza grodu, czyniąc przy tym czytelny w calu rów ciągnący się wzdłuż umocnień. Połud-

Ryc. 3. Laskownica Mała, gm. Gołańcz. Plan warstwiczny grodziska z lokalizacją otworów wiertniczych i wykopów sondażowych. Wyk. R. Rogosz, rys. J. Marcinkowska

Fig. 3. Laskownica Mała, Gołańcz district. Contoured map of the hillfort with locations of the drilling holes and trial trenches. Made by R. Rogosz, drawing by J. Marcinkowska

niowy odcinek wału ma bogatsze uwarstwienie. Bezpośrednio na próchnicy pierwotnej usypano jądro wału z pomarańczowego piasku (warstwa IVa, otw. 45 i sondaż 2). Nad nim wystąpiła opisana już wyżej warstwa IV z resztkami zwęglonych konstrukcji drewnianych. Być może z rozwaliskiem tego wału należy wiązać lokalną warstwę IIa stwierdzoną w sondażu nr 2 i w otworach 45 - 46. Na specjalną uwagę zasługuje odcinek północny (otw. 26 - 31).

Ryc. 4. Laskownica Mała, gm. Gołańcz. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń A-A₁. Wyk. R. Rogosz, rys. J. Marcinkowska

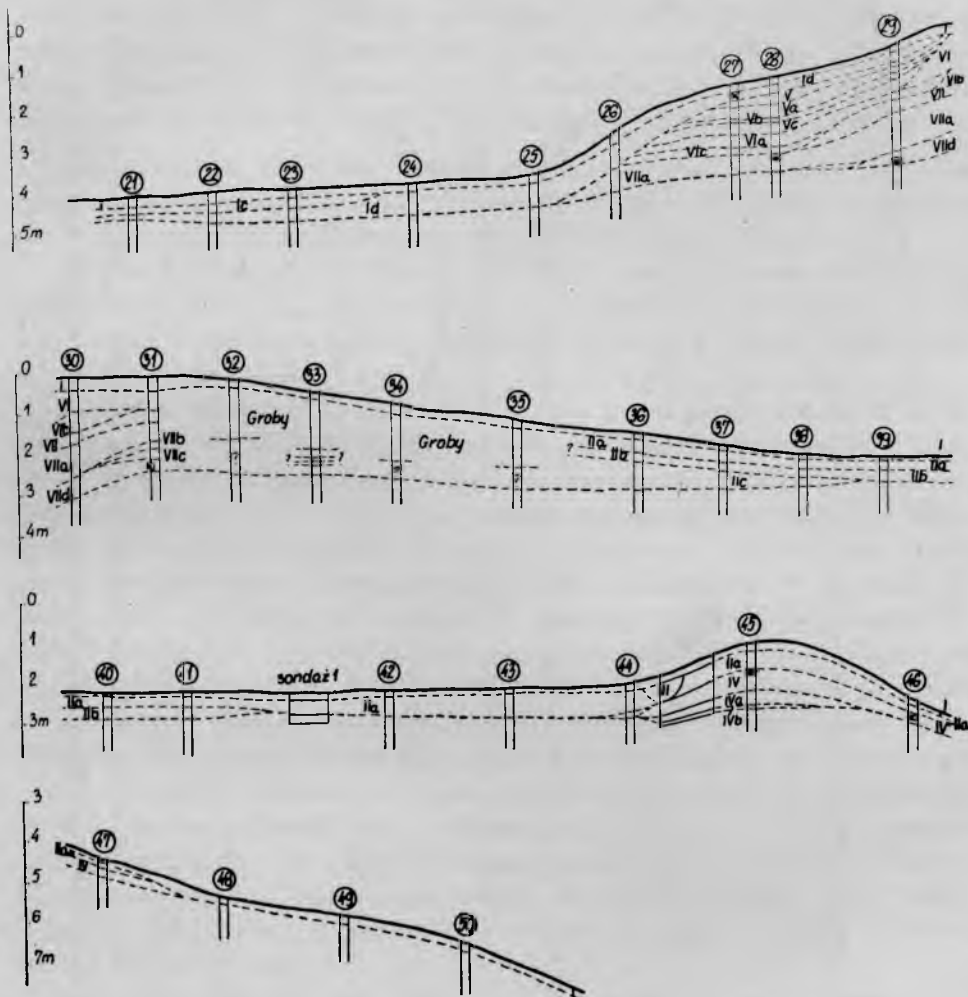
Fig. 4. Laskownica Mała, Gołańcz district. Profile of the settlement layers on the drilling axis A-A₁. Made by R. Rogosz, drawing by J. Marcinkowska

Z najstarszą fazą wału należy wiązać warstwy VII - VIIId. Dolną część nasypu tworzy szary, gliniasty piasek z kamieniami (VIIId). Wyżej wystąpiły przewarstwienia szarego i żółtawego piasku (VIIb-c) i gruby pokład brązowego, gliniastego piasku, tworzącego zasadnicze jądro wału (VIIa). Zalegający wyżej żółtawy piasek mógł tworzyć płaszcz zewnętrzny wału (VII). Być może z naprawą (podwyższaniem) wału pierwszej fazy należy łączyć warstwy VI - VIc. Są to, od dołu: szary piasek z przymieszką węgielków drzewnych (VIc), glina (VIb), brązowa próchnica z przymieszką spalenizny (VIa) i gliniasty piasek z próchnicą (VI). Stopa wewnętrzna pierwszego wału nie została uchwycona z powodu zniszczeń, jakich dokonały wkopy grobowe stwierdzone na osi wierceń B-B₁, otwory 32 - 35 (ryc. 5). Drugą fazę wału północnego należałoby łączyć z warstwami V - Vc, tworzącymi wyraźnie odrębny układ. Na skłonie zewnętrznym wału starszego wzniesiono nowe konstrukcje drewniane, przesypując je następującymi warstwami ziemi: żółtopomarańczowym piaskiem (Vc), piaskiem z żyłkami czarnej próchnicy będącymi śladem drewna (Vb), szarym piaskiem nasyonym węgielkami drzewnymi (Va) i czarną spiaszczoną próchnicą (V). Młodszy wał uległ katastrofie pożarowej, podobnie jak opisane już wyżej odcinki południowy, wschodni i zachodni.

Biorąc pod uwagę zaleganie efektów popożarowych, wydaje się, że rozwój umocnień grodowych mógł być następujący: w pierwszej fazie był to gród podkowiasty, przy czym wał bronił najłatwiej dostępnej strony północnej,

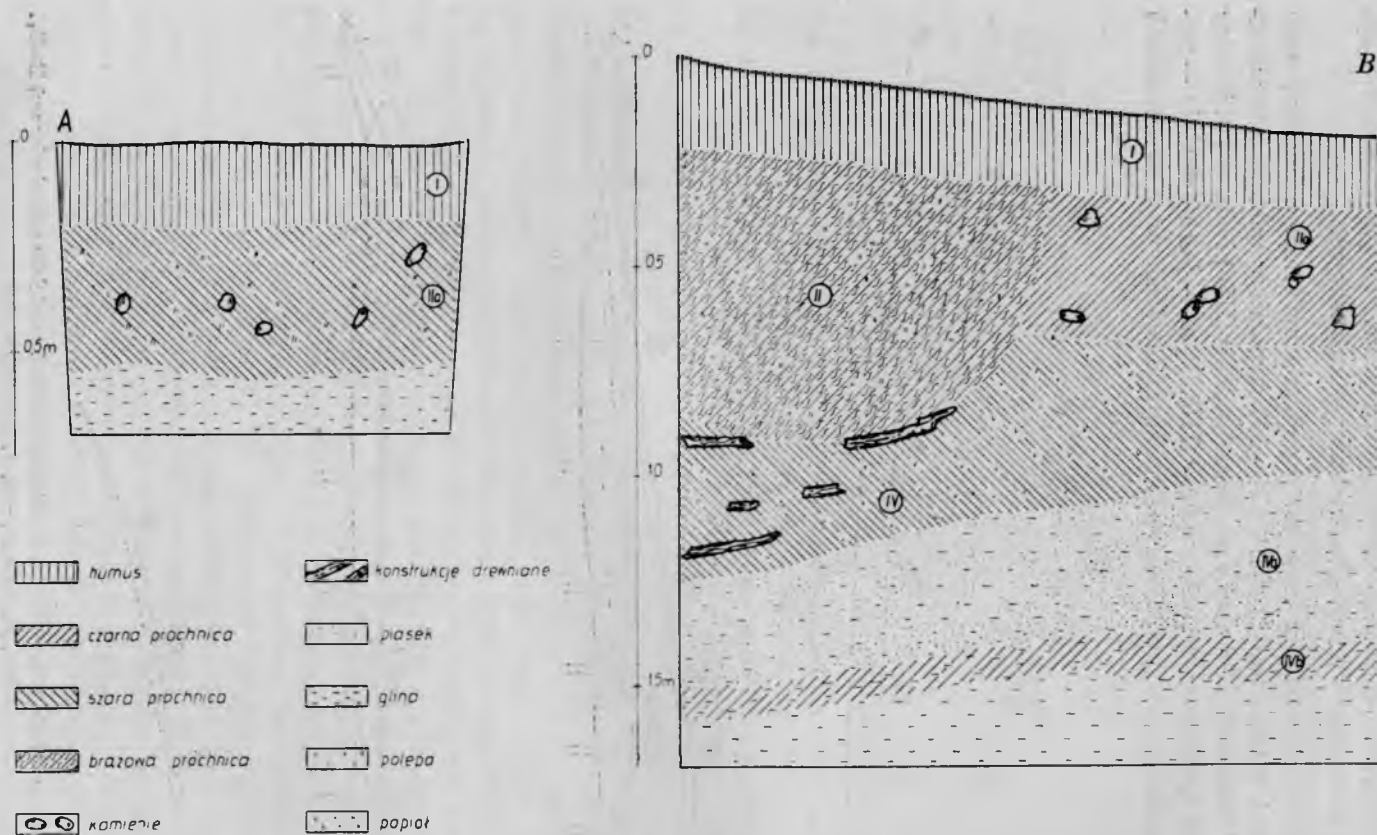
a dopiero w drugiej fazie powstał obiekt pierścieniowaty. Gród tej fazy został zniszczony pożarem i opuszczony przez mieszkańców. Przypuszczenia te mogą ostatecznie potwierdzić precyzyjne badania wykopaliskowe.

Nawarstwienia majdanu: rowiaste wgłębienia związane z budową wału wschodniego i zachodniego (otw. 5 i 13-14) wypełniały następujące warstwy: szarej i brązowej próchnicy z grudkami polepy (IIIa) i czarnej próchnicy z dużą ilością spalenizny, popiołu i polepy (III). Są to — jak się wydaje — nawarstwienia związane z zabudową wnętrza skupioną ściśle przy umocnieniach

Ryc. 5. Laskownica Mała, gm. Gołańcz. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń B-B₁.
Wyk. R. Rogosz, rys. J. Marcinkowska

Fig. 5. Laskownica Mała, Gołańcz district. Profile of the settlement layers on the drilling axis B-B₁. Made by R. Rogosz, drawing by J. Marcinkowska

Ryc. 6. Laskownica Mała, gm. Gołańcz. Profile wykopów sondażowych: 1(A) i 2(B). Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 6. Laskownica Mała, Golańcz district. Profiles of trial trenches 1(A) and 2(B). Drawing by M. Kwaśniewska

obronnych. Na te warstwy nakładała się brązowa próchnica z grudkami polepy, nachodząca na wał (IIc w otw. 5 - 6 i 12 - 16). Środek majdanu zajmowała zalegająca bezpośrednio na calcu jasnoszara próchnica (IIb, otw. 7 - 11 i 36 - 41). Wyżej zalegała szara próchnica z piaskiem (IIa, otw. 7 - 11 i 36 - 44, i może otw. 45 - 47, ale już przemieszana ze szczątkami wału). W warstwie IIa znaleziono mały fragment naczynia grubej roboty. Warstwy IIa - II powstały najprawdopodobniej po okresie funkcjonowania grodu. Z rozmywaniem i niwelacją umocnień obronnych należy łączyć w otworach 17 - 20 warstwy: Ia — szara próchnica z piaskiem i Ib — brązowy piasek z próchnicą, a w otworach 21 - 29 warstwy: Id — szara próchnica z piaskiem schodząca aż do podnóża grodziska i Ic — brązowa próchnica. Na całym obiekcie występowała warstwa humusowa I. W charakterze ementarza ewangelickiego była użytkowana północna część grodziska, na co wskazują ślady wkopów grobowych uchwycone w otworach 32 - 35. Na powierzchni groby nie są czytelne.

Inwentarz: ze starszych badań powierzchniowych pochodzi fragment ręcznie lepionego naczynia grubej roboty, 2 ułamki prawdopodobnie należące do naczyń całkowicie obtaczanych oraz kilka kości zwierzęcych.

Sondaż 1 (wymiary 0,7 × 1,0 m). Warstwa I: czarna humusowa próchnica o miąższości do 0,2 m. Warstwa IIa: szara próchnica z piaskiem, licznymi kamieniami i grudkami polepy, miąższość do 0,35 m. Niżej zalegał calec w postaci gliny zwałowej (ryc. 6).

Sondaż 2 (wymiary 0,8 × 1,7 m), zlokalizowany u podnóża wału południowego (ryc. 3). Warstwa I: czarna, spiaszczona próchnica humusowa o miąższości do 0,2 m. Z warstwy pochodzi 7 ułamków naczyń glinianych, w tym 3 fragmenty wczesnośredniowieczne, ręcznie lepiące, grubej roboty i 4 nowożytnie, toczone na kole, ceglaste. Warstwa II: brązowa próchnica z dużą ilością piasku i grudek polepy. Warstwa wypełnia bliżej nieokreślony obiekt (może półziemiankę?) o głębokości dochodzącej do 0,65 m, przecinający warstwy IIa i IV. Znaleziono w niej 3 fragmenty naczyń ręcznie lepionych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego tłucznia. Warstwa IIa: czarna próchnica ze spalenizną, przepalonymi kamieniami, związana z rozsypiskiem wału. Miąższość do 0,35 m. Warstwa IV: szara silnie spiaszczona próchnica z popiołem, z bezładnie rozrzuconymi, spalonymi konstrukcjami drewnianymi związanymi z walem. Miąższość 0,45 m. Znaleziono tu pojedynczy ułamek naczynia ręcznie lepionego, grubej roboty, z gruboziarnistą domieszką tłucznia. Warstwa IVa: pomarańczowy piasek o miąższości do 0,4 m, tworzący jądro wału. Warstwa IVb: czarna próchnica pierwotna o grubości 0,1 - 0,12 m. Niżej zalegał gliniasty calec.

Chronologia: faza B (?) — C.¹

Badania: autopsje różnych osób, m. in. B. Stelmachowskiej w 1923 r.; badania sondażowe Koła Naukowego Studentów UAM w 1972 r., badania weryfikacyjne przeprowadzone w październiku 1981 r. przez ekipę Pracowni Archeo-

logiczno-Konserwatorskiej PP Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział w Szczecinie.

Zbiory: Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, nr inw. 1912: 562 i 1923: 108, oraz zbiory Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Pile.

Literatura: S. Kozierowski 1912, s. 219; Przegląd Archeologiczny, t. III, s. 228; J. Dylik 1936, s. 83, nr 35; W. Kowalenko 1938, s. 244, nr 233; W. Hensel 1959, s. 195 - 197; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska 1964, s. 57; J. Leśny 1975, s. 131, 133, 144 i 170; Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, nr 36.

Uwagi: Należy zwrócić uwagę na zmienność datowania interesującego nas tu grodziska. W. Hensel na podstawie materiału powierzchniowego datuje obiekt na fazę B/C - D/E. Kwestionował to J. Leśny, który na podstawie nowych materiałów, między innymi pochodzących z sondażu, początek obiektu wiązał z końcem IX, a upadek z około połową XI stulecia. Leśny nie przedstawił jednak dokumentacji swoich badań i nie scharakteryzował bliżej materiałów. W czasie badań w 1981 r. ekipa PKZ natrafiła mniej więcej na środku stanowiska częściowo zasypany sondaż, być może związany z badaniami Koła Naukowego Studentów UAM. W 1981 r. wykorzystując wykopany dół oczyszczono i narysowano jego profil (sondaż 1). Jeśli istotnie jest to wykop Koła Naukowego, to uzyskane stąd materiały mogą pochodzić także z okresu po użytkowaniu grodziska (por. analizę stratyfikacji na podstawie wierceń), a więc nie mogły upoważniać do datowania czasu istnienia grodziska. Inna sprawa, że nie ułatwia sprawy niezwykle skromna liczba materiałów zabytkowych.

NININO

Gmina: Ryczywół.

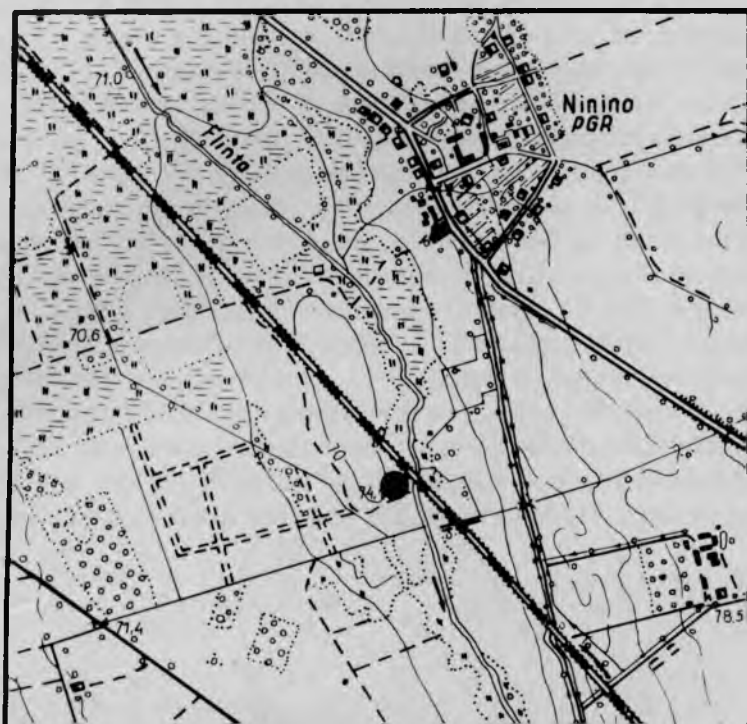
Źródła pisane: dot. miejscowości 1391 r. W 1485 - 1491 r. było znane „grodzisko” między Górzewem a Nininem (za W. Henslem i Z. Hilczer-Kurnatowską 1972, s. 205).

Stanowisko: 1.

Położenie: w odległości około 900 m na południe od wioski, na skraju lasu, na południowy zachód od przecięcia toru kolejowego z rzeką Flintą (most), na jej zachodnim brzegu (ryc. 7). Nazwa miejscowa: „Räuberberg”.

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu: grodzisko jednoczłonowe, nizinne, pierścieniowate, o kolistym kształcie. Zachował się pełny pierścień wału z siedłowatym obniżeniem w części południowej (brama?). Wokoło grodziska czytelna, miejscami dobrze zacho-

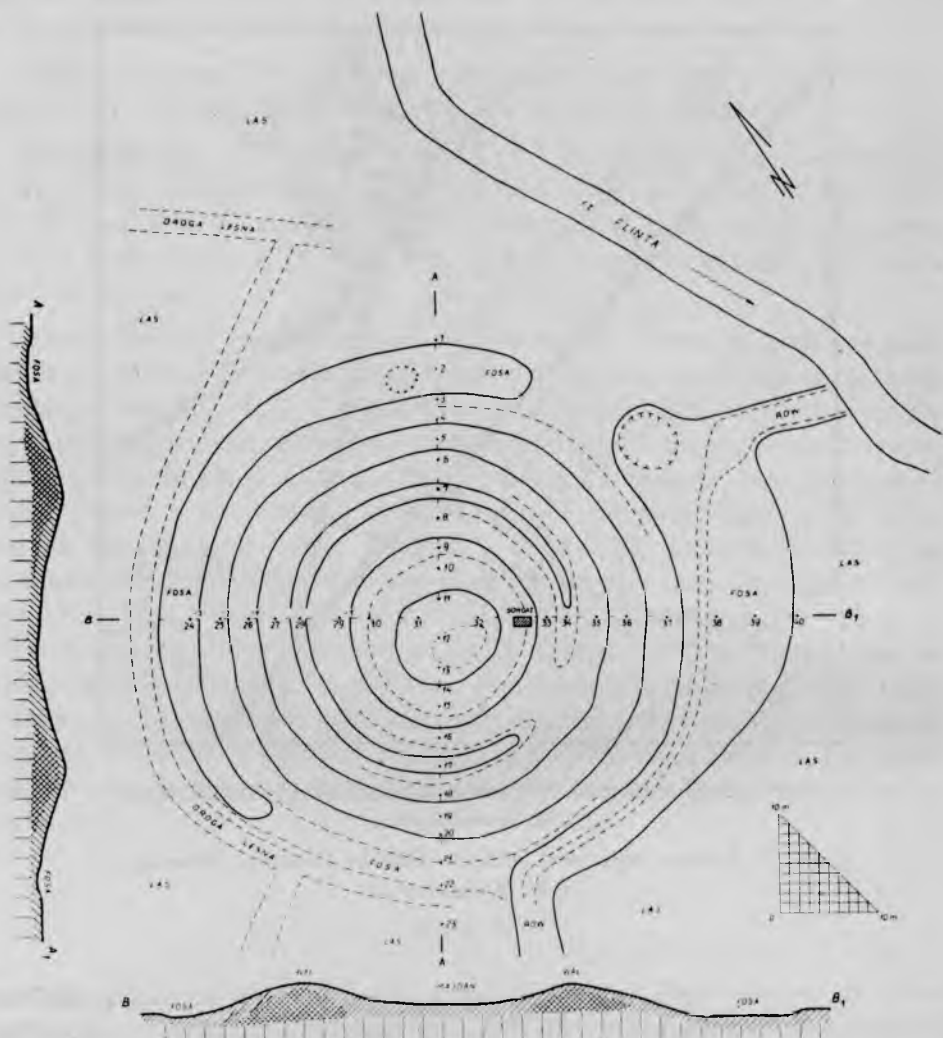
Ryc. 7. Ninino, gm. Ryczywół. Lokalizacja grodziska. Rys.
M. Kwaśniewska

Fig. 7. Ninino, Ryczywół district. Hillfort location. Drawing
by M. Kwaśniewska

wana, w innych częściowo znielowana, fosa, obecnie sucha, ze śladami połączenia z rzeką Flintą (ryc. 8). Wymiary: podstawa grodziska — 47×48 m, powierzchnia około 2400 m; majdan (według profilu wierceń) — 18×20 m, powierzchnia majdanu około 1100 m; wysokość wału w stosunku do otaczającego terenu 3 m, szerokość podstawy wału (według wierceń) 9 - 10 m, szerokość fosi 5 - 12 m.

Stratyfikacja grodziska — wyniki wierceń: celem rozpoznania nawarstwień grodzisko przecięto krzyżowo dwiema osiami wierceń, wykonując w ich obrębie 40 odwiertów (ryc. 8 i 8 - 9). Oznaczenie warstw stwierdzonych w otworach wiertniczych skorelowano z nawarstwieniami w sondażu (ryc. 10 i 11).

Warstwami stropowymi grodziska są I, II i IIa. Warstwa I: szara próchnica humusowa zalegająca na całym stanowisku, w fosie i dalej na zewnątrz. Warstwa II: popielatoszara próchnica o charakterze niwelacyjnym stwierdzona tylko w obrębie obwałowań, o bardzo zróżnicowanej miąższości od 0,25 m do 1,25 m. Na środku majdanu zalegała bezpośrednio na piaszczystym calcu.

Ryc. 8. Ninino, gm. Ryczywół. Plan warstwicowy grodziska z lokalizacją otworów wiertniczych i wykopu sondażowego. Na przekrojach oznaczono zasięg warstwy kulturowej i jądro wału. Wyk. E. Cnotliwy, rys. M. Kwaśniewska

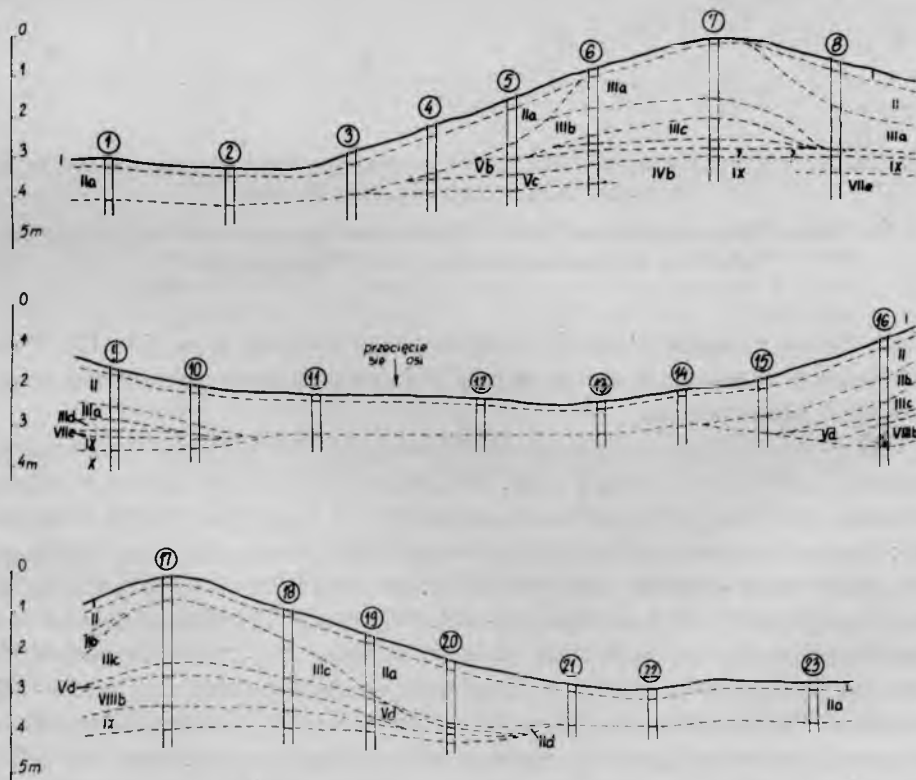
Fig. 8. Ninino, Ryczywół district. Contoured map of the hillfort with locations of drilling holes and trial trenches. On the cross-section are indicated the extent of the culture layer and the rampartcore. Made by E. Cnotliwy, drawing by M. Kwaśniewska

Na zewnątrz grodziska odpowiada jej warstwa IIa: szara próchnica o miąższości 0,1 - 1,0 m. Dopiero pod tymi warstwami występują poziomy związane z użytkowaniem obiektu. Są one dosyć zróżnicowane w różnych częściach wału, stąd poszczególne odcinki wymagają oddzielnego omówienia.

Wał — odcinek północno-wschodni. Otwory 4 - 10: warstwa IIIa: intensywnie czarna próchnica o miąższości 0,25 - 1,4 m, tworząca jądro wału i częściowo

jego rozsypisko od strony majdanu, stwierdzona w otworach 6 - 10. Warstwa IIIb: brązowy piasek z próchnicą o grubości 0,4 - 0,75 m, tworzący jądro wału (otw. 5 - 7). Warstwa IIIId: szary piasek u podnóża wału w otworze 9. Warstwa IIIc: brązowa próchnica wchodząca w skład jądra wału, grubość 0,2 - 0,5 m (otw. 6 - 7). Warstwa IVa: czarna próchnica o miąższości do 0,2 m (otw. 6 - 7). Warstwa Vb: szara spiaszczona próchnica o grubości 0,2 - 0,3 m, przechodząca w stronę majdanu w warstwę VIIc (otw. 4 - 7). Warstwa Vc: szary piasek do 0,4 m spoczywający bezpośrednio na calcu (otw. 4 - 6). Warstwa VIIc: brązowa próchnica z grudkami polepy o grubości 0,1 - 0,2 m.

Wał — odcinek południowo-zachodni. Otwory 15 - 20: warstwa IIb: szara próchnica z węgielkami drzewnymi, na zewnętrznym skłonie wału, mająca 0,45 - 0,6 m miąższości (otw. 15 - 16). Jest to zapewne osuwisko wału. Warstwa IIId: soczewka żółtego piasku na zewnętrznym skłonie wału, otwór 20. Warstwa IIIc: brązowa spiaszczona próchnica o grubości do 1,5 m, tworząca jądro wału (otw. 16 - 19). Warstwa Vd: szara spiaszczona próchnica z grudkami polepy o grubości 0,1 - 0,4 m (otw. 16 - 20). Warstwa VIIb: brązowa próchnica

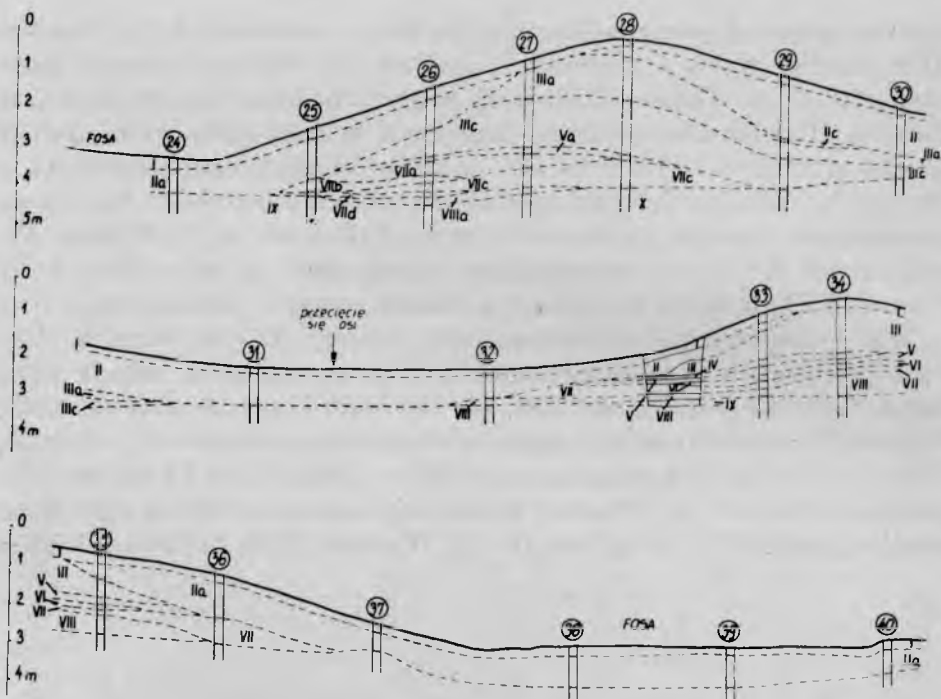

Ryc. 9. Ninino, gm. Ryczywół. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń A-A₁.

Wyk. E. Cnotliwy, rys. J. Marcinkowska

Fig. 9. Ninino, Ryczywół district. Profile of settlement layers on the A-A₁ drilling axis.

Made by E. Cnotliwy, drawing by J. Marcinkowska

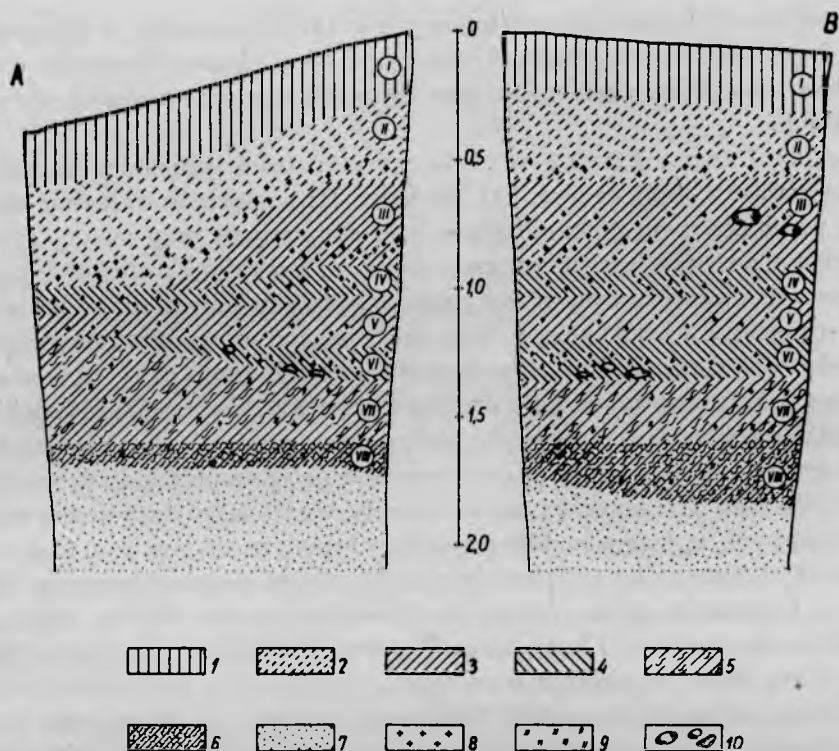
Ryc. 10. Ninino, gm. Ryczywół. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń B-B₁.
Wyk. E. Cnotliwy, rys. J. Marcinkowska

Fig. 10. Ninino, Ryczywół district. Profile of settlement layers on the B-B₁ drilling axis.
Made by E. Cnotliwy, drawing by J. Marcinkowska

z dużą ilością polepy i kamieni o miąższości 0,15 - 0,5 m (otw. 16 - 19). Tworzyła jądro pierwszego, starszego wału. Niżej zalegał całec w postaci brązowego i prawie białego piasku.

Wał — odcinek północno-zachodni. Otwory 25 - 30: warstwa IIc: soczewka brązowej próchnicy z polepą (otw. 29). Warstwa IIIa: intensywnie czarna próchnica tworząca jądro wału o miąższości 0,3 - 1,1 m (otw. 27 - 30). Warstwa IIIc: brązowa spiaszczona próchnica z węgielkami, tworząca jądro młodszego wału, mająca 0,3 - 1,35 m miąższości (otw. 26 - 30). Warstwa Va: szara próchnica o grubości 0,1 - 0,2 m (otw. 26 - 29). Warstwa VIIa: brązowa próchnica z grudkami polepy o miąższości do 0,35 m (otw. 26 - 27). Warstwa VIIb: szara próchnica przy zewnętrznej stopie wału, grubość do 0,25 m (otw. 25 - 26). Warstwa VIIc: brązowy piasek z przymieszką próchnicy i drobnych węgielków drzewnych, tworzący jądro pierwszego wału zalegające częściowo na calcu. Grubość do 0,75 m (otw. 26 - 28). Warstwa VIIId: soczewka szarej próchnicy (otw. 25 - 26). Warstwa VIIIa: brązowy piasek z przymieszką próchnicy o miąższości do 0,2 m zalegający nad calcem (otw. 26 - 27).

Wał — odcinek południowo-wschodni. Otwory 32 - 36: warstwa III: szara silnie spiaszczona próchnica z dużą ilością węgielków drzewnych, o miąż-

Ryc. 11. Ninino, gm. Ryczywół. Profile wykopu sondażowego: A — zachodni, B — wschodni. Legenda: 1 — humus, 2 - 6 próchnice: 2 — popielatoszara, 3 — szara, 4 — czarna, 5 — brązowszara, 6 — brązowa, spiaszczona, 7 — piasek, 8 — węgielki drzewne, 9 — grudki polepy, 10 — kamienie. Rys. M. Kwaśniewska

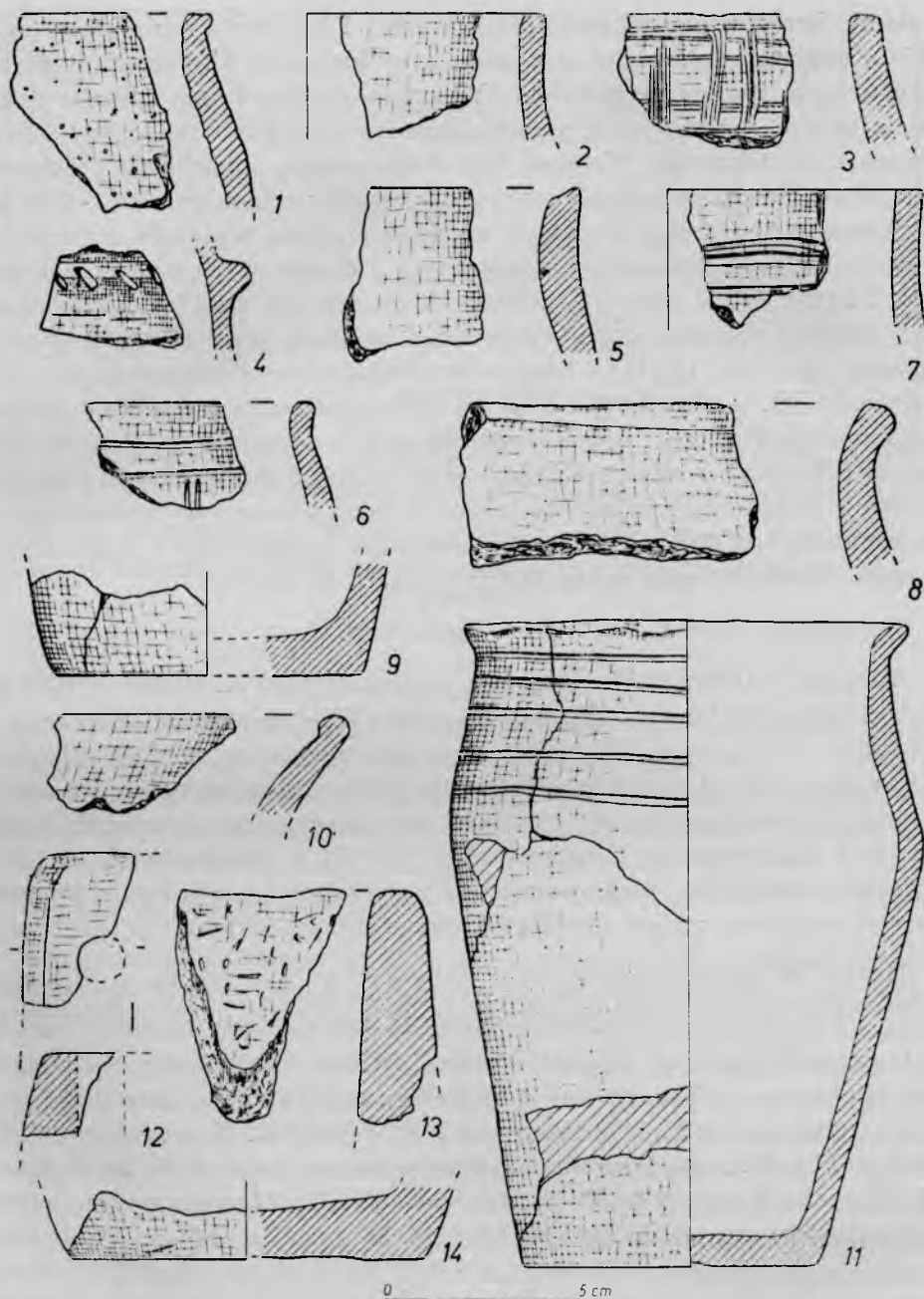
Fig. 11. Ninino, Ryczywół district. Profiles of trial trenches: A — western, B — eastern: Legend: 1 — humus, 2 - 6 humuses: 2 — ash-grey, 3 — grey, 4 — black, 5 — brown-grey, 6 — brown, 7 — sand, 8 — lumps of charcoal, 9 — clumps of pugging, 10 — stones. Drawing by M. Kwaśniewska

szości do 1,2 m, tworząca jądro wału. Warstwa IV: czarna próchnica o grubości do 0,2 m. Warstwa V: szara próchnica o grubości do 0,25 m (otw. 33 - 35). Warstwa VI: czarna próchnica ze spalenizną o grubości do 0,2 m (otw. 33 - 35). Warstwa VII: rozsypisko wału w postaci brązowszarej próchnicy o miąższości 0,1 - 0,65 m (otw. 33 - 36). Warstwa VIII: brązowa silnie spiaszczona próchnica zalegająca bezpośrednio na calcu, tworząca jądro wału, miąższość do 0,6 m (otw. 34 - 35).

Analiza nawarstwień wskazuje na istnienie dwóch faz wału: młodszego, z którym wiązać należy warstwy IIb, IIc, III, IIIa-d, oraz starszego, z którym należy łączyć wszystkie warstwy pozostałe, z wyjątkiem powstałych po użytkowaniu obiektu I, II i IIa.

Inwentarz: Z badań powierzchniowych w 1978 r. pochodzi 5 fragmentów naczyń grubej roboty ze śladami obtaczania górą, ułamek dwustożkowatego przeszlika i przedmiotu żelaznego, oraz fragment naczynia z okresu wpływów rzymskich.

Sondaż 1 (wm., $1,3 \times 1,5$ m). Warstwa I: szara próchnica humusowa o miąższości 0,2 - 0,25 m (ryc. 11). Warstwa II: popielatoszara, silnie spiaszczona próchnica z węgielkami drzewnymi skupionymi przy spągu, grubość 0,25 - 0,4 m zwiększająca się w stronę majdanu. Znaleziono w niej 46 fragmentów naczyń: 4 z okresu wpływów rzymskich i 42 z okresu wczesnośredniowiecznego, a ponadto 2 bryłki polepy. Fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych pochodzą od okazów całkowicie ręcznie lepionych (ryc. 12.1), obtaczanych przy krawędzi i prawdopodobnie do załomu (ryc. 12.2), wszystkie nie zdobione. Przeważają pochodzące od naczyń słabo profilowanych, ale są też egzemplarze z wychylonym brzegiem. Dwa dna reprezentują okazy płaskie, nie wyodrębnione. Warstwa III: szara spiaszczona próchnica z bardzo dużą ilością węgielków drzewnych, związana zapewne z wałem obronnym, mająca do 0,35 m miąższości. Wydobyto z niej 4 drobne fragmenty naczyń z okresu wpływów rzymskich i 4 dalsze z okresu wczesnośredniowiecznego bez śladów obtaczania (partie brzuścowe) oraz 1 kość świni. Warstwa IV: intensywnie czarna próchnica z dużą ilością węgielków drzewnych, z połupanymi luźno rozrzuconymi kamieniami w partii stropowej. Miąższość 0,07 - 0,1 m. Wydobyto z niej: 63 fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych ręcznie lepionych, obtaczanych przy krawędzi (ryc. 12.6) i najprawdopodobniej do załomu (ryc. 12.3 i 12.5), słabo profilowane lub dwustożkowate formy oraz płaskie dno. Kilka fragmentów zdobią poziome i pionowe żłobki, niekiedy listwa i nacięcia (ryc. 12.4). Większość skorup pochodziła od naczyń grubościennych wykonywanych przeważnie z gliny z domieszką dużej lub bardzo dużej ilości tłuczni. Ponadto z warstwy wydobyto 1 kość owcy, ułamek poroża jelenia bez śladów obróbki i bryłkę polepy. Warstwa V: szara próchnica z popiołem i węgielkami drzewnymi, ze skupiskami kamieni zgromadzonymi na spągu, mająca 0,08 - 0,2 m miąższości. Znaleziono w niej 34 ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych, 4 kawałki połupanego poroża jelenia bez śladów obróbki, ale ze śladami opalenia w ogniu, oraz 4 bryłki polepy. Są to naczynia ręcznie lepiące ze śladami obtaczania przy krawędzi (ryc. 12.7) i do załomu (ryc. 12.8), należące do form słabo profilowanych i dwustożkowatych. Ponadto 3 fragmenty den płaskich (ryc. 12.9), jeden z odciskiem osi koła garncarskiego i 28 pochodzących z partii brzuścowych (2 zdobione pasmem nieregularnych linii falistych, 1 rzadkimi żłobkami poziomymi). Były to naczynia o niezbyt grubych ściankach, wykonane z gliny z dużą i bardzo dużą ilością tłuczni o zróżnicowanej granulacji. Warstwa VI: intensywnie czarna próchnica z bardzo dużą ilością węgielków drzewnych i drobno połupanych kamieni, mająca do 0,15 m grubości. Znaleziono w niej 1 prawie całkowicie zachowane naczynie dwustożkowate, ręcznie lepiące na kole (na dnie odcisk osi), ale bez śladów obtaczania (ryc. 12.11);

Ryc. 12. Ninino, gm. Ryczywół. Ułamki naczyń z wykopu sondażowego 1: 1 - 2 z warstwy II; 3 - 6 z warstwy IV; 7 - 9 z warstwy V; 10 - 11 z warstwy VI; 12 - 14 z warstwy VII.

Rys. E. Cnotliwy i M. Kwaśniewska

Fig. 12. Ninino, Ryczywół district. Fragments of vessels from the trial trench 1: 1 - 2 from layer II; 3 - 6 from layer IV; 7 - 9 from layer V; 10 - 11 from layer VI; 12 - 14 from layer VII. Drawing by E. Cnotliwy and M. Kwaśniewska

2 ułamki brzegów naczyń dwustożkowatych i 1 być może misowatego (ryc. 12.10), wszystkie ze śladami obtaczania przy krawędzi; 9 fragmentów partii brzuścowych (2 zdobione żłobkami). Wykonane z gliny z dużą i bardzo dużą ilością tłucznia, sporadycznie piasku. Ponadto znaleziono tu brylkę soplowatego żuźla żelaznego. Warstwa VII: brązowoszara spiaszczona próchnica z przymieszką węgielków drzewnych i grudek polepy o miąższości 0,25 - 0,45 m. Wydobyto z niej 4 ułamki naczyń, zapewne z okresu wpływów rzymskich, 6 skorup naczyń wczesnośredniowiecznych i fragment ciężarka tkackiego (ryc. 12.12). Wśród skorup wczesnośredniowiecznych znajduje się ułamek grubościennej prażnicy z gliny zmieszanej ze słomą (ryc. 12.13), fragment płaskiego dna (ryc. 12.14) i 4 fragmenty brzuśców o cechach podobnych, jak w warstwie VI. Warstwa VIII: białowa silnie spiaszczona próchnica z nielicznymi grudkami polepy i węgielków drzewnych, z pojedynczymi kamieniami, mająca 0,14 - 0,25 m miąższości. Znaleziono w niej 2 ułamki naczyń z okresu wpływów rzymskich, 4 fragmenty brzuśców naczyń wczesnośredniowiecznych nie zdobione, bez śladów obtaczania (wszystkie grubościenne z dużą ilością tłucznia). Pochodzi stąd także 1 kość należąca do świni.

Chronologia: fazy B i C, VIII — poł. X w.

Badania: w 1922 i 1935 r. autopsja posterunkowego A. Pasała. Z 1935 r. pochodzi szkic Feldmanna. W 1969 r. autopsja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu. W 1978 r. badania weryfikacyjne M. Grabskiej, Z. Kurnatowskiej i A. Łosińskiej. W 1979 r. Z. Bagniewski wykonał plan warstwicowy. W październiku 1982 r. badania weryfikacyjne przeprowadziła ekipa Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP PKZ Oddział w Szczecinie. Wykonano wtedy nowy plan warstwicowy, rozpoznano stratyfikację za pomocą wierceń, wykonano wykop sondażowy, dokumentację opisową i fotograficzną

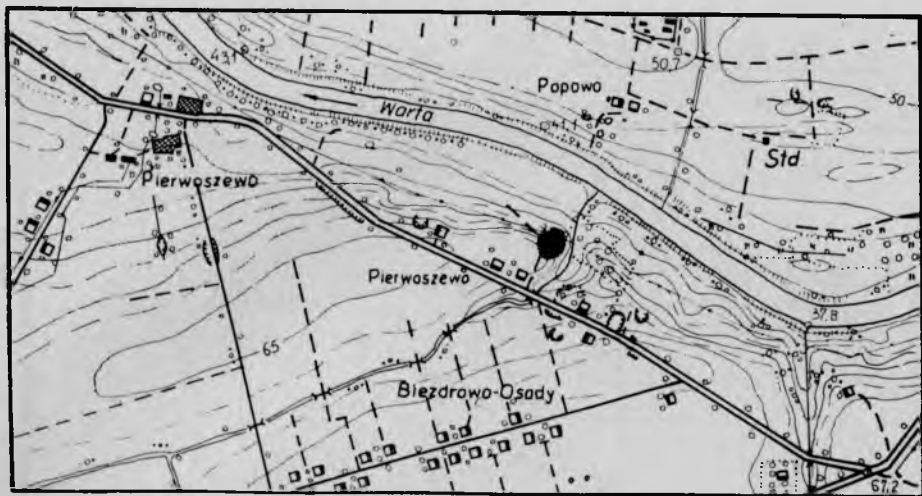
Zbiory: Wojewódzki Konserwator Zabytków w Pile. Archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, teczki nr 1903 (Ninino) i 1863 (Górzewo).

Literatura: Aus dem Posener Lande, „Blätter für Heimatkunde” 1915 (pod miejscowością Boruchowo); S. Kozierowski 1916, s. 225; P. Schumacher 1924, s. 44; K. Hładyłowicz 1932, s. 191; W. Kowalenko 1938, s. 266, nr 314; W. Antoniewicz i Z. Wardołowska 1964, s. 39; W. Hensel i Z. Hilczer-Kurnatowska 1972, s. 205 - 206; S. Jasnosz 1982, s. 129; Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, nr 23.

PIERWOSZEWO

Gmina: Wronki.

Źródła pisane: pierwsza wzmianka dotycząca miejscowości pod 1358 r. (za S. Kozierowskim 1916).

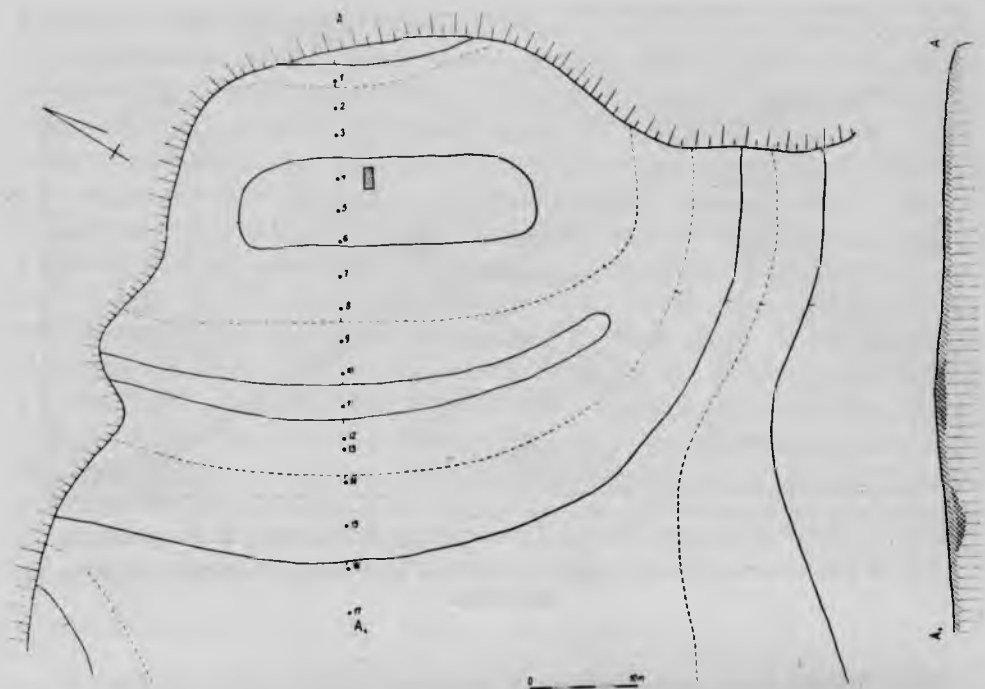
Ryc. 13. Pierwszewe, gm. Wronki. Lokalizacja grodziska. Rys. M. Kwaśniewska
 Fig. 13. Pierwszewe, Wronki district. Location of the hillfort. Drawing by M. Kwaśniewska

Stanowisko: 1.

Położenie: na lewym brzegu Warty, na krawędzi cypla wysoczyzny (bardzo stromy stok), po zachodniej stronie strumyczka wpadającego do rzeki, na północ od drogi Wartosław — Nowa Wieś, około 180 m od jej przecięcia się ze wspomnianym strumykiem (ryc. 13). Nazwa miejscowa: „Zameczysko” (W. Kowalenko 1938).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

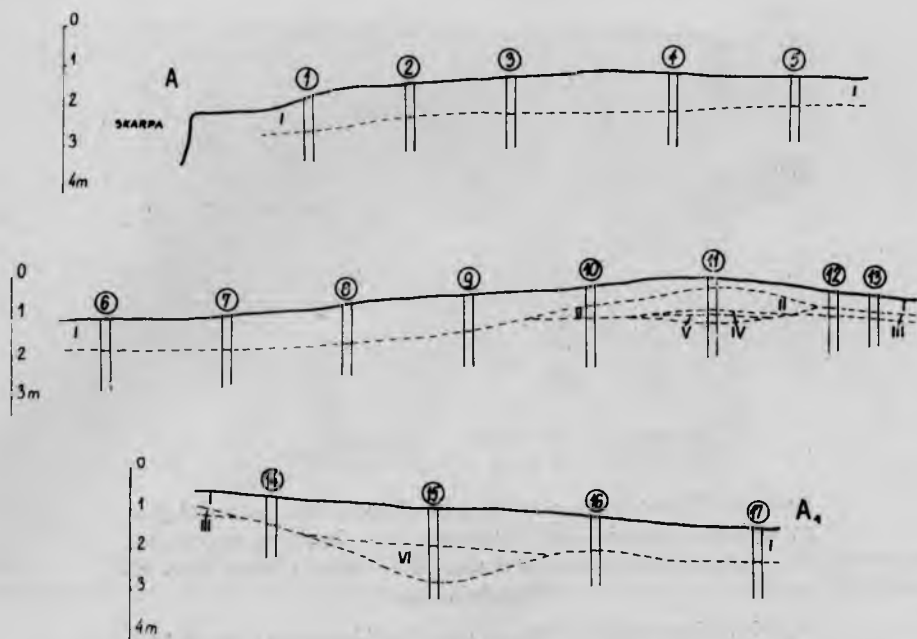
Opis obiektu: grodzisko wyżynne, jednoczołowe, na krawędzi wysoczyzny wyniesionej do 20 m ponad nadwarciańskie łąki. Słabo czytelny wał podkowiasty od strony południowo-zachodniej odcinający urwisty cypel od wysoczyzny.¹ Majdan nieznacznie nieckowaty łagodnie opadający do krawędzi stoku. Na zewnątrz wału fosa sucha czytelna tylko w profilu wierceń (ryc. 14). Wymiary: podstawa grodziska 45×50 m, majdan 30×45 m, powierzchnia majdanu około 1100 m^2 , wysokość w stosunku do powierzchni pól 1 - 1,5 m, szerokość fosy około 5 m. Stan zachowania: w 1934 r. powierzchnia grodziska była porośnięta tarniną, która obecnie występuje tylko na stoku. W tym samym czasie na powierzchni ziemi rysowała się jeszcze fosa, o której nie wspomina się już podczas autopsji w 1958 r. i w czasie badań weryfikacyjnych w 1969 r. Na planie warstwicowym z 1970 r. jeszcze dość wyraźnie rysuje się wał, który obecnie jest ledwo czytelny. Przyczyną tych zmian jest intensywna uprawa ziemi. Na skutek głębokiej orki już na powierzchni można znaleźć materiały ceramiczne, których dotąd nie dostarczyły żadne badania powierzchniowe. Destrukcja obiektu postępuje naprzód.

Ryc. 14. Pierwoszewo, gm. Wronki. Plan warstwicowy grodziska z lokalizacją otworów wiertniczych i wykopu sondażowego. Na przekroju zaznaczono wał i fosę oraz zasięg warstwy kulturowej. Wyk. E. Wilgocki, rys. M. Kwaśniewska

Fig. 14. Pierwoszewo, Wronki district. Contoured map of the hillfort with the location of drilling holes and the trial trench. On the cross-section are indicated the rampart, the moat and the extent of the culture layer. Made by E. Wilgocki, drawing by M. Kwaśniewska

Stratyfikacja grodziska — wyniki wierceń: rozpoznanie wiertnicze przeprowadzono po najdłuższej osi grodziska, wykonując 17 odwiertów. W otworach 10 - 12 natrafiono na ślad wału ziemnego, w otworze 15 na pozostałość fosy. Stwierdzono następujący układ nawarstwień: warstwa I: brązowa gliniasta próchnica występująca na całym obiekcie oraz na zewnątrz. W otworach 11 - 12 próchnica ta zawierała przymieszkę spalenizny, w otworach 16 - 17 zaś była silnie spiaszczona. Jej miąższość wynosiła 0,4 - 0,9 m. W otworach 1 - 9 i 16 - 17 pod warstwą I wystąpił piasek calcowy. Warstwa II: intensywnie czarna próchnica ze spalenizną tworząca jądro wału (otw. 10 - 11) o grubości 0,3 - 0,6 m. Warstwa III: soczewka szarej spiaszczonej próchnicy o grubości do 0,2 m (otw. 12 - 13). Warstwa IV: w otworze 11 pod jądrem wału zalegała soczewka brązowej spiaszczonej próchnicy z przymieszką spalenizny o grubości 0,1 m. Pod nią, nad calcem, wystąpiła intensywnie czarna próchnica o miąższości do 0,15 m — warstwa V. W otworze 15 pod warstwą I stwierdzono rozległe przegłębienie wypełnione próchnicą szarą z grudkami polepy o grubości

Ryc. 15. Pierwszewe, gm. Wronki. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń.

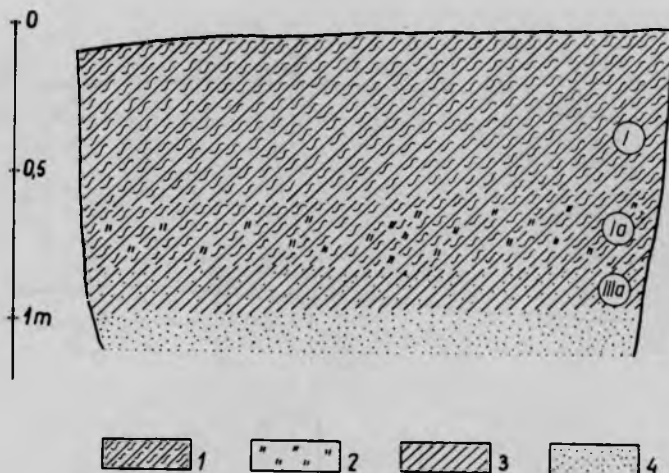
Wyk. E. Wilgocki, rys. J. Marcinkowska

Fig. 15. Pierwszewe, Wronki district. Profile of the settlement layers on the drilling axis. Made by E. Wilgocki, drawing by J. Marcinkowska

0,85 m, oznaczone jako warstwa VI. Przeglębienie to musiało się wyklinowywać między otworami 14 a 16. Oznaczenie warstw w otworach wiertniczych zsynchronizowano z warstwami w wykopie sondażowym.

Inwentarz: na powierzchni grodziska znaleziono 13 skorup, w tym 4 ułamki prahistoryczne (może kultury łużyckiej), 8 wczesnośredniowiecznych i 1 nowożytny. Wśród fragmentów wczesnośredniowiecznych są 3 ułamki form dwustożkowatych ze śladami obtaczania przy krawędzi (ryc. 17.1) lub do załomu (ryc. 17.2 i 17.3), wszystkie ze śladami zlepień i ugniatania. 7 fragmentów partii brzuścowych, z których 2 są zdobione pasmami linii falistych i żłobków (ryc. 17.3), oraz pionowymi, skośnymi i poziomymi grupami żłobków (ryc. 17.2). Wszystkie mają glinę z bardzo dużą ilością piasku i drobno tłuczonego kamienia.

Sondaż 1 (wym. 1×2 m). Warstwa I: brązowa gliniasta próchnica o miąższości 0,5 - 0,55 m (ryc. 16). Znaleziono w niej 4 fragmenty naczyń: 1 od naczynia dwustożkowatego wykazującego słabe obtaczanie przy krawędzi (ryc. 17.4) oraz 2 ułamki brzuśca o silnie zniszczonej powierzchni, pochodzące z wczesnego średniowiecza, oraz ułamek współczesnego naczynia toczzonego na kole. Po-

Ryc. 16. Pierwoszewo, gm. Wronki. Południowo-wschodni profil wykopu sondażowego. Legenda: 1 — brązowa próchnica, 2 — polepa, 3 — szara próchnica, 4 — szary piasek. Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 16. Pierwoszewo, Wronki district. The south-eastern profile of the trial trench. Legend: 1 — brown humus, 2 — pugging, 3 — grey humus, 4 — grey sand. Drawing by M. Kwaśniewska

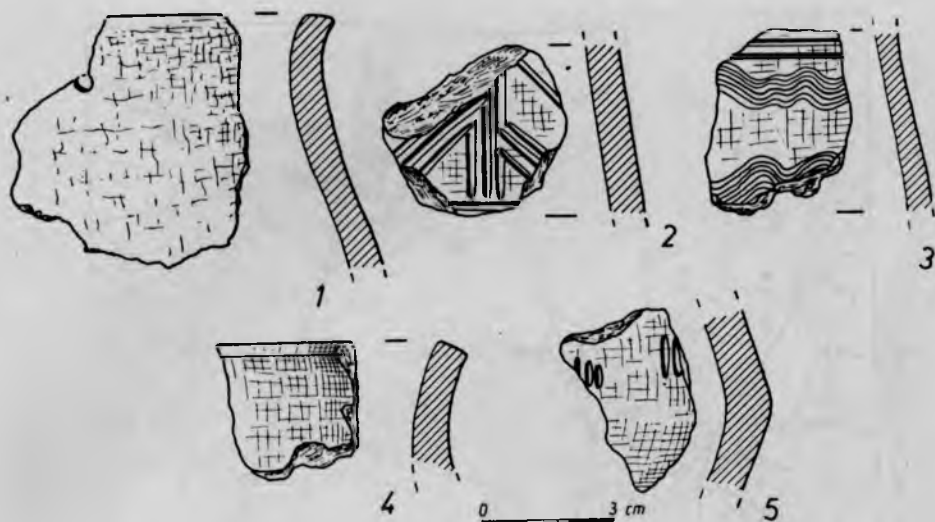
nadto z warstwy wydobyto 1 kość świni i 1 bryłkę polepy. Warstwa Ia: brązowa próchnica nasycona grudkami polepy, mająca 0,2 - 0,26 m miąższości. Znalaziono w niej 2 fragmenty brzuśców naczyń wczesnośredniowiecznych, jeden od naczynia dwustożkowatego obtaczanego do załomu, zdobionego grupami pionowych żłobków (ryc. 17.5). Warstwa IIIa: szara spiaszczona próchnica o miąższości 0,13 - 0,16 m, bez zawartości kulturowej. Niżej zalegał całec w postaci szarego piasku.

Chronologia: faza C, druga połowa IX do pierwszej połowy X w.

Badania: autopsja, pierwszy opis i szkic M. Koszewskiego z Poznania w 1934 r. Powierzchniowe — J. Kostrzewskiego w 1958 r. Weryfikacyjne — E. Kihl-Byczko w 1969 r. oraz M. Grabskiej, Z. Kurnatowskiej i A. Łosińskiej w 1978 r. Plan warstwicowy — R. Mazurowskiego z 1970 r. Badania weryfikacyjne ekipy Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP PKZ Oddział w Szczecinie w październiku 1982 r., w czasie których wykonano rozpoznanie obiektu metodą wiertniczą, wykop sondażowy, plan warstwicowy, dokumentację opisową.

Zbiory: Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Pile; archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, teczka nr 3026.

Literatura: S. Kozierowski 1916 (2), s. 29; W. Kowalenko 1938, s. 276 - 277, nr 350; J. Łopata 1961, s. 39 - 40; W. Antoniewicz, Z. War-

Ryc. 17. Pierwoszewo, gm. Wronki. Ułamki naczyń glinianych: 1 - 3 z powierzchni grodziska, 4 — z warstwy I w sondażu, 5 — z warstwy Ia. Rys. E. Cnotliwy i M. Kwaśniewska

Fig. 17. Pierwoszewo, Wronki district. Fragments of clay vessels: 1 - 3 from the surface of the settlement, 4 — from layer I of the trial, 5 — from layer Ia. Drawing by E. Cnotliwy and M. Kwaśniewska

tołowska 1964, s. 40 i 56.; *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 21, 1970, s. 274 - 275; W. Hensel, Z. Hilczek-Kurnatowska 1980, s. 59 - 61; Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, nr 27.

Uwagi: W dotychczasowej literaturze obiekt występował zawsze jako grodzisko stożkowate datowane na pełne średniowiecze.

PRZYSIEKA

Gmina: Wągrowiec.

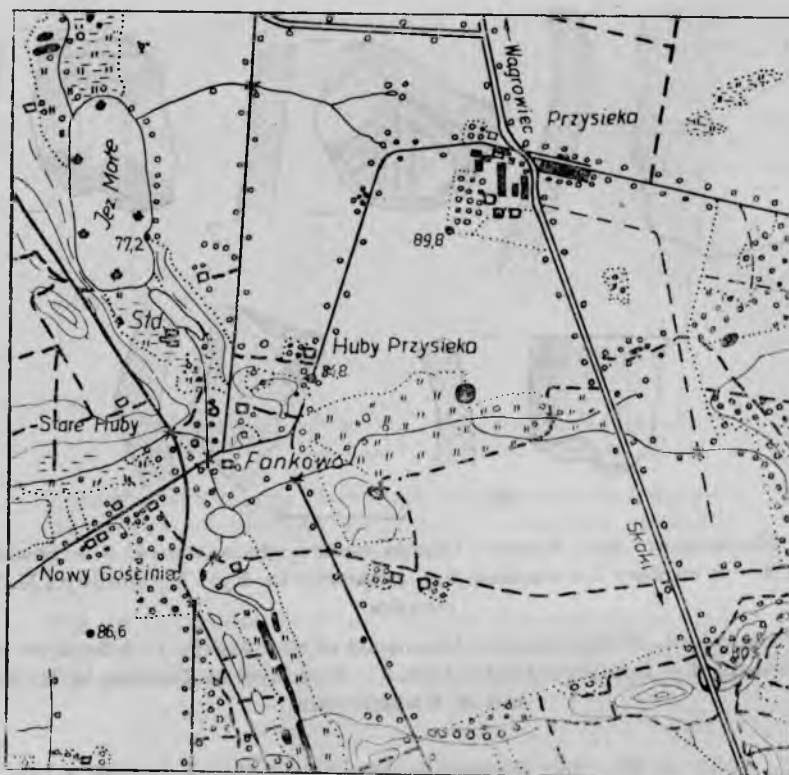
Źródła pisane: pod 1381 r. „Preciska”, 1384 r. „Przibko de Przeszeka” (za W. Henslem i Z. Kurnatowską 1980).

Stanowisko: 1.

Położenie: około 800 m na południe od zabudowań PGR i 400 m na zachód od drogi Poznań — Wągrowiec, wśród podmokłych łąk, około 100 m na północ od strumyka (ryc. 18).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu: grodzisko jednoczłonowe, nizinne, pierścieniowate o regularnym kształcie zbliżonym do koła, z wklęsłym majdanem. Otoczone od strony południowej, zachodniej i częściowo północnej słabo czytelną fosą (ryc. 19).

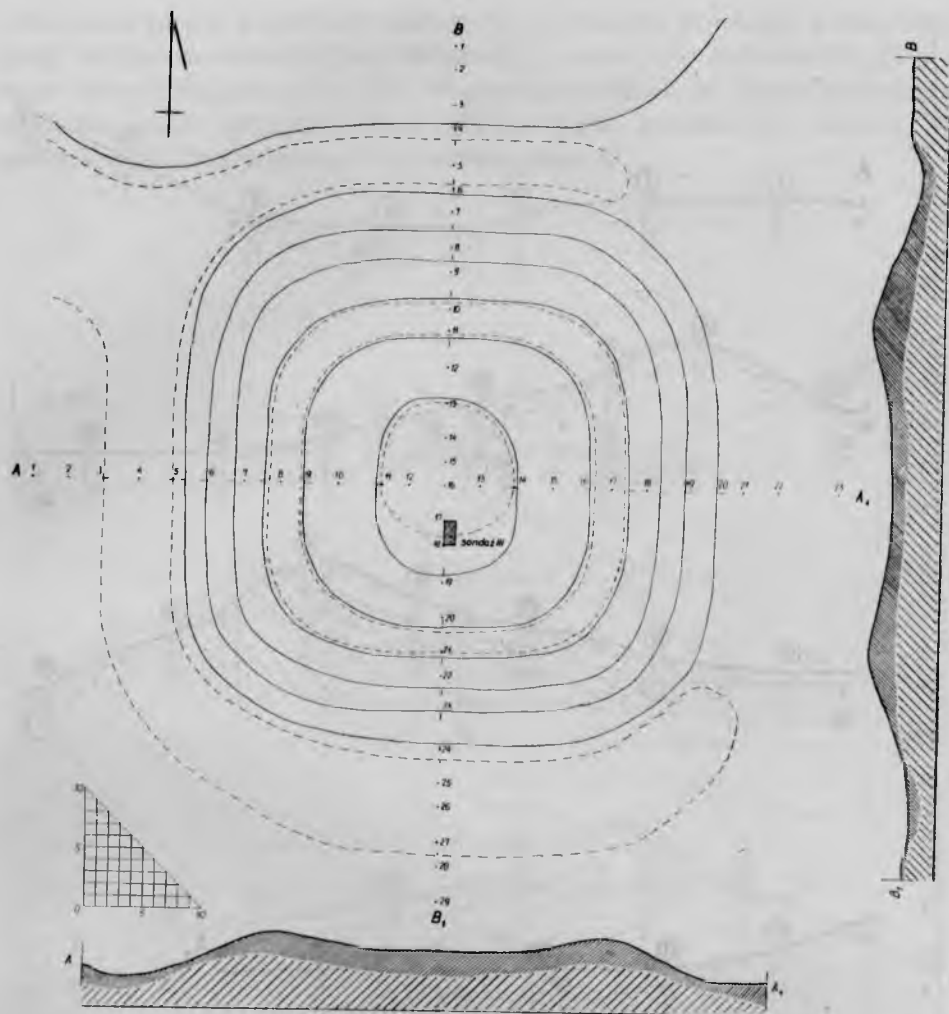
Ryc. 18. Przysieka, gm. Wągrowiec. Lokalizacja grodziska. Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 18. Przysieka, Wągrowiec district. Location of the hillfort. Drawing by M. Kwaśniewska

Obiekt dobrze zachowany, nie jest użytkowany. Wymiary: podstawa — 41×48 m, majdan $18 \times 18,6$ m, powierzchnia użytkowa majdanu około 250 m^2 , podstawa wału 8 - 13 m, wysokość wału w stosunku do otoczenia 4 m, powierzchnia całego obiektu bez fos około 1500 m^2 , szerokość fosy 6 - 8 m.

Stratygrafia grodziska — wyniki wierceń: obiekt przecięto dwiema osiami wierceń, w obrębie których wykonano 51 otworów. W ten sposób uzyskano pełne rozpoznanie stratyfikacji grodziska wraz z otoczeniem (ryc. 19).

Nawarstwienia na osi wierceń A-A₁ (ryc. 20): bezpośrednio na glinie calcowej usypano jądro wału. Do budowy użyto gliny z domieszką marglu osiagającej miąższość 1,5 m (warstwa VI). Jądro wału zostało nakryte brązową, silnie spiaszczoną próchnicą (warstwa V). Na skłonach wewnętrznych u podnóża wału nakrywały ją lokalnie występujące warstwy użytkowe: warstwa IV — intensywnie czarna próchnica z kamieniami, spalenizną i polepą o miąższości do 0,7 m, warstwa IIIa — spalenizny i III — szarej próchnicy z polepą i piaskiem. W obrębie majdanu występowała warstwa II — brązowa próchnica

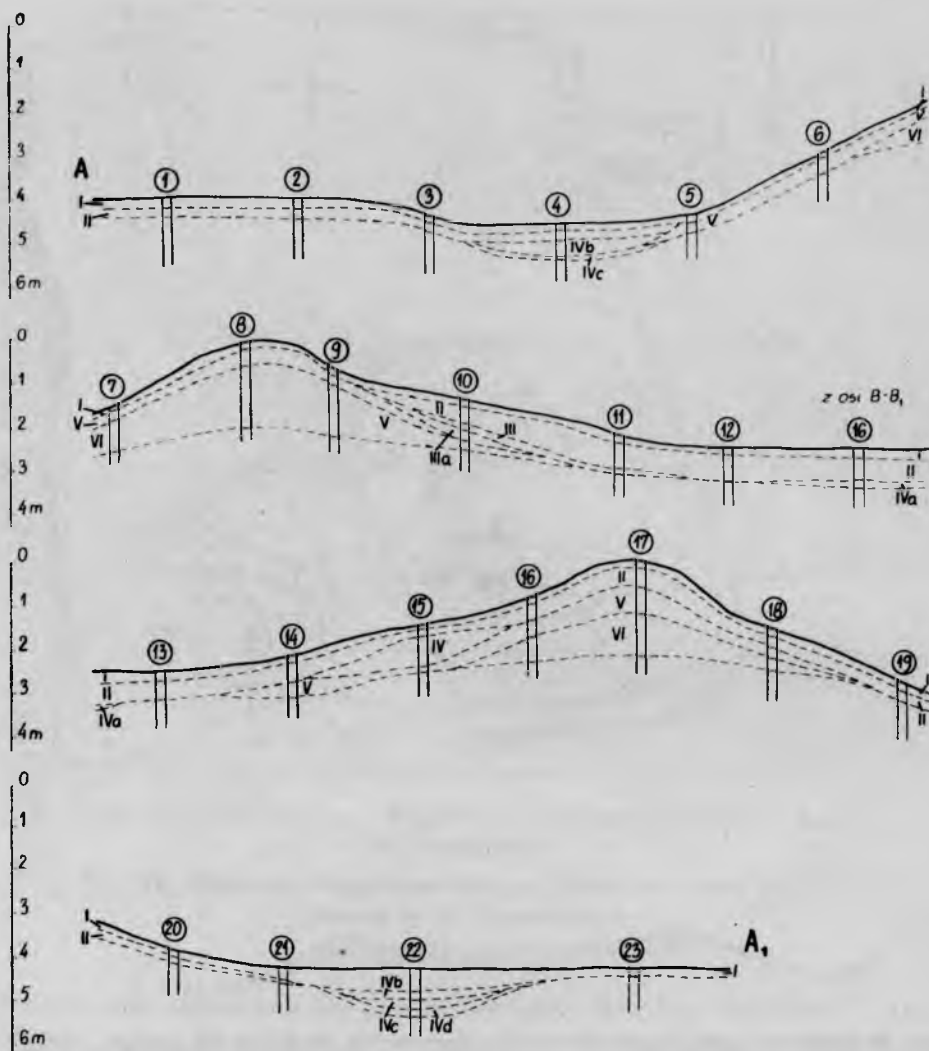

Ryc. 19. Przysieka, gm. Wągrowiec. Plan warstwiczny grodziska z lokalizacją otworów wiertniczych i wykopów sondażowych. Na przekroju zaznaczono zasięg warstwy kulturowej. Wyk. R. Rogosz, rys. M. Kwaśniewska

Fig. 19. Przysieka, Wągrowiec district. Contoured map of the hillfort with the location of the drilling holes and trial trenches. On the cross-section is indicated the extent of the culture layer. Made by Rogosz, drawing by M. Kwaśniewska

z domieszką gliny. Na zewnątrz wału uchwycono wyraźny zarys fosy. Zagłębiona w calcu była wypełniona, idąc od dołu, warstwą IVa — iłu, IVb — czarną próchnicą i IVc — ilastym piaskiem.

Nawarstwienia na osi B-B₁ (ryc. 22): stwierdzono warstwy podobne do warstw na osi A-A₁. Bezpośrednio na calcu, na obrzeżu niewielkiego wyniesienia terenowego, usypano jądro wału z gliny — warstwa VI. W części północnej na skłonie wewnętrznym, a w części południowej na jądrze wału usypano

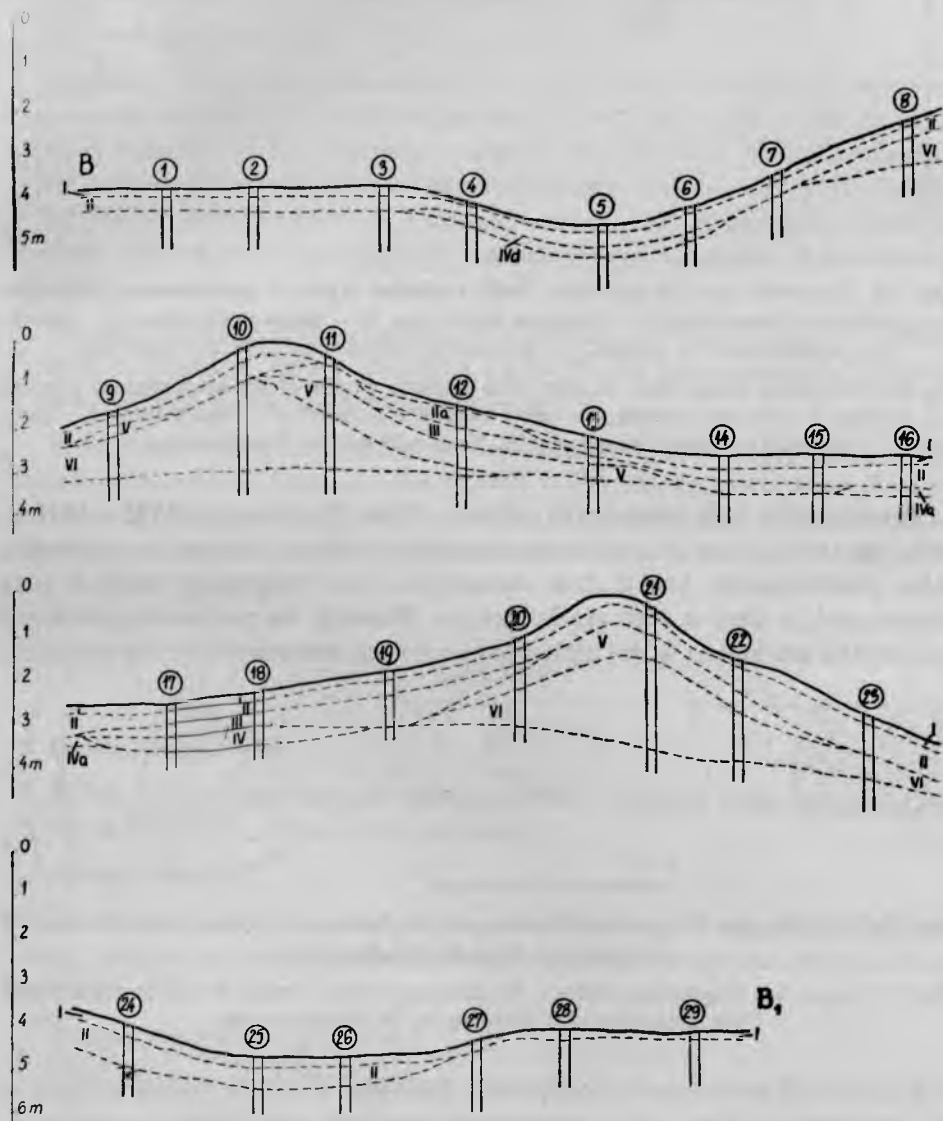

Ryc. 20. Przysieka, gm. Wągrowiec. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń A-A₁.
Wyk. E. Wilgocki, rys. J. Marcinkowska

Fig. 20. Przysieka, Wągrowiec district. Profile of the settlement layers on the drilling axis A-A₁. Made by E. Wilgocki, drawing by J. Marcinkowska

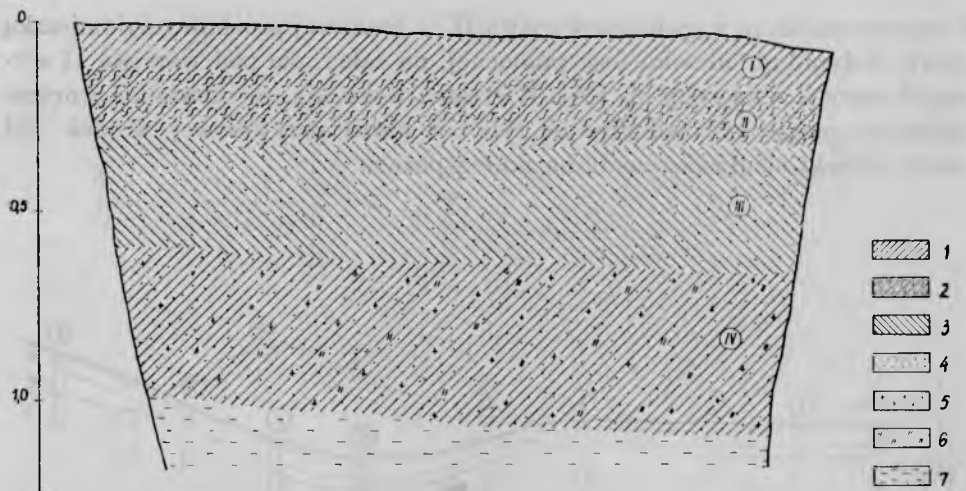
warstwę V — brązowego piasku z gliną. Z umocnieniami obronnymi wiązać też należy lokalnie występującą na szczycie wału północnego warstwę spalonych konstrukcji z polepą. Skłon wewnętrzny wypełniały warstwy użytkowe, do których należą: warstwa IV — czarnej próchnicy z domieszką spalenizny; warstwa III — szarej próchnicy z piaskiem i polepą i IIa — szarego piasku. W części centralnej majdanu wystąpiły warstwy o zasięgu lokalnym: IV — glina z próchnicą i IVa — piasek z domieszką żwiru i próchnicy. Stoki wału

i wewnątrz majdanu wypełniała warstwa II — brązowej próchnicy z domieszką gliny. Jedynie na odcinku fosy północnej, na calcu, ale pod warstwą II wystąpił szary ił oznaczony nr. IVd. Wiercenia wskazują, że niewielkie wnętrza grodziska mogło być zabudowane tylko w partii przywałowej, środek był pusty. Obiekt uległ zniszczeniu na skutek pożaru.

Ryc. 21. Przysieka, gm. Wągrowiec. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń B-B₁.
Wyk. E. Wilgocki, rys. J. Marcinkowska

Fig. 21. Przysieka, Wągrowiec district. Profile of the settlement layers on the drilling axis B-B₁. Made by E. Wilgocki, drawing by J. Marcinkowska

Ryc. 22. Przysieka, gm. Wągrowiec. Profil zachodni wykopu sondażowego. Legenda: 1 — próchnica humusowa, 2 — brązowa próchnica, 3 — szara próchnica, 4 — piasek, 5 — spalenizna, 6 — polepa, 7 — glina. Rys. R. Kamiński i M. Kwaśniewska

Fig. 22. Przysieka, Wągrowiec district. The western profile of the trial trench. Legend: 1 — humus, 2 — brown humus, 3 — grey humus, 4 — sand, 5 — burnt wood, 6 — pugging, 7 — clay. Drawing by R. Kamiński and M. Kwaśniewska

Inwentarz: z badań starszych, głównie Koła Naukowego UAM z 1971 r., pochodzi 45 ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym brzegi naczyń słabo profilowanych bez śladów obtaczania oraz fragmenty naczyń górną obtaczanych, a oprócz tego grudki polepy. Niestety, na podstawie publikacji tych badań nie można bliżej zlokalizować dwóch założonych wtedy sondży.

Ryc. 23. Przysieka, gm. Wągrowiec. Ułamki naczyń glinianych z wykopu sondażowego III z warstwy II. Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 23. Przysieka, Wągrowiec district. Fragments of clay vessels from the trial trench III, from layer II. Drawing by M. Kwaśniewska

Sondaż III (wymiary: 1,0 × 2,0 m). Założony w czasie badań w 1981 r. (ryc. 22). Warstwa I: czarna próchnica humusowa o miąższości do 0,15 m. Warstwa II: brązowa próchnica z piaskiem o miąższości do 0,20 m. W warstwie znaleziono 9 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, w tym dwa drobne ułamki przybrzeżne obtaczanych przykrawędnie, o krawędzi zaokrąglonej (ryc. 23.1), fragment brzegu lekko wygiętego na zewnątrz o krawędzi zwężonej

i zaokrąglonej (ryc. 23.2). Pozostałe ułamki pochodzą z nie obtaczanych partii środkowych, a między nimi jeden zdobiony pasmami linii falistych (ryc. 23.3). Warstwa III: szara próchnica z piaskiem o miąższości dochodzącej do 0,35 m. Warstwa IV: czarna próchnica z małą domieszką piasku, z grudkami polepy, węgielkami drzewnymi o grubości 0,40 m. Układała się ona bezpośrednio na stropie gliniastego calca. Znaleziono w niej trzy ułamki naczyń grubej roboty, bez śladów obtaczania, pochodzące z partii brzuścowych.

Chronologia: faza B-C.

Badania: bliżej nieokreślone różnych osób. W 1971 r. badania inwentaryzacyjno-sondażowe Koła Naukowego Studentów UAM w Poznaniu, w czasie których wykonano m.in. także plan warstwicowy. W 1981 r. badania weryfikacyjne zespołu Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP PKZ Oddział w Szczecinie, w czasie których dokonano rozpoznania stratyfikacji grodziska metodą wierceń, wykonano wykop sondażowy, sporządzono dokumentację opisową.

Zbiory: Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, nr inw. 1930:72 i 1972:3. Zabytki z badań w 1981 r. znajdują się w Biurze Dokumentacji Zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Pile.

Literatura: J. Dylik 1936, s. 84, nr 225; W. Kowalenko 1938, s. 285; *Fontes Archaeologici Posnanienses*, 6, 1955, s. 137; W. Antoniewicz, Z. Warłowska 1964, s. 41 i 57; J. Leśny 1975, s. 149; W. Hensel, Z. Hilczer-Kurnatowska 1980, s. 307; Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, nr 41.

RĄBCZYN

Gmina: Wągrowiec.

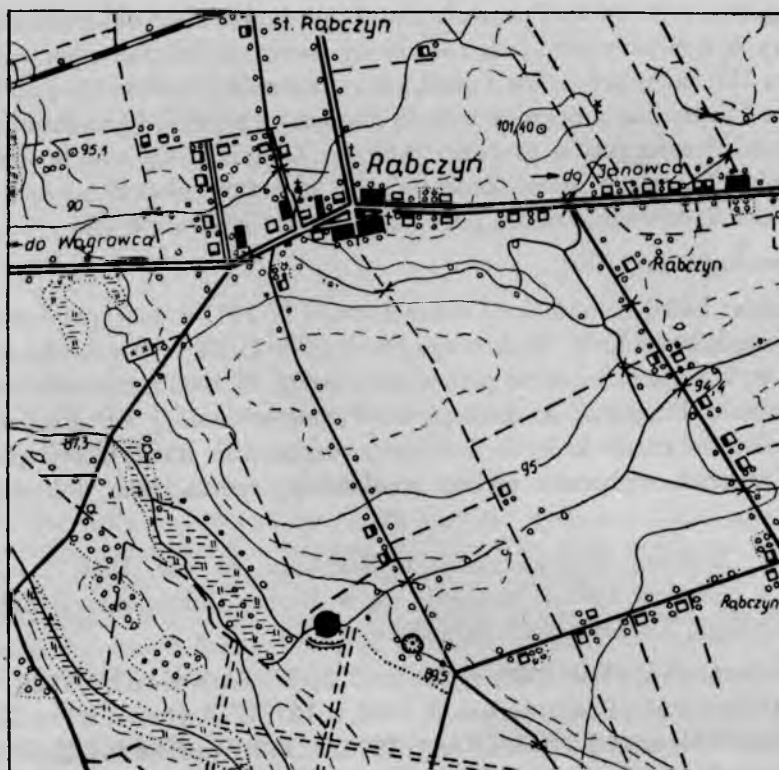
Źródła pisane: miejscowość wzmianowana w źródłach pisanych od 1414 r. (za W. Henslem i Z. Hilczer-Kurnatowską).

Stanowisko: 1.

Położenie: w odległości około 1200 m na południe od wioski, 200 m na południowy zachód od miejscowości Rąbczyn-Kolonia, na skraju rewiru leśnego nr 103 (ryc. 24).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu: grodzisko nizinne, jednoczłonowe, pierścieniowate, wklęsłe, o zarysie wydłużonego owalu. Lepiej zachowana część południowa ma wyraźnie czytelne obwałowania w przeciwieństwie do silnie zdewastowanej części północnej. W części centralnej majdanu jest wyraźne obniżenie terenu z niewielkim zastoiskiem wodnym. Stanowisko jest przecięte głębokim rowem melioracyjnym z ciekim wodnym (ryc. 25). Południowa część grodziska

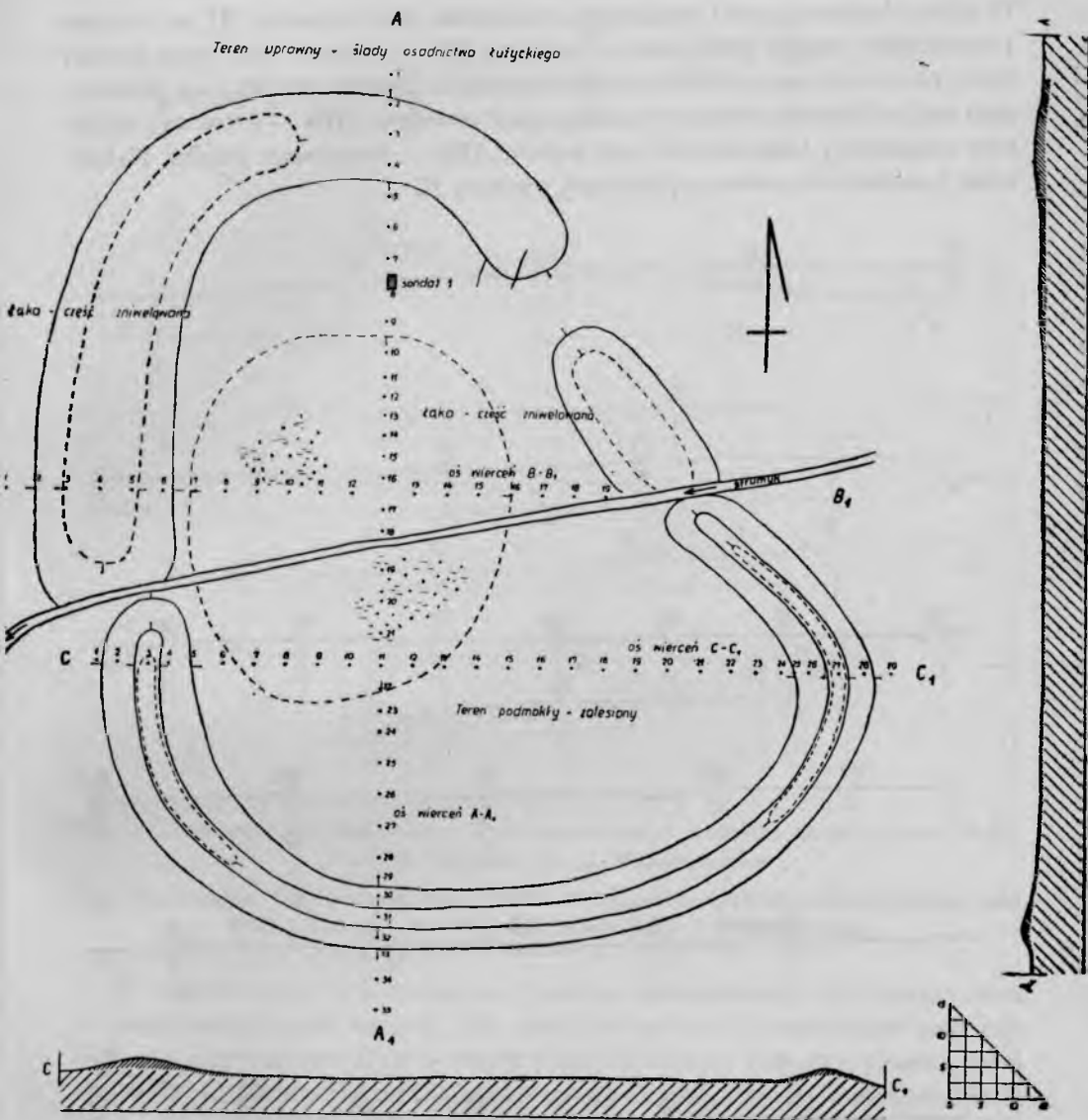

Ryc. 24. Rabczyn, gm. Wągrowiec. Lokalizacja grodziska. Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 24. Rabczyn, Wągrowiec district. The location of the hillfort. Drawing by M. Kwaśniewska

jest porośnięta lasem liściastym i krzewami, partia północna jest użytkowana jako łąka i pole uprawne. Według relacji mieszkańców Rabczyna silnej niwelacji grodziska dokonano spychaczem między 1965 a 1970 r., przy czym ziemię rozplantowano w północnej części obiektu. Wymiary grodziska: wszystkie pomiary skorygowane na podstawie wyników wierceń: podstawa obiektu około 100×110 m, majdan około 80×90 m, podstawa wału 10 - 12 m, wysokość wału w stosunku do otaczającego terenu 1,5 - 2 m.

Stratygrafia grodziska — wyniki wierceń (ryc. 26 - 28): stanowisko przecięto trzema osiami wierceń, wykonując w ich obrębie ogółem 83 otwory (ryc. 25). Na osi A-A₁ stwierdzono zróżnicowaną stratyfikację w różnych częściach stanowiska (ryc. 26). W części północnej, najbardziej zniszczonej, stwierdzono rozległe płaszczyzny rozwleczonych warstw, które pierwotnie mogły tworzyć wał. Bezpośrednio na żwirowatym calcu wystąpiła warstwa IV intensywnie brązowej próchnicy; nad nią III — szary piasek i warstwa II brązowa, mocno spiaszczona próchnica nakryta humusem. Lokalnie w otworze 5 wystąpiła warstwa IIa brązowego piasku. W części bliższej środka stano-

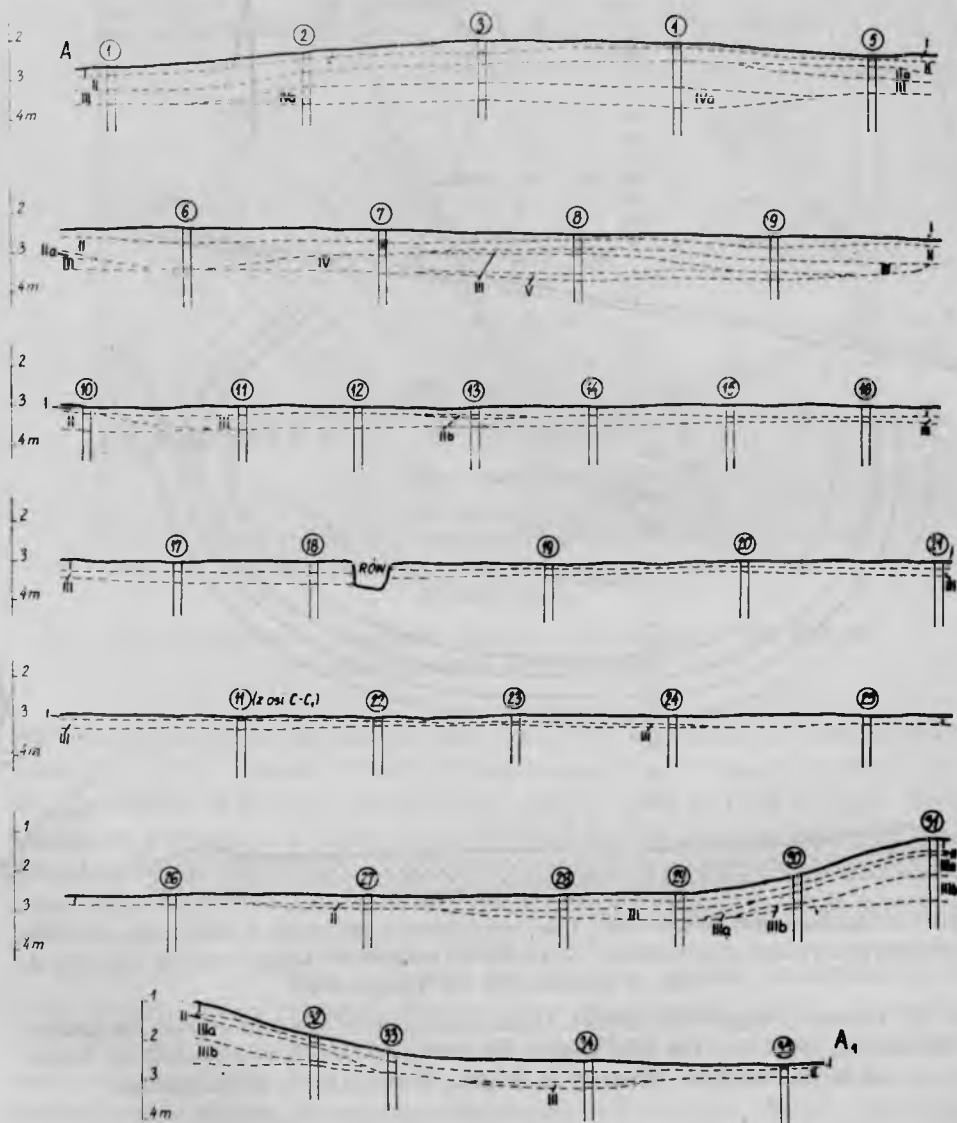
Ryc. 25. Rąbczyn, gm. Wągrowiec. Plan warstwicowy grodziska z lokalizacją otworów wiertniczych i wykopu sondażowego. Na przekroju zaznaczono zasięg warstwy kulturowej.

Wyk. R. Rogosz, rys. M. Kwaśniewska

Fig. 25. Rąbczyn, Wągrowiec district. Countoured map of the hillfort with the location of the drilling holes and the trial trench. On the cross-section is indicated the extent of the culture layer. Made by R. Rogosz, drawing by M. Kwaśniewska

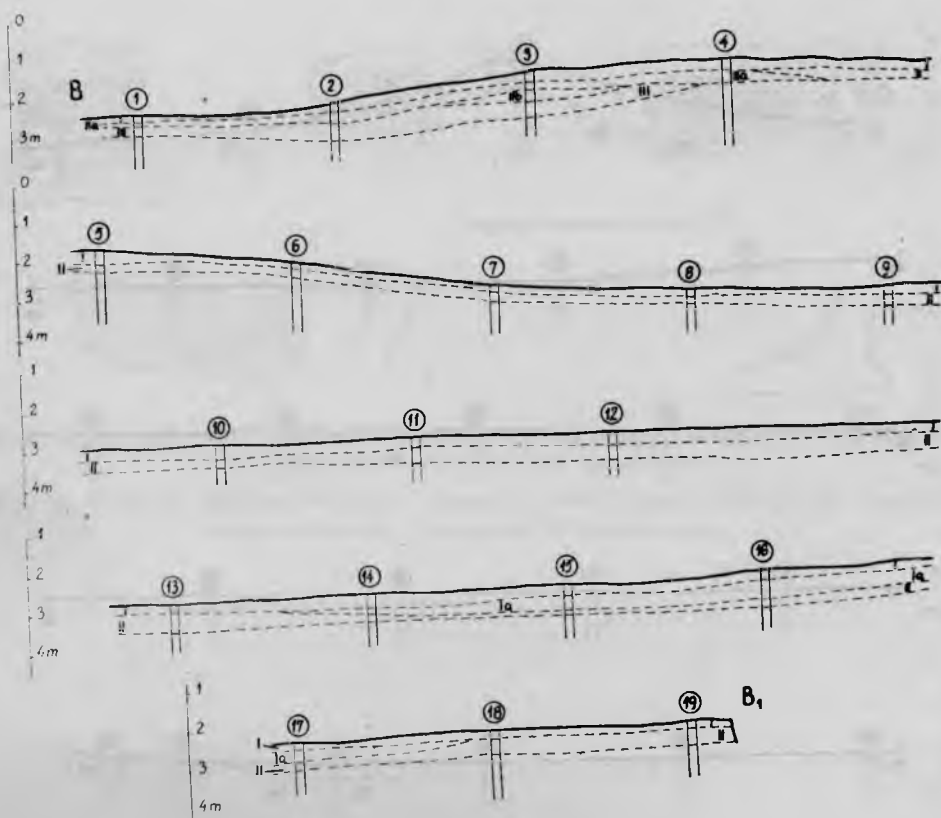
wiska — w otworach 7 - 10 — natrafiono, jak się wydaje, na ślad pierwotnego wału. W tym miejscu nad całem stwierdzono kolejno następujące warstwy: V — intensywnie brązową próchnicę z piaskiem; IV — intensywnie czarną próchnicę; III — szary piasek; II — brązową mocno spiaszczoną próchnicę.

W silnie obniżonej partii środkowej stanowiska, nad warstwą III, w otworze 13 wystąpiła czarna próchnica — warstwa IIb — będąca być może śladem bliżej nie określonego obiektu archeologicznego. Dobrze czytelny na powierzchni wał południowy tworzyły następujące warstwy: IIIb — brązowej próchnicy zalegającej bezpośrednio nad calcem; IIIa — brązowego piasku. Nakrywała je scharakteryzowana już wyżej warstwa II.

Ryc. 26. Rąbczyn, gm. Wągrowiec. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń A-A₁.
Wyk. E. Wilgocki, rys. J. Marcinkowska

Fig. 26. Rąbczyn, Wągrowiec district. Profile of the settlement layers on the drilling axis A-A₁. Made by E. Wilgocki, drawing by J. Marcinkowska

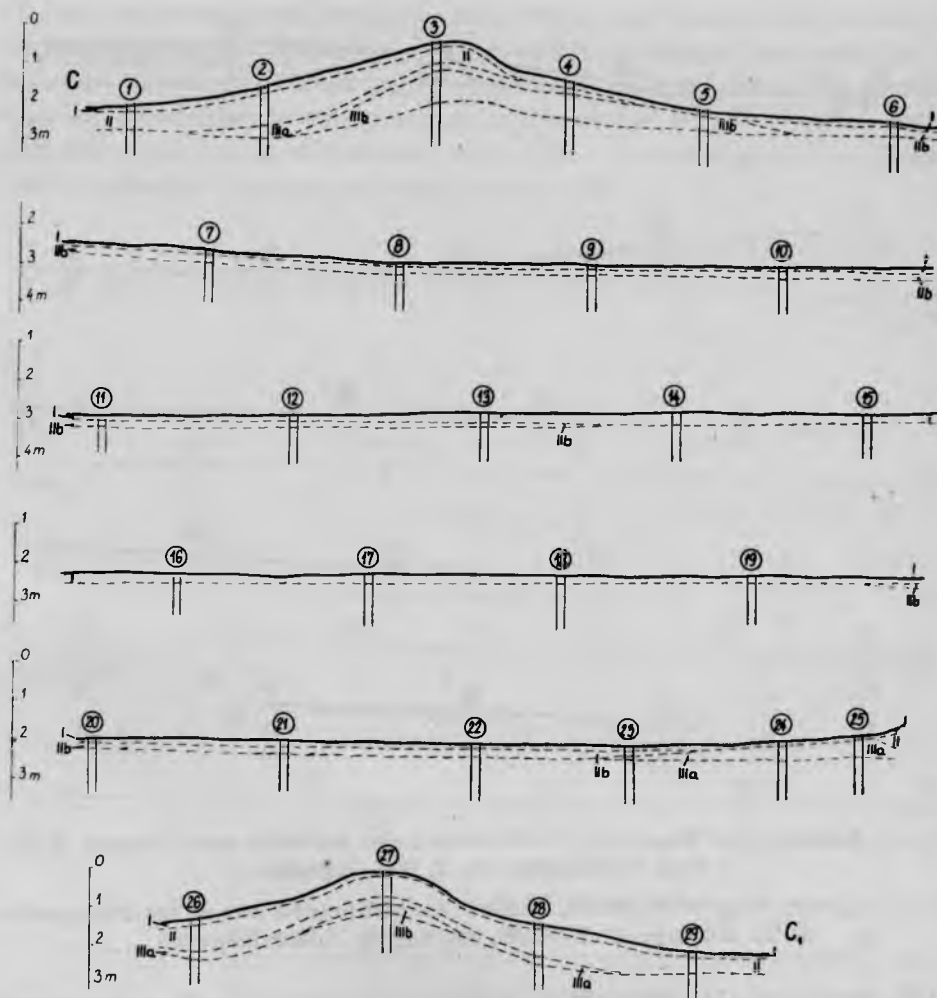

Ryc. 27. Rąbczyn, gm. Wągrowiec. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń B-B₁.

Wyk. E. Wilgocki, rys. J. Marcinkowska

Fig. 27. Rąbczyn, Wągrowiec district. Profile of the settlement layers on the drilling axis B-B₁. Made by E. Wilgocki, drawing by J. Marcinkowska

W obrębie osi C-C₁ stwierdzono podobne nawarstwienia do nawarstwień w południowej części osi A-A₁. Na skraju stanowiska bezpośrednio nad calcem zalegała warstwa IIIb — szary piasek i IIIa — brązowy piasek, które tworzyły jądro wału. Wyżej zalegały warstwy II (patrz wyżej) i warstwa IIa — szara próchnica, występująca w zachodniej części osi wierceń (ryc. 28). Powierzchnię obiektu w tym miejscu tworzył humus leśny zalegający miejscami bezpośrednio na calcu. Oś wierceń B-B₁ została w całości poprowadzona przez najbardziej zniszczoną część grodziska (ryc. 27). W zachodniej części osi bezpośrednio nad calcem wystąpił szary ilasty piasek — warstwa III; nad nią lokalnie w otworze 3 szara próchnica — warstwa IIb, a wyżej o nieco większym zasięgu brązowy piasek z próchnicą — warstwa IIa. Wydaje się, że warstwy te są pozostałością bardzo silnie zniwelowanego wału. Rozległą przestrzeń majdanu wypełniają następujące warstwy: II — szary piasek; Ia — brązowa próchnica z piaskiem. Powierzchnię terenu tworzyła warstwa I — humus. Na podstawie wyników wierceń można z dużym prawdopodobieństwem określić

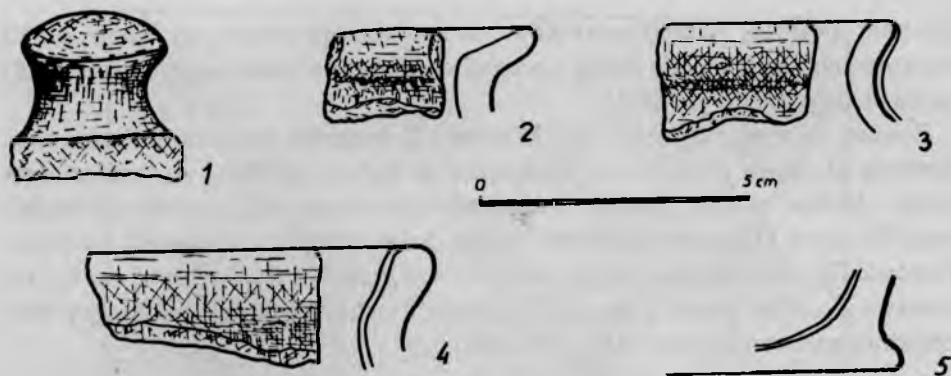

Ryc. 28. Rąbczyn, gm. Wągrowiec. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń C-C₁.
Wyk. E. Wilgocki, rys. J. Marcinkowska

Fig. 28. Rąbczyn, Wągrowiec district. Profile of the settlement layers on the drilling axis C-C₁. Made by E. Wilgocki, drawing by J. Marcinkowska

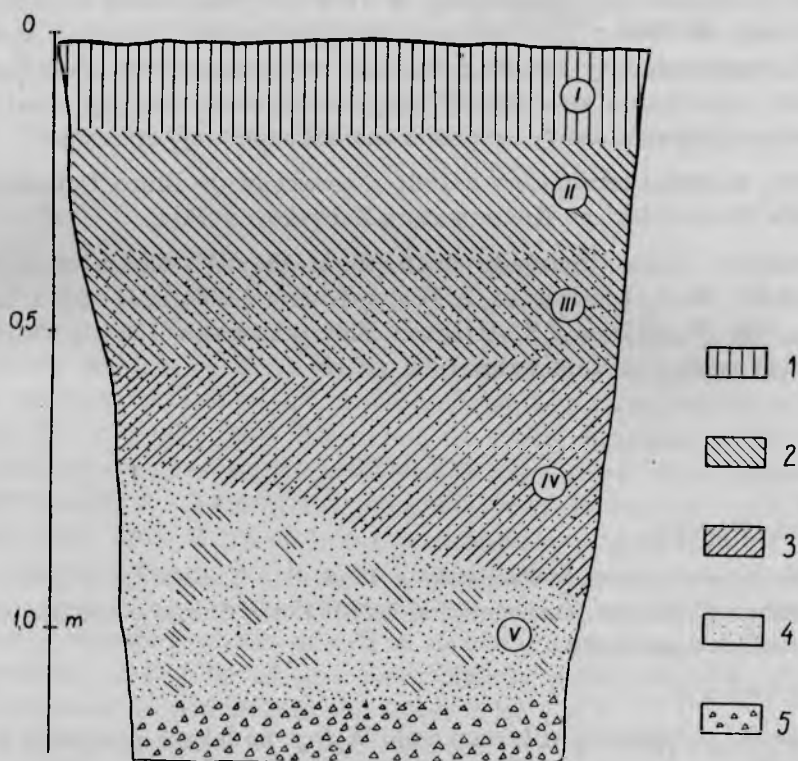
pierwotny zarys grodziska, zlokalizować umocnienia obronne i odczytać wymiary. W obrębie majdanu nie stwierdzono intensywnej warstwy osadniczej ani obiektów użytkowych.

Inwentarz: na powierzchni w obrębie stanowiska nie znaleziono dotąd żadnych materiałów zabytkowych, natomiast bezpośrednio na północ od stanowiska, na polu ornym, w promieniu około 50 m zebrano w 1981 r. ogółem 35 ułamków naczyń glinianych: 15 z nich należy do kultury łużyckiej, 14 wczesnośredniowiecznych, 1 siwak późnośredniowieczny i 5 fragmentów naczyń nowożytnych, toczonych, wypalonych w atmosferze utleniającej, z brązową

Ryc. 29. Rąbczyn, gm. Wągrowiec. Ułamki naczyń glinianych znalezione przy północnym skraju stanowiska. Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 29. Rąbczyn, Wągrowiec district. Elements of clay vessels found at the northern fringe of the site. Drawing by M. Kwaśniewska

Ryc. 30. Rąbczyn, gm. Wągrowiec. Profil zachodni wykopu sondażowego. Legenda: 1 — humus, 2 — szara próchnica, 3 — czarna próchnica, 4 — piasek, 5 — żwir.

Rys. R. Kamiński, M. Kwaśniewska

Fig. 30. Rąbczyn, Wągrowiec district. The western profile of the trial trench. Legend: 1 — humus, 2 — grey humus, 3 — black humus, 4 — sand, 5 — grit.

Drawing by R. Kamiński, M. Kwaśniewska

i zieloną polewą. Wśród ułamków wczesnośredniowiecznych obok partii brzuścowych znajduje się brzeg naczynia całkowicie obtaczanego (ryc. 29.2) i uchwyt pokryw (ryc. 29.1).

Sondaż 1 (wym.: $0,7 \times 1,0$ m). Warstwa I: brązowa próchnica humusowa. Warstwa II: szara próchnica o miąższości do 0,2 m, w której znaleziono dwa bardzo drobne ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych, zapewne obtaczanych. Warstwa III: szara próchnica z dużą ilością piasku o miąższości do 0,2 m. Warstwa IV: intensywnie czarna próchnica o grubości dochodzącej do 0,4 m. Warstwa V: żółty piasek z minimalną przymieszką próchnicy zalegający bezpośrednio na żwirowatym calcu (ryc. 30).

Chronologia: grodzisko najprawdopodobniej z okresu wczesnośredniowiecznego, może z fazy D/E. Na obiekcie lub w pobliżu ślady osadnictwa kultury łużyckiej, okres?

Badania: liczne bliżej nie określone autopsje. W 1976 r. badania weryfikacyjne M. Grabskiej i A. Łosińskiej. W 1978 r. Z. Bagniewski wykonał plan warstwicowy. W 1981 r. badania weryfikacyjne zespołu Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP PKZ Oddział w Szczecinie, w czasie których dokonano rozpoznania stratyfikacji przy zastosowaniu metody wiertniczej, wykonano wykop sondażowy i sporządzono dokumentację opisową.

Zbiory: materiał ceramiczny z 1981 r. przechowuje Biuro Dokumentacji Zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Pile.

Literatura: S. Kozierowski 1916 (2), s. 131; W. Kowalenko 1938, s. 288, nr 391; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska 1964, s. 41 i 57; J. Leśny 1975, s. 173; W. Hensel, Z. Hilczer-Kurnatowska 1980, s. 381 - 382; Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, nr 42.

ROGOŹNO

Gmina: Rogoźno.

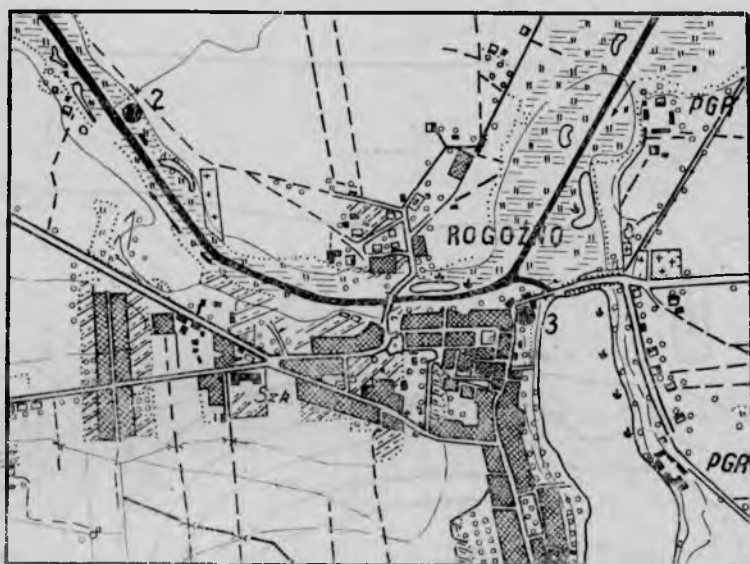
Źródła pisane: pierwsza wzmianka z 1248 r. — „castel de Rogozne” (za W. Henslem i Z. Hilczer-Kurnatowską, 1980) i liczne dalsze nie wiążą się z okresem istnienia grodziska.

Stanowisko: 2.

Położenie: na północnym brzegu rzeki Welny, na łąkach przy ulicy Leśnej (ryc. 31). Nazwa miejscowa: „Żydowska góra” (W. Kowalenko 1938).

Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu: grodzisko nizinne, jednoczłonowe, zapewne pierścieniowate, koliste lub owalne. Wzniesione na wyspowatym wzgórku w dolinie zalewowej Welny. Od strony północnej i północno-wschodniej otoczone łąkami na podłożu torfowym. Od strony wschodniej zachował się wał ziemny z widocznym

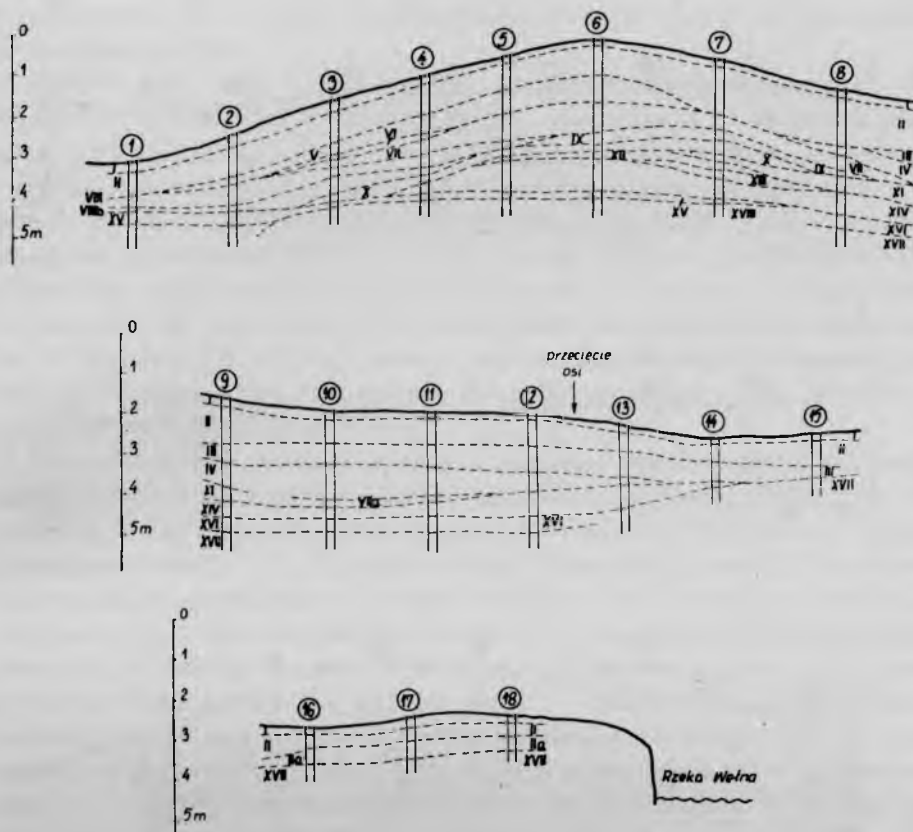
Ryc. 31. Rogoźno, gm. loco. Lokalizacja grodziska (2) i stanowiska (3).

Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 31. Rogoźno, loco district. The location of the hillfort (2) and site (3). Drawing by M. Kwaśniewska

niewielkim siodełkowatym przegłębieniem w części północnej. Wnętrze grodziska obniża się w stronę rzeki i w stronę południową, gdzie jest czytelne wyraźne obniżenie. Na zewnątrz obiektu, od strony południowej i południowo-wschodniej znajduje się rów z wodą, może pozostałość fosy. Przy północnym krańcu grodziska istnieje niska i wąska grobelka łącząca stanowisko z płaską równiną. Z majdanem grodziska zlewa się grobla biegnąca wzdłuż rzeki. Przy południowym krańcu grodziska rośnie parę drzew. Stan zachowania: grodzisko zostało w 1/3 kompletnie zniszczone w czasie regulacji rzeki Wełny w latach 1929 - 1931. W czasie tych prac ucierpiała także zachowana do dziś partia obiektu, zwłaszcza przylegająca do rzeki. Obecnie stanowisko jest użytkowane jedynie jako pastwisko i nie jest narażone na dalsze niszczenie (ryc. 32). Wymiary: podstawa grodziska 45×62 m, zachowana część majdanu 28×30 m, jego powierzchnia do 1000 m^2 , szerokość podstawy wału około 12 m, wysokość wału w stosunku do powierzchni otaczających łąk 3 m.

Stratygrafia grodziska — wyniki wierceń (ryc. 33 i 34): nawarstwienia stanowiska rozpoznano, wykonując 40 otworów usytuowanych wzdłuż prostopadłych osi B-B₁ (ryc. 33) i C-C₁ (ryc. 34). Pierwotnym podłożem geologicznym był szary drobnoziarnisty piasek zalewowy — warstwa XVIII, który tworzył wyniesioną nieco łachę doliny rzecznej. Głębszą partię pradoliny Wełny wypełniały torfy oznaczone jako warstwy XVII (w obrębie grodziska) i XVIIa (na zewnątrz). Strop warstwy torfowej nie znajdował się na jednym poziomie,

Ryc. 33. Rogoźno, gm. loco. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń B-B₁. Wyk. E. Cnotliwy, rys. J. Marcinkowska

Fig. 33. Rogoźno, loco district. Profile of the settlement layers on the drilling axis B-B₁. Made by E. Cnotliwy, drawing by J. Marcinkowska

XV i XIVa, mające postać szarego piasku z przymieszką próchnicy, zalegające na stropie warstwy XVIII. Wydaje się też, że przed osadnictwem ludzkim powstała warstwa XIV — szara spiaszczona próchnica. Warstwę XIV wykorzystano najpewniej do usypania pierwszego jądra wału. Wskazuje na to jej profil w otworach 4 - 8 i 19 - 21. Wyżej zalegają nawarstwienia związane z umocnieniami obronnymi i użytkowaniem majdanu. Wał ziemny ujawniono w otworach 3 - 9, 19 - 23 i 34 - 40. Analizując profil wału, można wyróżnić dwie fazy jego budowy.

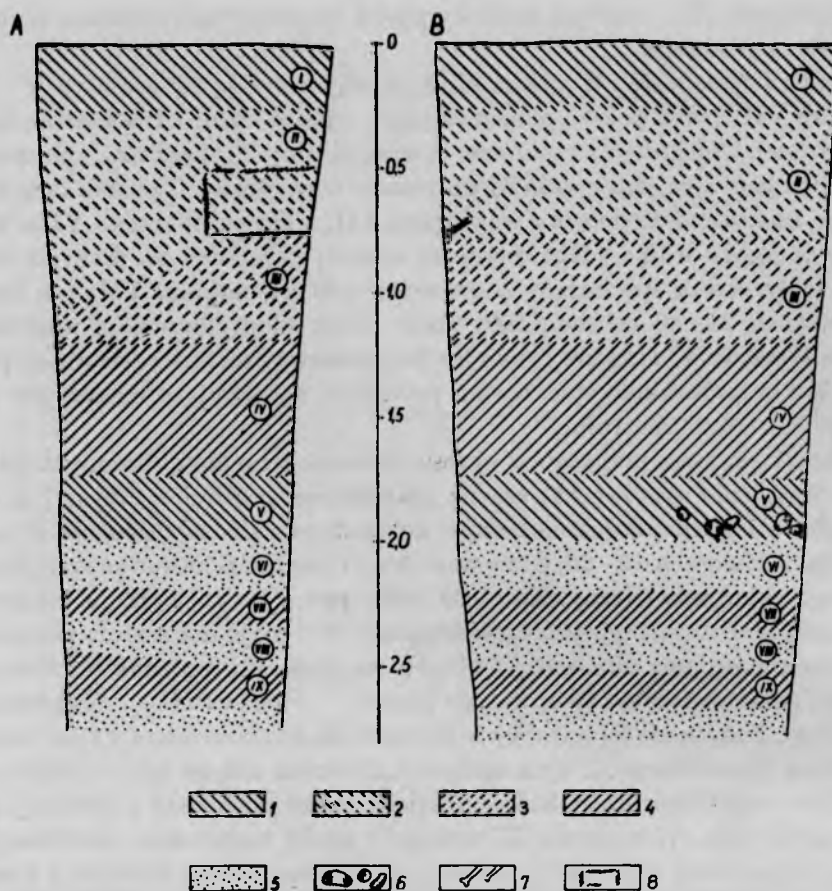
Starsza faza wału. W otworach 3 - 9 można ją łączyć z warstwami IX - XIV. Warstwę XIV scharakteryzowaliśmy już wyżej. Warstwa XIII: soczewka brązowej próchnicy ze spalenizną. Warstwa XII: intensywna spalenizna. Warstwa XI: szara próchnica z węgielkami drzewnymi, schodząca w stronę wnętrza grodu. Warstwa X: żółty piasek zalegający na szczycie wału i na jego zewnętrznym skłonie. Warstwa IX: czarna próchnica z dużą ilością spalenizny

w jądrze wału; Xa — żółty i brązowy piasek tworzący jądro wału, schodzący do wnętrza grodziska.

Młodsza faza wału. W otworach 3 - 8 reprezentują ją warstwy V - VII. Warstwa VII: gruby pokład piasku żółtego — jądro wału; VI: soczewka szarej spiaszczonej próchnicy na skłonie zewnętrznym; V: brązowa spiaszczona próchnica tworząca jądro wału i jego płaszcz zewnętrzny. Tę samą fazę w otworach 19 - 24 należy łączyć z warstwami VII, VIIa - c. Warstwa VIIc: biały piasek w jądrze wału; VIIb: soczewka czarnej próchnicy na szczycie wału; VIIa: biały piasek spływający ze szczytu wału na majdan; VII: jak wyżej. W otworach 34 - 40 młodszą fazę wału należy identyfikować z warstwami Va - b. Warstwa Vb: brązowy piasek z przymieszką próchnicy, tworzący jądro wału; Va: brązowa silnie spiaszczona próchnica występująca na szczycie i na skłonie wewnętrznym wału.

Z użytkowaniem majdanu w okresie trwania umocnień obronnych należy łączyć wyłącznie warstwę IV: czarną spiaszczoną próchnicę. Wystąpiła ona w obrębie całego majdanu, nakładając się na stopę wału. Wyjaśnienia wymaga sytuacja w otworach 19 - 22, gdzie warstwa IV nachodzi nawet na szczyt wału i na jego skłon zewnętrzny. Ta część wału (por. ryc. 34) była zniwelowana, a w czasie prac niwelacyjnych część warstwy IV z majdanu została przemieszczona na umocnienia obronne. W obrębie majdanu stwierdzono też obecność grubego pokładu żółtego żwirowatego piasku — warstwa III — nawiezonego z zewnątrz. Nasypanie tej warstwy wiąże się ściśle z zakładaniem w tym miejscu cmentarza żydowskiego. Z tym samym działaniem należy łączyć także warstwę II — szarą próchnicę, która częściowo może pochodzić z niwelacji górnych partii wału. W warstwie II wystąpiły groby żydowskie. Nad brzegiem Welny stwierdzono obecność popielatej silnie spiaszczonej próchnicy z rdzawymi zaciekami — warstwa IIa. Obecną powierzchnię grodziska tworzy warstwa I — szara próchnica humusowa.

Inwentarz: z dawniejszych badań powierzchniowych pochodzi 6 fragmentów naczyń, w tym 2 brzegi garnków górą obtaczanych, 1 zdobiony odciskami grzebyka oraz żłobkami poziomymi i zygzakowatymi. W czasie badań ratowniczych J. Delekty w 1931 r. przeprowadzonych z okazji regulacji biegu rzeki Welny odsłonięty został profil grodziska, w którym badacz ten wyróżnił 2,5 m grubości warstwę próchnicy łączoną z wałem, a następnie z istnieniem cmentarza żydowskiego. Niżej zalegała warstwa ziemi ze spalenizną, z kamieniami, kośćmi i bezładnie leżącymi belkami dębowymi, z których kilka nosiło ślady zaciosania. Z warstw tych zebrano liczny materiał zabytkowy, ale bez możliwości identyfikacji z poszczególnymi nawarstwieniami. Znaleziono wtedy: nóż żelazny z jednostronnie wyodrębnionym trzpieniem o długości 13,5 cm, połowę przęslika dwustożkowatego z gliny oraz 18 fragmentów naczyń górą i przykrawędnie obtaczanych oraz kości zwierzęce. W zespole tym są brzegi naczyń słabo profilowanych, zdobionych pasmami żłobków poziomych i krzyżujących się, linii falistych, motywami festonowymi i wałkami plastycznymi. Ponadto z warstwy związanej z pochówkami żydowskimi wydobyto kości ludz-

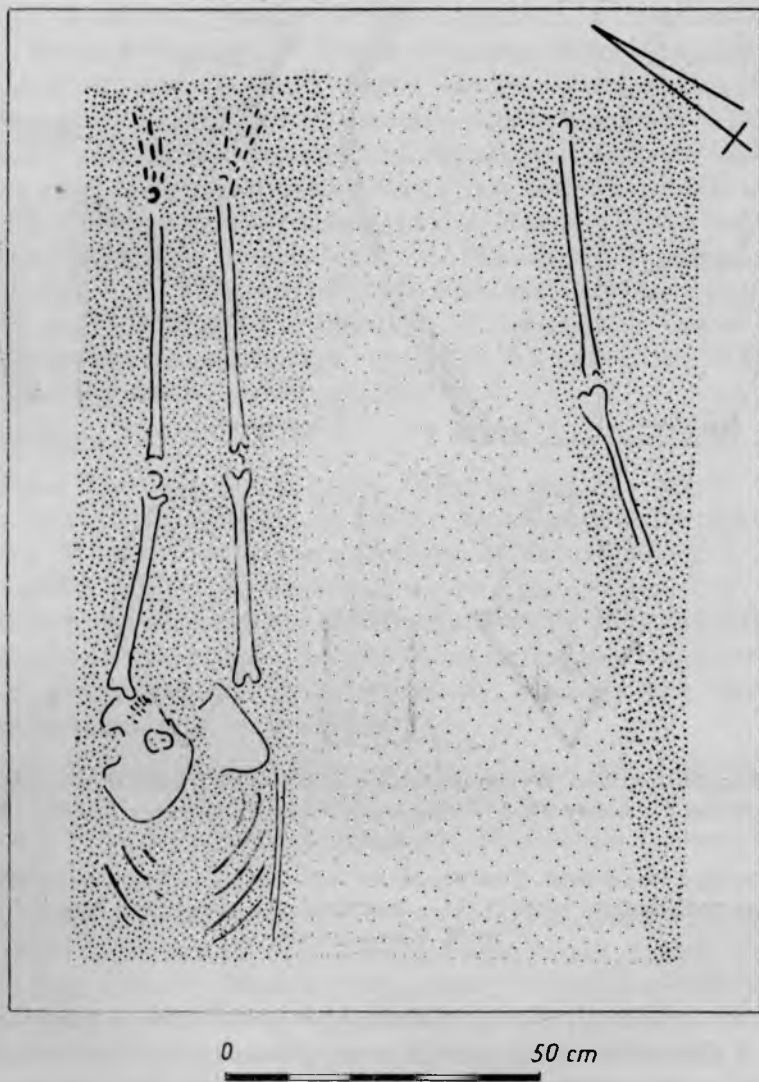
Ryc. 35. Rogoźno, gm. loco. Profile wykopu sondażowego nr 1: A — profil północno-wschodni, B — profil południowo-wschodni. Legenda: 1 — szara próchnica, 2 — brązowy żwirowaty piasek, 3 — żółty piasek, 4 — czarna próchnica, 5 — biały piasek, 6 — kamienie, 7 — kości ludzkie, 8 — smugi drewna.

Rys. R. Kamiński i M. Kwaśniewska

Fig. 35. Rogoźno, loco district. Profiles of the trial trench no 1: A — north-eastern profile, B — south-eastern profile. Legend: 1 — grey humus, 2 — brown gritty sand, 3 — yellow sand, 4 — black humus, 5 — white sand, 6 — stones, 7 — human bones, 8 — traces of wood. Drawing by R. Kamiński and M. Kwaśniewska.

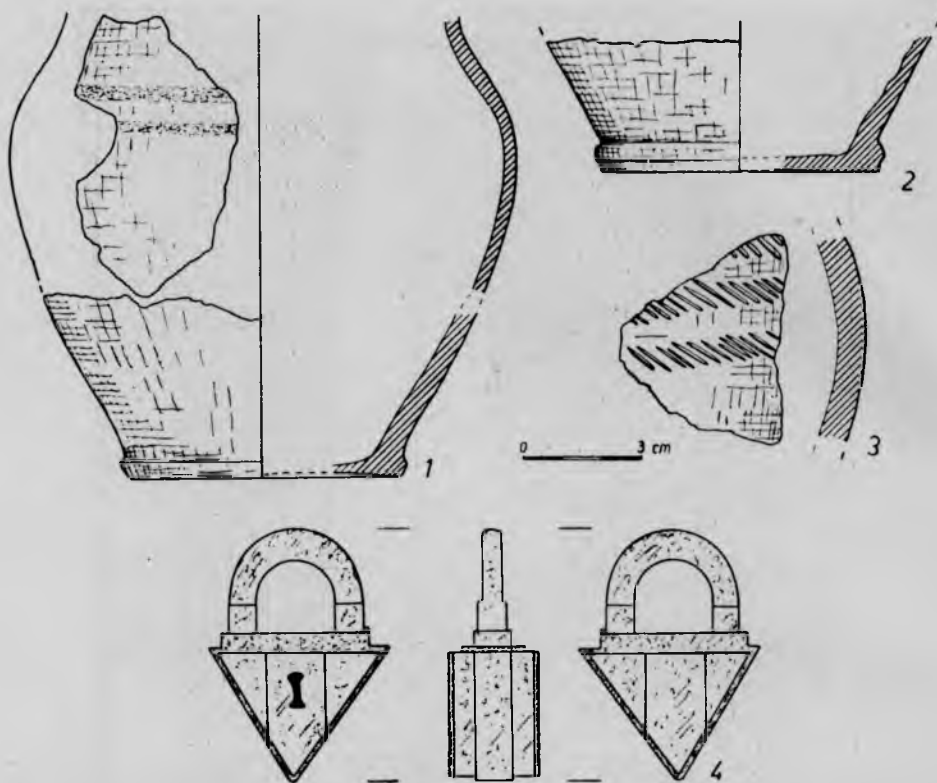
kie, kłódki żelazne oraz fragmenty nowożytnych i współczesnych naczyń glinianych. Z powierzchniowej penetracji przeprowadzonej w 1982 r. pochodzi 6 ułamków naczyń: 4 silnie zniszczone fragmenty brzuśców naczyń wczesno-średniowiecznych i 2 ułamki współczesnych naczyń toczonych na kole.

Sondaż 1 (wymiary: 1,4 × 1,6 m). Warstwa I: szara próchnica humusowa o miąższości do 0,25 m, bez zawartości kulturowej (ryc. 35). Warstwa II: żwirowaty piasek z próchnicą mający 0,5 - 0,8 m grubości. W tę warstwę są wkopane groby szkieletowe (ryc. 36). Natrafiono na 3 pochówki w trumnach

Ryc. 36. Rogoźno, gm. loco. Wykop sondażowy, rzut poziomy grobów w warstwie II. Legenda: 1 — brązowy piasek, 2 — żółty piasek, 3 — kości ludzkie.
Rys. R. Kamiński i M. Kwaśniewska

Fig. 36. Rogoźno, loco district. Trial trench, horizontal projection of the graves in layer II. Legend: 1 — brown sand, 2 — yellow sand, 3 — human bones.
Drawing by R. Kamiński and M. Kwaśniewska

Ryc. 37. Rogoźno, gm. loco. Wykop sondażowy nr 1: 1 - 2 i 4 — ułamki naczyń glinianych i kłódka żelazna z warstwy II, 3 — fragment naczynia z warstwy IV. Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 37. Rogoźno, loco district. Trial trench no 1: 1 - 2 and 4 — fragments of clay vessels and an iron padlock from layer II, 3 — fragment of a vessel from layer IV. Drawing by M. Kwaśniewska

drewnianych (zachowały się smugi drewna) ze szkieletami w pozycji wyprostowanej, z głowami w stronę południowo-zachodnią. Grób zachodni był piętrowy: dołem spoczywał osobnik dorosły, górą dziecko, przy którego głowie znajdowała się kłódka żelazna (ryc. 37.4). W zachodniej jamie grobowej znaleziono fragmenty małego naczynka toczzonego, ceglaste, zdobionego w górnej partii brzuśca poziomymi paskami malowanymi żółtą angobą (ryc. 37.1). W grobie wschodnim wystąpiły fragmenty małego dzbanuszka toczzonego, z płaskim wyodrębnionym dnem ze śladami odcinania, powleczone obustronne żółtawą angobą (ryc. 37.2). Ponadto w warstwie II znaleziono silnie zniszczony fragment naczynia wczesnośredniowiecznego. Warstwa III: żółty żwirowaty piasek o miąższości 0,15 - 0,45 m, bez materiału zabytkowego. Warstwa IV: czarna próchnica o grubości do 0,55 m. Znaleziono w niej 4 ułamki naczyń z partii brzuścowych, z których 2 należą do naczyń wczesnośredniowiecznych górą obtaczanych, w tym 1 zdobiony pasmem nacięć (ryc. 37.3), a z pozosta-

łych 1 należy, być może, do kultury łużyckiej, 1 do nowożytnego naczynia ceglatego. Warstwa V: szara próchnica z popiołem, z dużą liczbą kamieni i dużych kawałków zwęglonego drewna liściastego. Wydobyto z niej 9 ułamków naczyń obtaczanych przy krawędzi, kawałek płaskiego dna ze śladami podsypki w postaci tłucznia oraz 7 ułamków z partii brzuścowych bez widocznych śladów obtaczania, ale ze śladami ugniatania i zlepiania taśm. Wykonano je z gliny zawierającej bardzo dużą i dużą ilość tłucznia. Ponadto znalazły się tu 2 kości zwierzęce: 1 krowy, 1 świni. Warstwa VI: biały drobnoziarnisty piasek calcowy o grubości do 0,2 m. Warstwa VII: czarna próchnica o grubości do 0,15 m. Warstwa VIII: biały drobnoziarnisty piasek z przymieszką próchnicy o miąższości 0,15 m. Warstwa IX: intensywnie czarna próchnica torfowa z przymieszką spalenizny, mająca do 0,2 m grubości. Niżej zalegał drobnoziarnisty piasek calcowy (ryc. 35).

Chronologia: faza C.

Badania: liczne autopsje w końcu XIX i na początku XX w. W 1931 r. badania ratownicze J. Delekty. W 1957 r. badania powierzchniowe W. Śmigalskiego. W 1978 r. badania weryfikacyjne Z. Kurnatowskiej, A. Łosińskiego i M. Grabskiej. W 1979 r. Z. Bagniewski wykonał plan warstwicowy. W 1982 r. ekipa Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP PKZ Oddział w Szczecinie przeprowadziła badania weryfikacyjne, wykonując rozpoznanie nawarstwień za pomocą wierceń, wykop sondażowy, aktualny plan warstwicowy, dokumentację opisową i fotograficzną.

Zbiory: Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, nr inw. 1929:575; 1930:71; 1932:8; 1957:302 i archiwum, teczka nr 1929. Materiały z badań w 1982 r. w zbiorach Biura Dokumentacji Zabytków, Wojewódzki Konserwator Zabytków w Pile.

Literatura: J. Delekta 1932, s. 37 - 43; J. Dylik 1936, s. 84; W. Kowalenko 1938, s. 289; *Fontes Archaeologici Posnanienses*, 6, 1955, s. 127, 137, 159; 10, 1959, s. 284; A. Wędzki 1972, s. 524; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska 1964, s. 41 i 56; G. Wróblewska 1966, s. 57 - 77; W. Hensel, Z. Hilczer-Kurnatowska 1980, s. 403 - 404, ryc. 221 - 222; Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, nr 24.

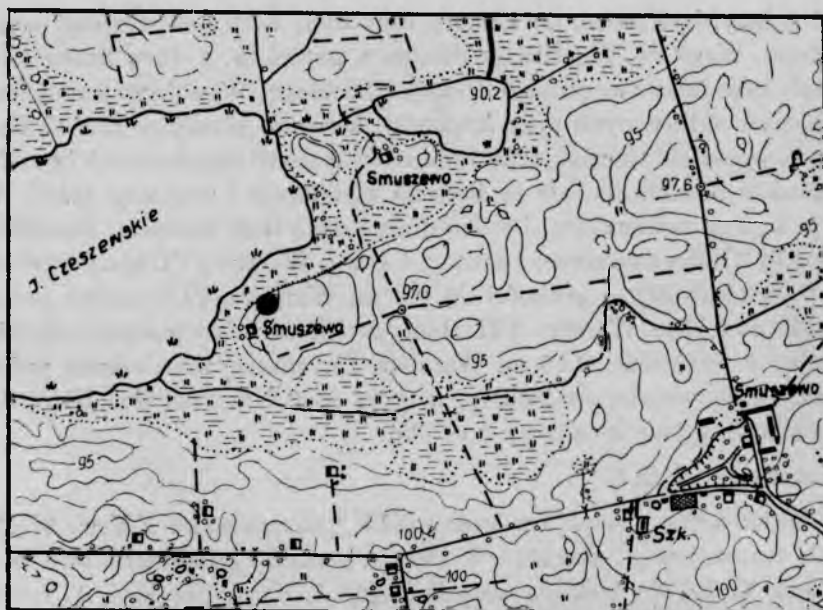
SMUSZEWO

Gmina: Damasławek.

Źródła pisane: brak.

Stanowisko: 1.

Położenie: na południowo-wschodnim brzegu Jeziora Czeszewskiego w odległości około 1700 m na północny zachód od środka wsi Smuszewo, na wzniesieniu 98,9 m n.p.m. (ryc. 38).

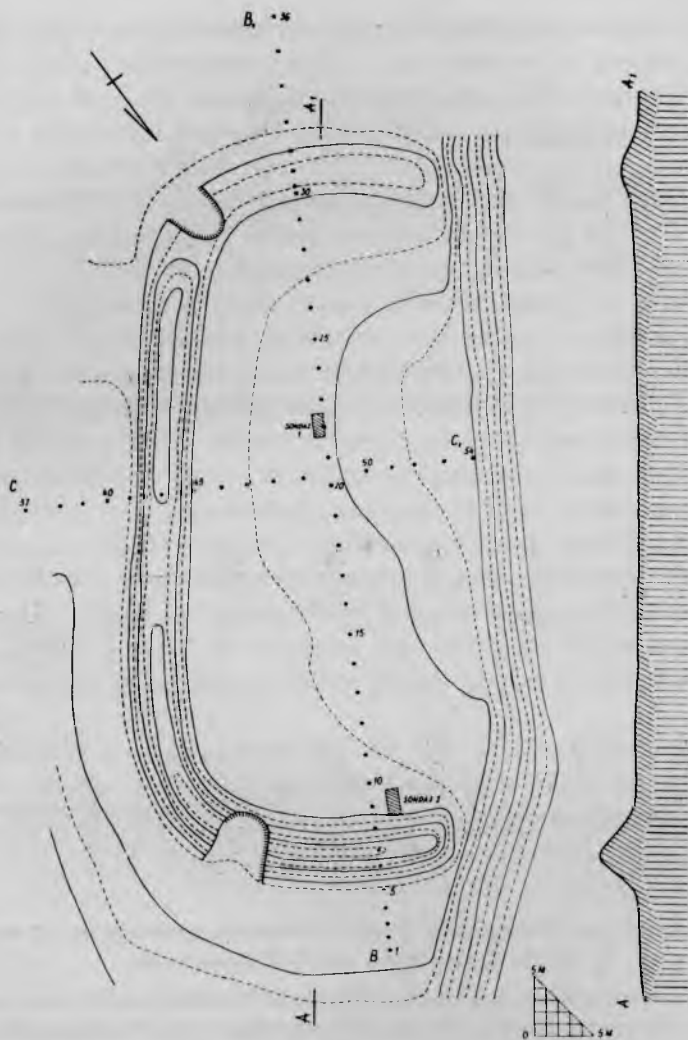

Ryc. 38. Smuszewo, gm. Damasławek. Lokalizacja grodziska. Rys. M. Dziewanowska

Fig. 38. Smuszewo, Damasławek district. Location of the hillfort. Drawing by M. Dziewanowska

Rodzaj stanowiska: osada otwarta ludności kultury łużyckiej i grodzisko wczesnośredniowieczne.

Opis stanowiska: grodzisko nizinne, jednoczłonowe, z wałem podkowiastym otwartym w stronę jeziora. Od strony północnej na zewnątrz wału widoczne jest nieznaczne obniżenie terenu — ślad suchej fosi, która istniała także wzdłuż wschodniego odcinka wału. Wał bardzo dobrze zachowany, najwyższy w części północnej, wyraźnie zniwelowany w części południowej. Pierwotne wejście do wnętrza mogło się znajdować w południowo-wschodniej części grodziska, gdzie do dziś jest czytelne wyraźne zakłębienie wału. Majdan prawie płaski, z lekkim spadkiem w stronę zachodnią i północno-wschodnią (ryc. 39). Grodzisko wzniesiono na wzgórzu wyniesionym 4 - 5 m ponad dzisiejsze lustro jeziora, od którego strony jest ścięte stromą skarpą nie wykazującą poważniejszych zniszczeń erozyjnych. Trudno ustalić, czy od tej strony były umocnienia obronne. Gród wzniesiono na miejscu rozległej osady kultury łużyckiej zajmującej całą powierzchnię wzgórza ze skupieniem materiału powierzchniowego bardziej na wschód i północ od opisywanego obiektu. Wymiary: podstawa grodziska 32 - 36 × 66 m, powierzchnia około 2250 m², majdan 22 - 25 × 51 m, powierzchnia majdanu około 1200 m², podstawa wału 6 - 7 m, wysokość wału do dna fosi 4,2 - 4,8 m, wysokość do obecnej powierzchni

Ryc. 39. Smuszewo, gm. Damasławek. Plan warstwicowy grodziska z lokalizacją otworów wiertniczych i wykopów sondażowych. Na przekroju zaznaczono zasięg warstwy kulturowej. Wyk. Z. Bagniewski, uzupełnienia E. Cnotliwy, rys. M. Dziewanowska

Fig. 39. Smuszewo, Damasławek district. Contoured map of the hillfort with the location of drilling holes and trial trenches. On the cross-section is indicated the extent of the culture layer. Made by Z. Bagniewski. amended by E. Cnotliwy, drawing by M. Dziewanowska

terenu 1,0 - 3,3 m. Stan zachowania: obiekt bardzo dobrze zachowany, porośnięty bujną trawą, użytkowany jako łąka-pastwisko. W wale dwie duże wyrwy — nie zasypane wykopy archeologiczne.

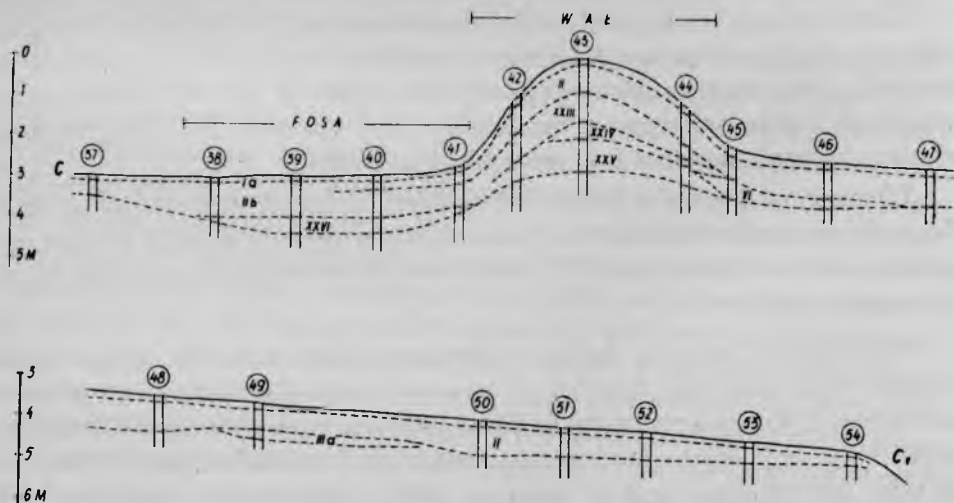
Stratygrafia grodziska — wyniki wierceń: grodzisko przecięto dwiema krzyżującymi się osiami wierceń (ryc. 39 - 40), wykonując w ich obrębie 54 otwory.

Wał północno-wschodni (oś B-B₁, otwory 5 - 10). Stwierdzono tu prawdopodobne dwie fazy wału wiążące się: 1) z warstwami XI - XIII, 2) z warstwami VIII - X, częściowo może także z II. Wał fazy 1 miał podstawę o szerokości około 4,5 m, a fazy 2 — około 7 m. Podstawę wału fazy 1 tworzy warstwa XIII: popielaty piasek z węgielkami drzewnymi. Bezpośrednio nad nią zalega warstwa XII: intensywna spalenizna z polepą, schodząca do przywałowego obniżenia we wnętrzu grodziska. Górny poziom fazy 1 tworzy warstwa XI: przepalona polepa w jądrze wału. Z wałem fazy 2 wiążą się następujące warstwy: X — brązowa gliniasta próchnica przewarstwiona piaskiem, tworząca jądro wału; IX — glina z przymieszką próchnicy tworząca płaszcz wału; VIII — brązowa próchnica tworząca także płaszcz wału. Wyżej zalegała warstwa II,

wiążąca się z okresem niszczenia wału. Na zewnątrz opisywanego odcinka wału znajdowała się fosa o szerokości około 4,5 m wykonana najpewniej przy okazji sypania wału 2 fazy. Na dnie fosy zalega warstwa XV: brązowa spiaszczona próchnica o miąższości dochodzącej do 0,5 m, a wyżej warstwa II wiążąca się już z rozsypiskiem wału.

Wał południowo-zachodni (oś B-B₁, otwory 28 - 34). Także i tu można wyróżnić dwie fazy wału: 1) należy łączyć z warstwami XIX - XXI, 2) z poziomami XVI - XVIII. Szerokość podstawy wału fazy 1 jest trudna do ustalenia, a fazy 2 wynosi około 9 m. Faza 1. Wał wzniesiono na warstwie XXII: żółtego piasku z przymieszką próchnicy, stanowiącą stropową partię calca. Jądro wału tworzyły warstwy XXI: szara próchnica z niewielką ilością polepy; XX: poziom przepalanej polepy. Najprawdopodobniej z wałem fazy 1 należy też łączyć warstwę XIX: ciemnobrązowej próchnicy z grudkami przepalanej polepy i węgielków drzewnych, która jest związana z okresem niszczenia umocnień. Drugą fazę wału reprezentują warstwy: XVIII — ciemnoszarej próchnicy spiaszczonej, XVII — szarej próchnicy nasyconej węgielkami drzewnymi i popiołem i XVI — brązowej próchnicy z bryłkami polepy, wiążącej się z okresem niszczenia tej fazy umocnień. Wyżej zalegała warstwa II związana częściowo już z niwelacją wału. Na zewnątrz tego odcinka wału stwierdzono obecność nieznacznego przegłębienia, które jednak trudno identyfikować z określoną fosą.

Wał wschodni (oś C-C₁, otwory 40 - 46, ryc. 41). Czytelna jest tylko jedna faza wału, którego podstawa ma 6 m szerokości. Wał tworzą następujące warstwy: XXV — brązowa próchnica przewarstwiona piaskiem, zalegająca

Ryc. 41. Smuszewo, gm. Damasławek. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń C-C₁.
Wyk. E. Cnotliwy, rys. J. Marcinkowska

Fig. 41. Smuszewo, Damasławek district. Profile of the settlement layers on the C-C₁ drilling axis. Made by E. Cnotliwy, drawing by J. Marcinkowska

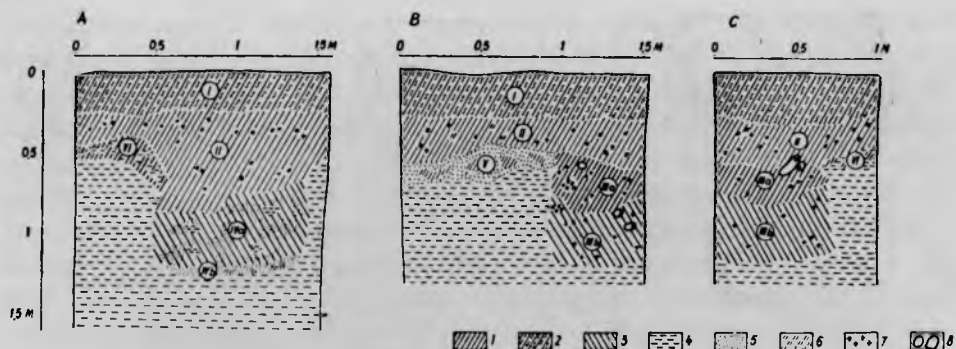
bezpośrednio nad calcem i tworząca jądro wału; XXIV — brązowa próchnica z dużą ilością spalenizny i przepalanej polepy; XXIII — brązowa próchnica z węgielkami drzewnymi, ale z mniejszą ilością spalenizny, spływającej do fosy i przechodząca stopniowo w warstwę IIb charakteryzującą się dużą ilością polepy, pochodzącą już z okresu niszczenia wału. Cały opisany układ nakrywa warstwa II. Na zewnątrz tego odcinka wału stwierdzono fosę o szerokości 8 m. Na dnie fosy zalegała warstwa XXVI: ciemnoszara próchnica z przymieszką węgielków drzewnych, wyżej, ale u podnóża wału, występowała warstwa IIb, a w obrębie całej fosy warstwa II.

Wnętrze grodziska. Mniej więcej na środku majdanu w otworze 22 odkryto obiekt kultury łużyckiej udokumentowany następnie w wykopie sondazowym nr 1. Z osadnictwem wczesnośredniowiecznym należy łączyć następujące warstwy: VI — szara próchnica z węgielkami drzewnymi zalegająca u podnóża wału wschodniego; V — intensywnie czarna próchnica z żyłami piasku stwierdzona bezpośrednio w sąsiedztwie wału południowo-zachodniego; IV — szary piasek z przymieszką próchnicy występujący w obniżeniu przywałowym w części północno-wschodniej obiektu; III — wyraźny poziom osadniczy o zmiennej charakterystyce, wypełniająca całe wnętrze grodziska, nakładająca się na warstwy młodszej fazy wału; jest to w otworach 9 - 15 i 21 - 26 czarna próchnica z grudkami polepy i nielicznymi węgielkami drzewnymi przechodząca niepostrzeżenie w warstwy IIIa i IIIb. Warstwa IIIa: brązowa próchnica z węgielkami drzewnymi i drobnymi grudkami polepy występująca w środkowej partii majdanu. Warstwa IIIb: ciemnoszara próchnica z grudkami polepy, stwierdzona przy wale południowo-zachodnim. W otworze 12 na spagu warstwy III stwierdzono obecność paleniska oznaczonego jako warstwa IIIc.

Z okresem niszczenia grodu należy wiązać warstwę II występującą na całym obiekcie. Jest to brązowa próchnica o grubości 0,15 - 0,9 m. Na zewnątrz grodziska pod warstwą II wystąpiła jeszcze (otwory 34 - 36) jasnobrązowa próchnica, silnie spiaszczona, oznaczona jako warstwa IIa. Powierzchnię obiektu tworzyła warstwa I — próchnica humusowa.

Wnioski wynikające z badań wiertniczych. Stwierdzono istnienie dwóch faz wału; w obrębie majdanu ślady osadnictwa grupowały się przy wale, co sugeruje sposób zabudowy obiektu, nawarstwienia wskazują, że gród nie był intensywnie użytkowany.

Inwentarz: z różnych badań powierzchniowych pochodzi kilkadziesiąt ułamków naczyń kultury łużyckiej (większość) i wczesnośredniowiecznych oraz nóż żelazny. Materiały z badań w 1958 i 1968 r. są opracowywane i dlatego pominięte w niniejszym opracowaniu. Jedynie w bardzo skróconej formie podajemy najważniejsze wyniki badań w 1968 r. Rozpoznanie objęło wycinek wału od strony wschodniej. W obrębie wału — nad calcem — stwierdzono istnienie warstwy związanej z osadnictwem kultury łużyckiej. Na tej warstwie we wczesnym średniowieczu posadowiono bliżej nie określoną konstrukcję wału (uległa spaleni lub zbutwieniu). Szczyt wału zawierał glinę i kamienie czytelne

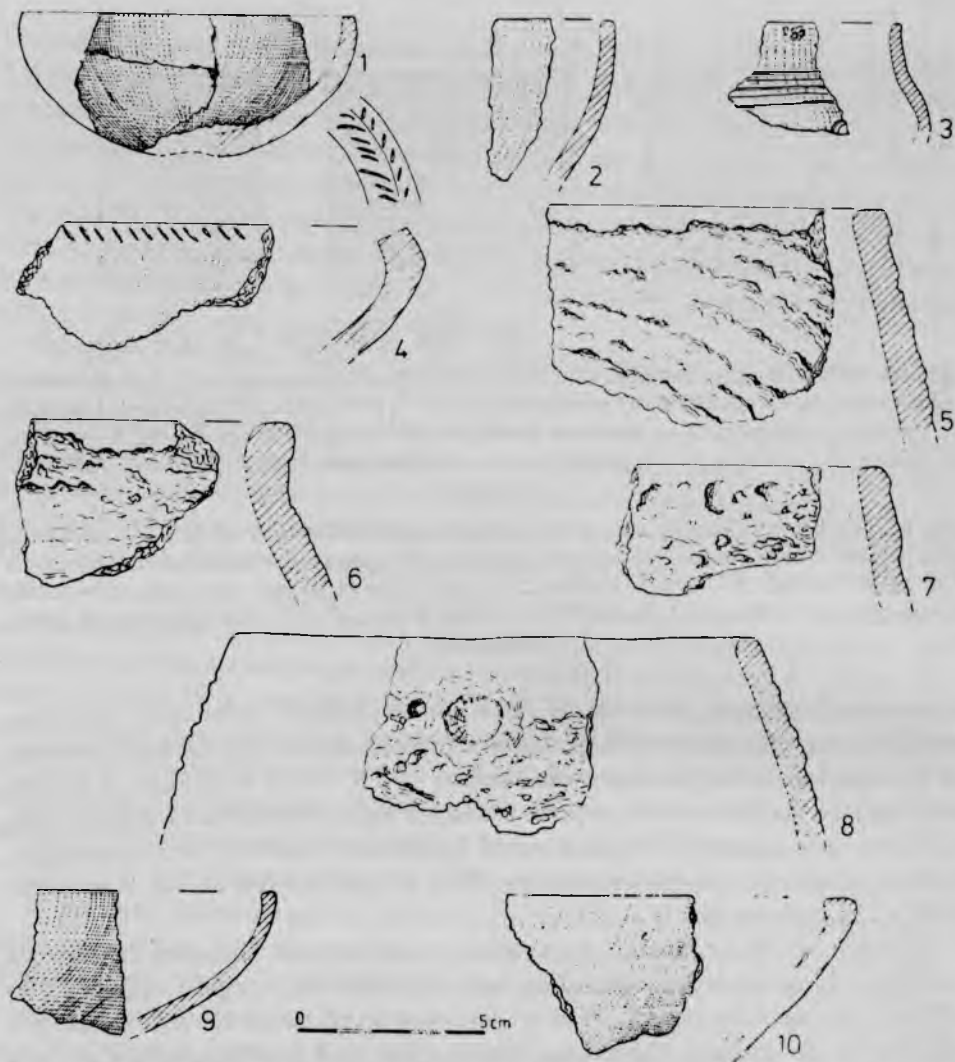

Ryc. 42. Smuszewo, gm. Damasławek. Profile wykopu sondażowego nr 1: A — północny z obiektem nr 2, B — południowy z obiektem nr 1, C — wschodni z obiektem nr 1. Legenda: 1 — czarna próchnica, 2 — brązowa próchnica, 3 — popielata próchnica, 4 — glina, 5 — piasek, 6 — polepa, 7 — węgielki drzewne, 8 — kamienie. Rys. R. Kamiński i M. Dziewanowska

Fig. 42. Smuszewo, Damasławek district. Profiles of trial trench no 1: A — northern, with object no 2, B — southern, with object no 1, C — eastern, with object no 1. Legend: 1 — black humus, 2 — brown humus, 3 — ash-coloured humus, 4 — clay, 5 — sand, 6 — pugging, 7 — lumps of charcoal, 8 — stones. Drawing by R. Kamiński and M. Dziewanowska

w postaci fragmentu płaszcza. W wale nie znaleziono materiałów wczesnośredniowiecznych, mimo to na podstawie przesłanek stratygraficznych uznano go za wczesnośredniowieczny z uściśleniem — IX lub X w. (różnie w dwóch publikacjach Z. Durczewskiego). Na zewnątrz wału stwierdzono istnienie fosy, na której dnie zalegały kamienie, a nad kamieniami skorupy wczesnośredniowieczne bliżej nie scharakteryzowane. Fosa w tym miejscu miała 9 m szerokości i 2 m głębokości.

Badania w 1984 r. Sondaż 1 (wymiary 1,0 × 1,55 m). Warstwa I: brązowa próchnica humusowa z rzadkimi kawałkami dachówek i cegieł, mająca 0,25 - 0,35 m miąższości (ryc. 42). Wydobyto z niej 28 ułamków naczyń glinianych należących do kultury łużyckiej. Między nimi jest 14 fragmentów naczyń obustronnie wygładzonych, w tym brzeg garnka ze stożkową szyjką, 1 fragment brzuśca zdobiony żłobkiem i 2 dalsze o czernionej powierzchni. Pozostałe skorupy pochodzą od naczyń o schropowanej powierzchni zewnętrznej, a wewnętrznej wygładzonej. Między nimi znajduje się ułamek misy z pogrubionym do środka brzegiem, z jakby facetowanym wylewem oraz 3 fragmenty brzuśca zdobione żłobkami paznokciowymi. Ponadto w warstwie I znaleziono 1 kość krowy i 2 świni. Warstwa II: czarna próchnica z przymieszką węgielków drzewnych i grudek polepy, wypełniająca górną partię obiektu nr 2. Miąższość warstwy wynosiła 0,15 - 0,25 m. Znaleziono w niej 25 ułamków naczyń kultury łużyckiej. Z tej liczby 14 pochodzi od naczyń obustronnie wygładzonych, wśród których daje się wyróżnić: fragment naczynia ze stożkową szyjką, 3 brzegi mis w kształcie odcinka kuli, ze spłaszczonym pogrubionym do środka wylewem i 1 ucho czerpaka. Ponadto 1 kość krowy i 1 nie oznaczoną.

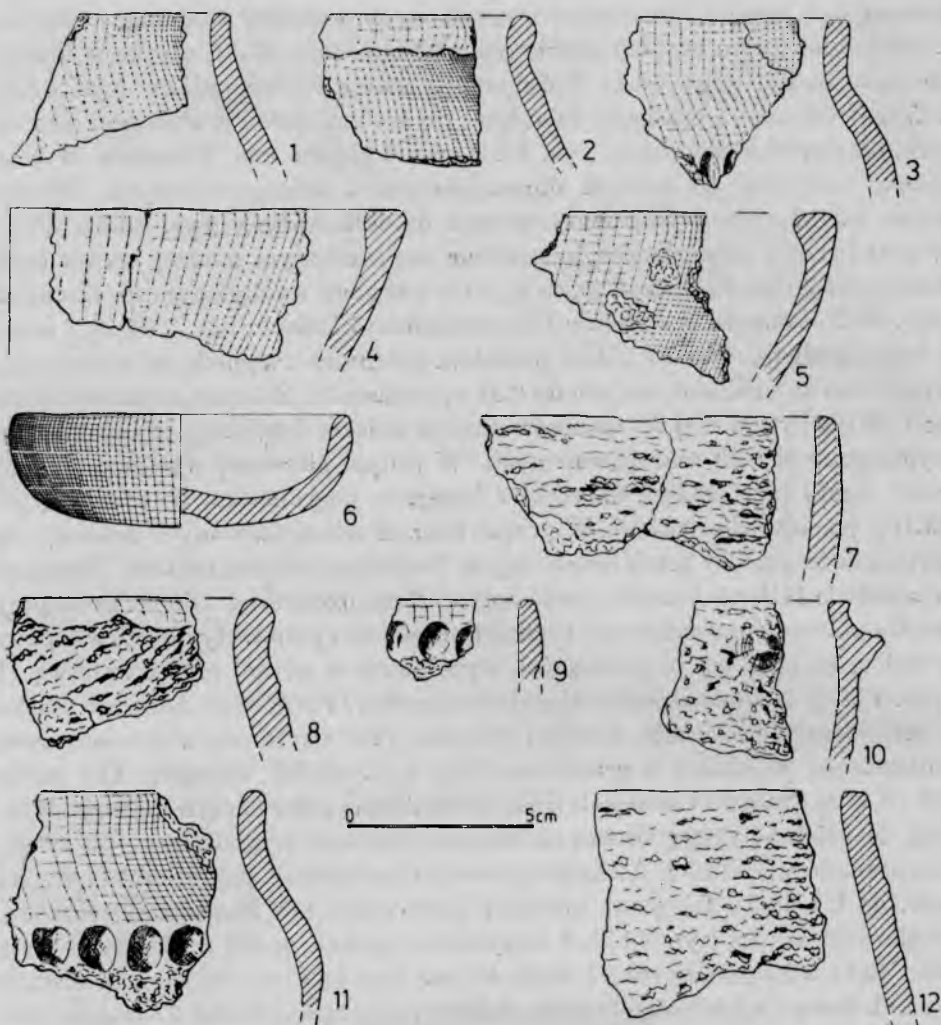
Ryc. 43. Smuszewo, gm. Damasławek. Ceramika kultury łużyckiej z wykupu sondażowego nr 1, z obiektu 1: 1 - 8 z warstwy IIIa, 9 - 10 z warstwy IIIb. Rys. E. Cnotliwy i J. Marcinkowska

Fig. 43. Smuszewo, Damasławek district. The Lusatian culture pottery from trial trench no 1, from object 1: 1 - 8 from layer IIIa, 9 - 10 from layer IIIb. Drawing by E. Cnotliwy and J. Marcinkowska

Obiekt nr 1: wkopany w gliniasty całec, częściowo tylko odkryty (ryc. 42,B), nakryty warstwą II. Miał 0,6 - 0,7 m głębokości i płaskie dno. Stropową część obiektu wypełniała warstwa IIIa: intensywnie czarna próchnica z dużą ilością węgielków drzewnych, polepy i połupanych kamieni. Była to warstwa zasypiskowa o miąższości 0,2 - 0,4 m, użytkowana być może częściowo jako pale-nisko. Wydobyto z niej 60 ułamków naczyń kultury łużyckiej, 17 fragmentów

pochodzi od naczyń obustronnie wygładzonych, a między nimi małe naczynko o ostro załamanym brzuścu zdobionym żłobkami (ryc. 43.3); czarkę w kształcie odcinka kuli (ryc. 43.1), 2 fragmenty czarek lub czerpaków (ryc. 43.2), 2 fragmenty mis z brzegami zagiętymi do środka, jeden z wylewem zdobionym ukośnymi kreseczkami (ryc. 43.4) oraz 3 płaskie dna. Pozostałe 34 fragmenty pochodzą od naczyń obmazywanych i schropowaconych. Wyróżniono wśród nich: 3 fragmenty naczyń beczułkowatych (ryc. 43.5 i 43.7), w tym jedno z miseczkowatym guzkiem umieszczonym poniżej brzegu (ryc. 43.8) oraz 2 ułamki naczyń jajowatych z brzegiem wychylonym na zewnątrz (ryc. 43.6). Ponadto w warstwie IIIa znaleziono 7 kości krowy, 2 świni, 1 owcy i 1 nie określoną. Warstwa IIIb: popielata próchnica z węgielkami drzewnymi, z rzadkimi kamieniami, mająca do 0,35 m miąższości. Zalegała na dnie obiektu nr 1. Wydobyto z niej 28 ułamków naczyń kultury łżyckiej: 18 obustronnie wygładzonych i 10 schropowaconych. W grupie pierwszej wyróżniono fragment czarki (ryc. 43.9) i miseczki z brzegiem pogrubiałym do środka (ryc. 43.10), ponadto dno czarki. W grupie naczyń schropowaconych znalazły się wyłącznie fragmenty partii brzuścowych, 1 zdobiony rzędem dołków. Poza tym w warstwie IIIb znaleziono 1 kość bobra i 2 nie oznaczono. Obiekt nr 2: przy profilu północnym sondażu nr 1 odkryto częściowo jamowaty obiekt wkopany w calec, mający 0,8 m głębokości, wypełniony w górnej części warstwą II (por. wyżej). Na dnie obiektu zalegała warstewka IVb: żółtego, jałowego piasku z przymieszką próchnicy, a wyżej warstwa IVa: użytkowa w postaci szarej spiaszczonej próchnicy z grudkami gliny (ryc. 42.A). Warstwa IVa miała 0,3 - 0,45 m grubości i zawierała dużą liczbę fragmentów naczyń kultury łżyckiej. Największą grupę tworzą naczynia obustronnie wygładzone — 44 sztuki. Rozpoznano wśród nich 2 fragmenty naczyń baniastych ze stożkową szyjką (ryc. 44.1 i 44.2), fragment naczynia jajowatego lub baniastego z krótką, stożkową szyjką (ryc. 44.3), 5 fragmentów czarek, jeden z wklęsłym dnem (ryc. 44.6), 3 fragmenty różnej wielkości mis (ryc. 44.4 i 44.5) i wreszcie drobny ułamek brzegu zdobionego rzędem dołków (ryc. 44.9). Wśród 37 fragmentów naczyń schropowaconych udało się wyróżnić 5 fragmentów naczyń beczułkowatych (ryc. 44.7 i 44.12), niekiedy zaopatrzonych w mały guzek (ryc. 44.10), naczynia jajowate z brzegami nieznacznie wychylonymi na zewnątrz (ryc. 44.8) i baniaste, silnie przewężone w górnej partii, zdobione rzędami dołków (ryc. 44.11). Ponadto w warstwie IVa znaleziono: 7 kości konia, 1 krowy, 4 świni, 1 psa i 6 nie oznaczono. Warstwa V: żółty piasek z próchnicą, zalegający nad calcem, mający 0,1 - 0,25 m miąższości, bez znalezisk. Niżej był calec w postaci żółtej gliny.

Sondaż nr 2 (wymiary 1,2 × 2,2 m). Warstwa I: brązowa próchnica humusowa o grubości 0,1 m (ryc. 45). Warstwa II: czarna próchnica z pojedynczymi grudkami polepy, z węgielkami drzewnymi, z luźnymi kamieniami, mająca 0,6 - 1,25 m miąższości. Jest to warstwa niwelacyjna schodząca z wału w stronę majdanu. Wydobyto z niej 42 ułamki naczyń kultury łżyckiej i 5 pochodzących z wczesnego średniowiecza, a ponadto 5 kości zwierzęcych:

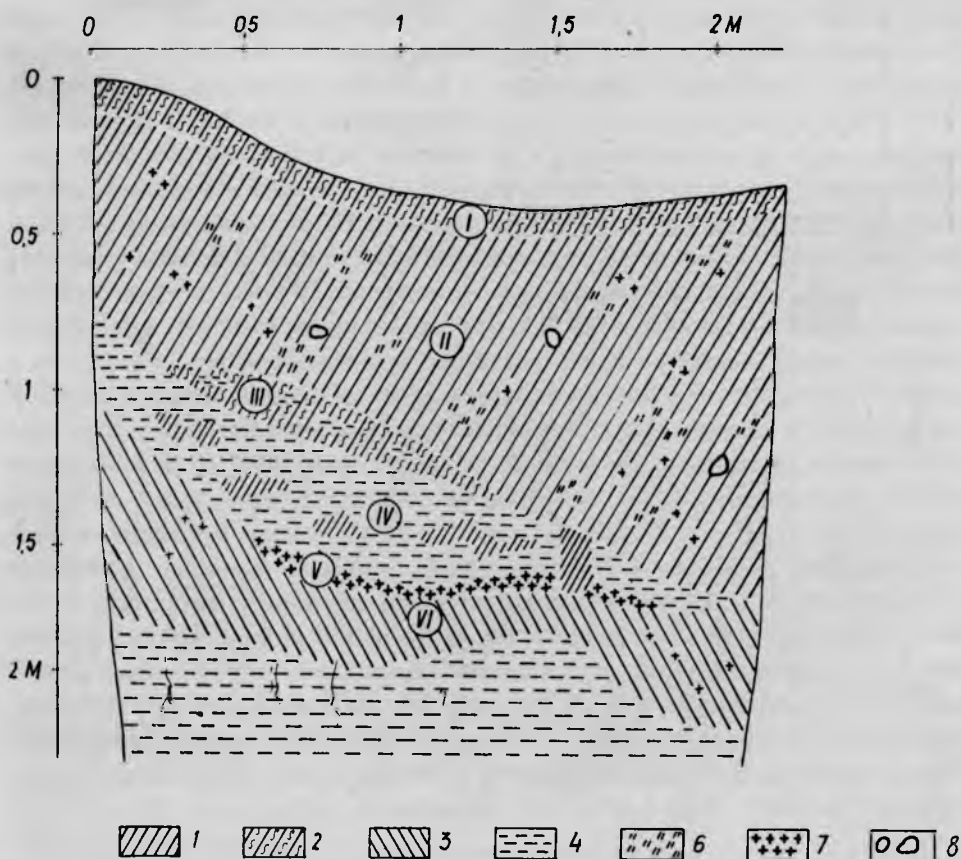

Ryc. 44. Smuszewo, gm. Damasławek. Ceramika kultury łużyckiej z wykopu sondazowego nr 1, z warstwy IVa w obiekcie nr 2. Rys. E. Cnotliwy i J. Marcinkowska

Fig. 44. Smuszewo, Damasławek district. The Lusatian culture pottery from trail trench no 1 from layer IVa in object no 2. Drawing by E. Cnotliwy and J. Marcinkowska

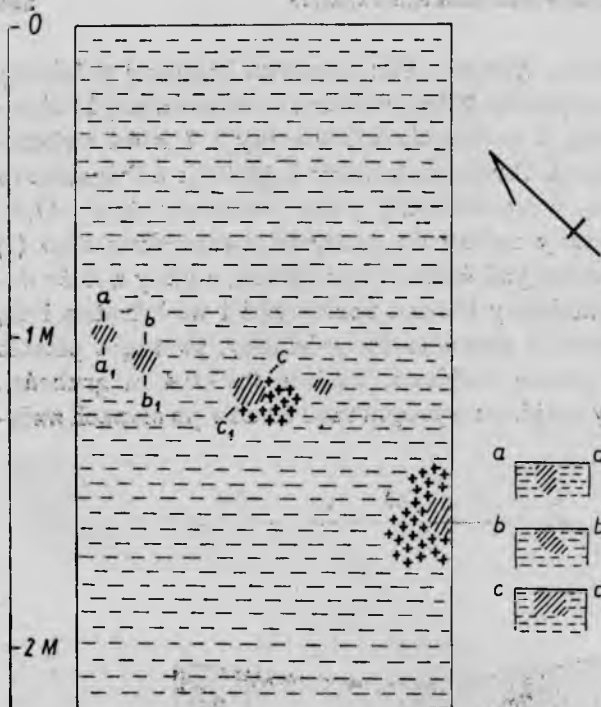
2 krowy, 3 nie oznaczone. Skorupy kultury łużyckiej: 17 fragmentów obustronnie wygładzonych, a między nimi fragment garnka baniastego ze stożkową szyjką (ryc. 47.2) i ułamek czarki, 25 fragmentów o powierzchni zewnętrznej schropowanej, a wśród nich ułamek naczynia beczułkowatego z guzkiem poniżej wylewu (ryc. 47.1), brzeg naczynia baniastego (ryc. 47.3) oraz 3 inne fragmenty brzegów i ułamek brzusca zdobiony dołkami paznokciowymi (ryc. 47.5). Ceramika wczesnośredniowieczna: 5 ułamków pochodzących z partii brzuscowych, bez śladów obtaczania, z widocznymi pozostałościami zlepiania i ugniatania taśm, wykonane z gliny z dużą ilością drobno (2)

i grubo (3) tłuczonego kamienia. Warstwa III: soczewka brązowej próchnicy z dużą ilością wtętów gliny, mająca do 0,2 m grubości. Pochodzi z niej 11 ułamków naczyń kultury łużyckiej, 1 wczesnośredniowieczny i 7 kości zwierzęcych (2 owcy, 5 nie oznaczono). Ceramika kultury łużyckiej: 8 fragmentów cienkościennych, obustronnie wygładzonych, jeden zdobiony (ryc. 47.6). Fragment wczesnośredniowieczny należy do naczynia dwustożkowatego (?) górną słabo obtaczanego, z widocznymi śladami ugniatania, z gliny z dużą domieszką drobnego tłucznia, zdobiony liniami poziomymi i wielokrotną linią falistą. Warstwa IV: żółta glina z przymieszką próchnicy, tworząca płaszcz wału, wyklinowująca się w stronę majdanu, mająca 0,1 - 0,4 m grubości. Na krańcu warstwy od strony majdanu wystąpił rząd śladów po słupach zwi-

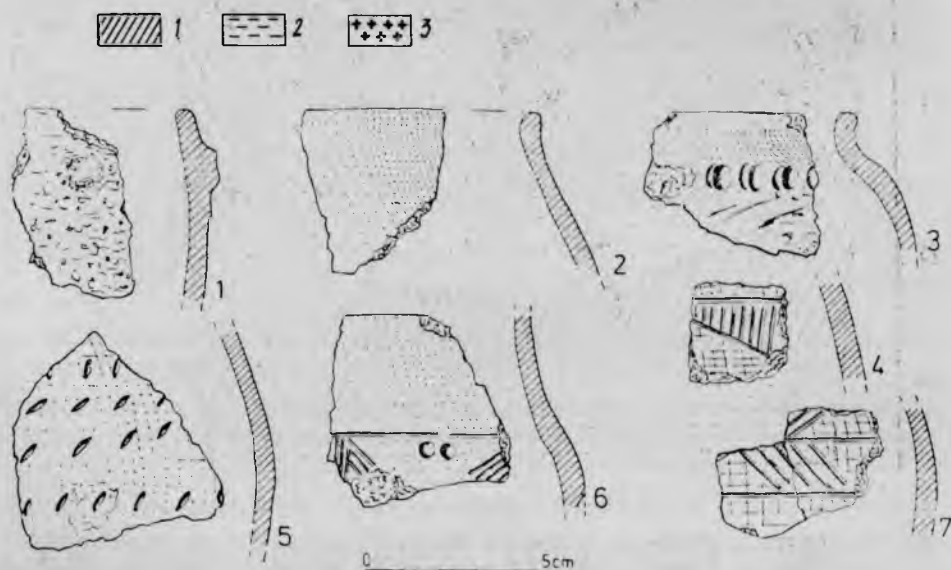
Ryc. 45. Smuszewo, gm. Damasławek. Profil południowy wykopu sondażowego nr 2. Legenda: 1 — czarna próchnica, 2 — brązowa próchnica, 3 — popielata próchnica, 4 — glina, 6 — polepa, 7 — węgielki drzewne, 8 — kamienie. Rys. R. Kamiński i M. Dziewanowska

Fig. 45. Smuszewo, Damasławek district. Southern profile of trial trench no 2. Legend: 1 — black humus, 2 — brown humus, 3 — ash-coloured humus, 4 — clay, 6 — pugging, 7 — lumps of charcoal, 8 — stones. Drawing by R. Kamiński and M. Dziewanowska

Ryc. 46. Smuszewo, gm. Damasławek. Wykop sondażowy nr 2, ślady słupów drewnianych w warstwie IV. Legenda: 1 — czarna próchnica, 2 — glina, 3 — węgielki drzewne. Rys. R. Kamiński i M. Dziewanowska.

Fig. 46. Smuszewo, Damasławek district. Trial trench no 2, traces of wooden poles in layer IV. Legend: 1 — black humus, 2 — clay, 3 — lumps of coal. Drawing by R. Kamiński and M. Dziewanowska.

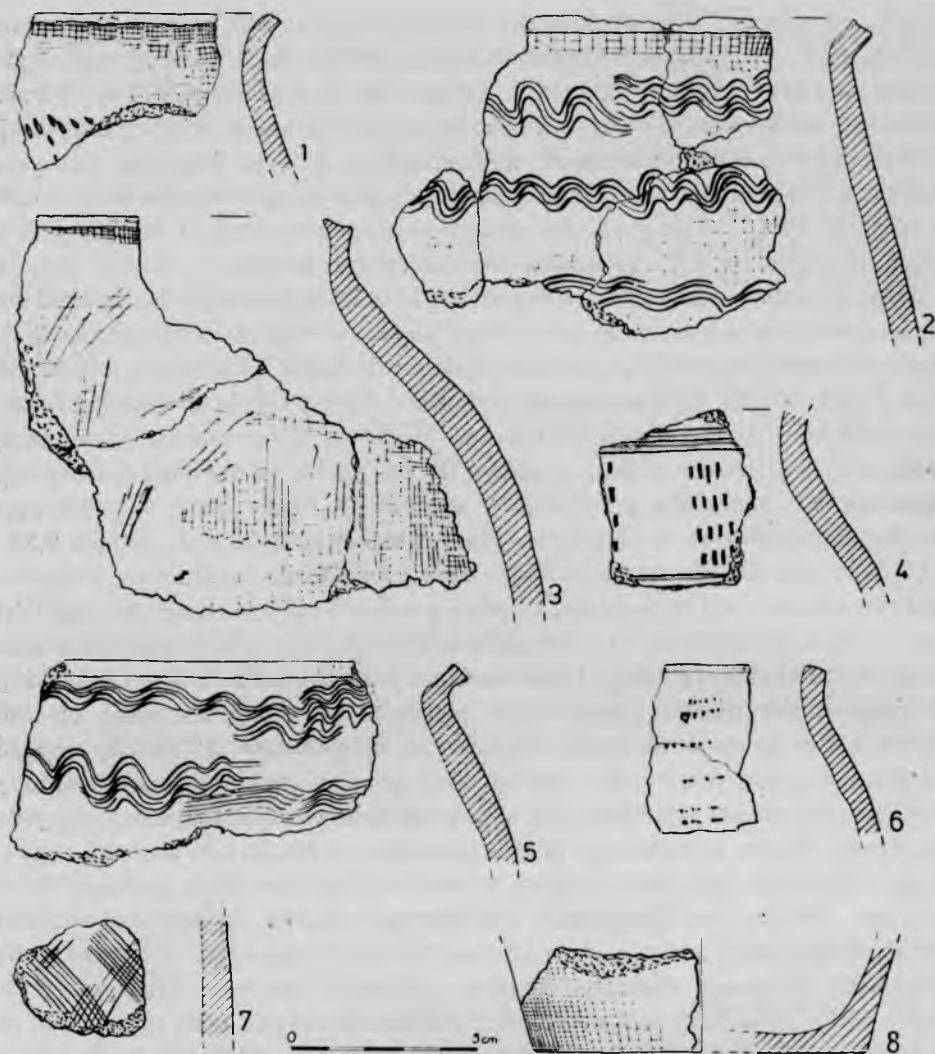
Ryc. 47. Smuszewo, gm. Damasławek. Ceramika kultury łużyckiej z wykopu sondażowego nr 2: 1 - 4 z warstwy II, 6 z warstwy III, 7 z warstwy IV. Rys. E. Cnotliwy i J. Marcinkowska.

Fig. 47. Smuszewo, Damasławek district. The Lusatian culture pottery from trial trench no 2: 1 - 4 from layer II, 6 from layer III, 7 from layer IV. Drawing by E. Cnotliwy and J. Marcinkowska.

zanych najpewniej z umocnieniami obronnymi (ryc. 46). Jamki posłupowe o średnicy 7 - 12 cm były wypełnione czarną próchnicą. Z warstwy wydobyto 43 ułamki naczyń kultury łużyckiej, 5 wczesnośredniowiecznych oraz 16 kości zwierzęcych: 3 świni, 2 owcy, 8 nie oznaczonych. Ceramika kultury łużyckiej: 27 ułamków naczyń obustronnie wygładzonych, w tym fragment naczynia baniastego ze stożkowatą szyjką i 4 partie brzuścowe zdobione żłobkami i dołkami (ryc. 47.7), 16 fragmentów naczyń schropowaconych, 1 zdobiony dołkami paznokciowymi. Ceramika wczesnośredniowieczna: ułamek brzegu ze śladami słabego obtaczania, 3 fragmenty brzuśca zapewne pochodzące od naczyń dwustożkowatych słabo górą obtaczanych, ze śladami zlepiania i ugniatania, w tym 2 zdobione na załomie pasmem żłobków poziomych i falistych oraz 1 ułamek dna. Opisane ułamki wykonano z gliny z dużą domieszką tłuczonego kamienia o granulacji do 0,3 cm. Warstwa V: soczewka intensywnej spalenizny u podnóża wału, o grubości do 0,1 m, bez zawartości kulturowej. Warstwa VI: popielata próchnica z węgielkami drzewnymi, wypełniająca obniżenie przywałowe w obrębie majdanu i wchodząca na wał, mająca 0,25 - 0,6 m miąższości. Warstwa ta wiąże się z początkiem osadnictwa wczesnośredniowiecznego w tym miejscu, z budową wału. Wydobyto z niej 26 ułamków naczyń kultury łużyckiej, 41 wczesnośredniowiecznych oraz 53 kości zwierzęce (14 krowy, 12 świni, 10 owcy i 17 nie oznaczonych). Ceramika kultury łużyckiej: 13 fragmentów naczyń obustronnie wygładzonych, między nimi ułamek brzegu i dwa brzuśca zdobione delikatnymi kresieczkami, 12 skorup naczyń o schropowanej powierzchni zewnętrznej, jeden z guzkiem i inny zdobiony dołkami paznokciowymi. Ceramika wczesnośredniowieczna: fragment naczynia baniastego, słabo obtaczanego przy krawędzi, z widocznymi śladami ugniatania i zlepiania, wykonany z gliny z bardzo dużą domieszką grubego tłucznia (ryc. 48.3); dwa fragmenty przybrzeżne naczyń najprawdopodobniej dwustożkowatych bardzo słabo obtaczanych przy krawędzi, z bardzo dużą domieszką drobnego tłucznia, obydwa zdobione pasmami falistymi (ryc. 48.2 i 48.5); dwa fragmenty naczyń o profilu esowatym, górą obtaczane, ze śladami zlepień, z małą ilością drobnego tłucznia (ryc. 48.6) lub bardzo dużą ilością drobno i grubo tłuczonego kamienia (ryc. 48.1); dwa fragmenty den: jedno nie wyodrębnione, lekko wklęsłe, bez śladów obtaczania, z domieszką dużej ilości piasku i przymieszką drobnego tłucznia, drugie płaskie z dużą ilością drobnego tłucznia, z widoczną podsypką piasku; 33 fragmenty z partii brzuścowych naczyń górą obtaczanych (ryc. 48.4 i 48.7). Calec w badanym miejscu tworzyła glina.

Chronologia: osada otwarta kultury łużyckiej z okresu halszackiego C; grodzisko wczesnośredniowieczne z fazy C (IX w.).

Badania: powierzchniowe w końcu XIX w., m.in. K. Libelta, Hockenbecka i Tietza, w 1956 r. Z. Bukowskiego; wykopaliskowe B. Kostrzewskiego w 1958 r. i D. Durczewskiego w 1968 r. W 1984 r. badania weryfikacyjne ekipy Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP PKZ Oddział w Szczecinie,

Ryc. 48. Smuszewo, gm. Damasławek. Ceramika wczesnośredniowieczna z warstwy VI w wykopie sondażowym nr 2. Rys. E. Cnotliwy i J. Marcinkowska

Fig. 48. Smuszewo, Damasławek district. Early mediaeval pottery from layer VI in trench no 2. Drawing by E. Cnotliwy and J. Marcinkowska

w czasie których rozpoznano stratyfikację grodziska metodą wiertniczą, zrealizowano 2 wykopy sondażowe, sporządzono dokumentację pomiarową, opisową i fotograficzną,

Zbiory: Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, nr inw. 1935:161; 1938:90; 1958:322; 1959:1166 i 1168 - 1170; 1968:28. Materiały z badań w 1984 r. znajdują się w zbiorach Biura Dokumentacji Zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Pile.

Literatura: P. Schumacher 1924, s. 29 (pod miejscowością Czeszewo); J. Dylik 1936, s. 84; W. Kowalenko 1938, s. 299 - 300; W. Antoniewicz, Z. Wartołowska 1964, s. 43 i 57; *Fontes Archaeologici Posnanienses*, 14, 1963, s. 194 - 195 i 23, 1973, s. 197; D. Durczewski 1970, s. 272 - 274, ryc. 1 - 3, tegoż 1970 (2), s. 8, 11, 67 - 68, ryc. 2, tegoż 1970 (3), s. 469 - 471; J. Leśny 1975, s. 172 - 173; Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, nr 44.

Uwagi: kości zwierzęce określił dr Jerzy Gawlikowski z Akademii Rolniczej w Szczecinie.

WRÓBLEWO

Gmina: Wronki.

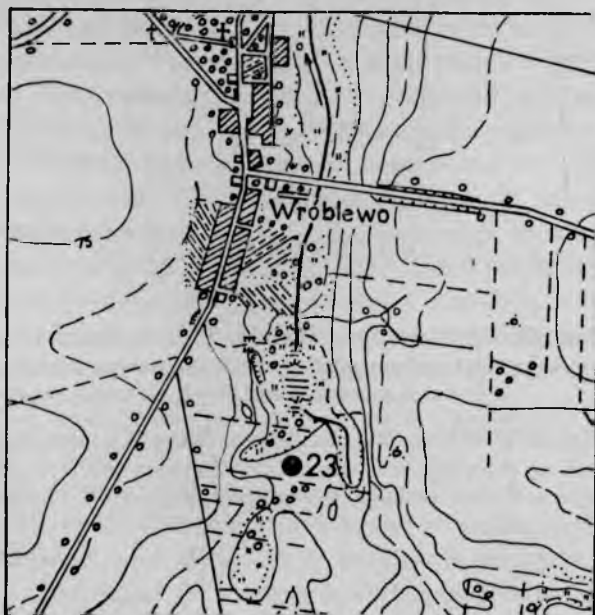
Źródła pisane: miejscowość została wymieniona pod 1307 r. (za K. Hładylowiczem 1932, s. 194, nr 291).

Stanowisko: 23.

Położenie: w dolinie na południowy wschód od wioski, w odległości około 650 m od zabudowań i 500 m na wschód od drogi Wróblewo — Strzyżnin, przy bagienku (ryc. 49).

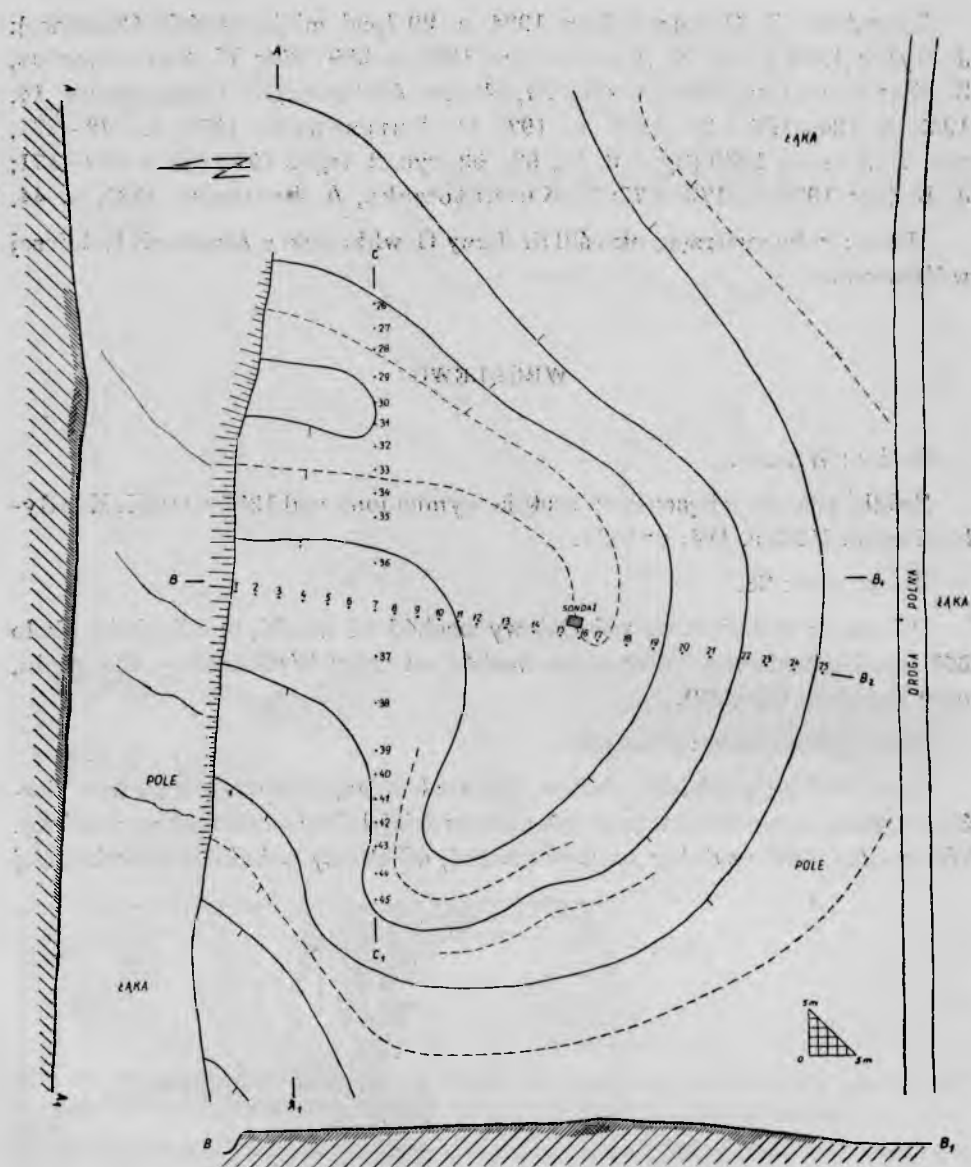
Rodzaj stanowiska: grodzisko.

Opis obiektu: grodzisko nizinne, jednoczłonowe, pierwotnie zapewne pierścieniowate, usytuowane w przewężeniu szerokiej doliny na gliniastym wzgórku. Wał bardzo słabo czytelny na powierzchni, od strony południowo-wschodniej

Ryc. 49. Wróblewo, gm. Wronki. Lokalizacja grodziska (23).
Rys. M. Kwaśniewska

Fig. 49. Wróblewo, Wronki district. Location of the hillfort (23). Drawing by M. Kwaśniewska

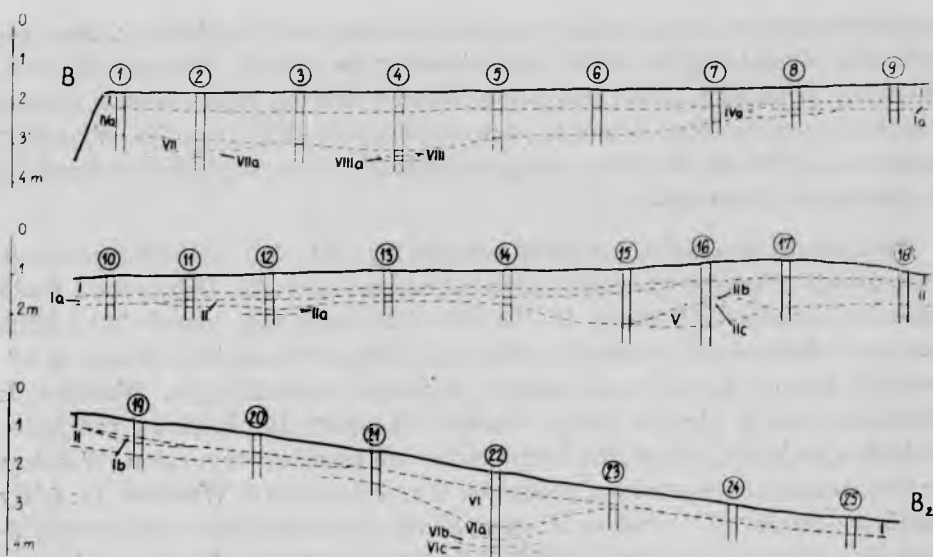
Ryc. 50. Wróblewo, gm. Wronki. Plan warstwicowy grodziska z lokalizacją otworów wiertniczych i wykopu sondażowego. Na przekroju zaznaczono zasięg warstwy kulturowej i zlokalizowano wał. Wyk. E. Cnotliwy, rys. M. Kwaśniewska

Fig. 50. Wróblewo, Wronki district. Contoured map of the hillfort with the location of the drilling holes and trial trench. On the cross-section is indicated the extent of the culture layer and the location of the rampart. Made by E. Cnotliwy, drawing by M. Kwaśniewska

silnie zniwelowany, zaznaczający się pasem intensywnej spalenizny. Stan zachowania: obiekt bardzo silnie zniwelowany na skutek intensywnej orki. Od strony północnej, gdzie jest ucięty stromą skarpą, część obiektu została kompletnie zniszczona, zapewne przy eksploatacji gliny (ryc. 50). Wymiary: zachowana podstawa 60×65 m, majdan około 35×40 m, wysokość w stosunku do otaczającego terenu 3 m.

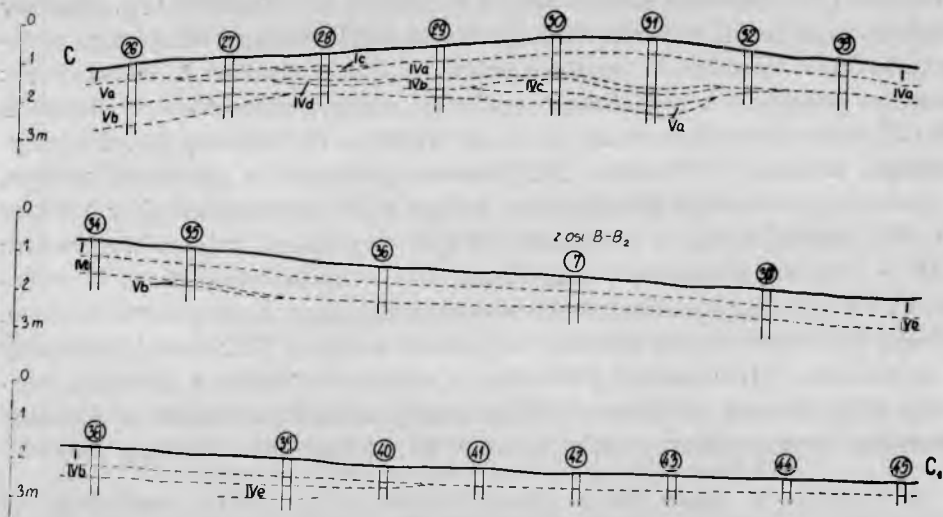
Stratygrafia grodziska — wyniki wierceń (ryc. 51 - 52). Celem rozpoznania stratyfikacji przecięto grodzisko dwiema osiami wierceń. Uchwycono ślady umocnień obronnych (otwory 15 - 18 i 29 - 32), może fosy (otwór 22) i kilka obiektów użytkowych w obrębie majdanu. Nawarstwienia rozpoznane w odwiertach zostały zsynchronizowane z wykopem sondażowym. Warstwa I: próchnica orna w obrębie całego obiektu. Warstwa Ia: brązowa próchnica w obrębie majdanu, zalegająca bezpośrednio na piaszczystym calcu. Warstwa Ib: soczewka szarego piasku z próchnicą w otworze nr 19. Warstwa Ic: żółty piasek w otworze 28. Warstwa II: szara silnie spiaszczona próchnica z węgielkami drzewnymi i grudkami polepy, występująca przeważnie bezpośrednio na calcu, wypełniająca też niekiedy przywałową. Warstwa IIa: szary piasek w otworze 12, może ślad obiektu archeologicznego. Warstwa IIb: soczewka szarej próchnicy w otworze 16, a pod nią IIc: czarnej spalenizny (może odpowiadają sytuacji stwierdzonej w warstwie IV w sondażu nr 1, patrz niżej). Warstwa IVa: szara próchnica z węgielkami drzewnymi i grudkami gliny. Warstwa IVb: czarna próchnica ze spalenizną, nasycona przepalonym piaskiem. Warstwa IVc: szara spiaszczona próchnica z węgielkami i polepą. Warstwa IVd: soczewka białego piasku w otworze 28. Warstwa IVe: brązowy piasek z węgielkami, zapewne ślad obiektu archeologicznego wkopanego w calec, otwór 39. Warstwa V: brązowa próchnica, jak w sondażu 1. Warstwa Va: brązowa próchnica z węgielkami, grudkami polepy, szczególnie w otworach 26 - 27, oraz z przepalonymi kamieniami. Warstwa Vb: brązowy piasek z przymieszką próchnicy. Warstwa VI: brązowa próchnica z grudkami polepy, wypełniająca całkowicie przegłębienie, będące może pozostałością fosy (otwory 21 - 23). Przegłębienie to w otworze 22 było wypełnione kolejno warstwami: VIb — brązową próchnicą z węgielkami, VIc — spiaszczoną gliną. W otworach 2 i 4 natrafiono na ślady obiektów archeologicznych wkopanych w calec. Obiekt w otworze 2 jest czytelny w postaci warstwy VII: szarej próchnicy z węgielkami, VIIa: czarnej próchnicy; a obiekt w otworze 4 określają warstwy VIII: czarnej próchnicy i VIIIa: szarej próchnicy. Podłoże geologiczne grodziska tworzy żółty piasek (otwory 1 - 21) lub glina (otwory 23 - 45).

Inwentarz: w czasie badań powierzchniowych w 1981 r. znaleziono 46 fragmentów naczyń, a w 1982 r. dalsze 54 fragmenty pochodzące od naczyń obtaczanych przy krawędzi lub do załomu brzuśca, rzadziej całkowicie obtaczanych (2 egz.) (ryc. 54.12). Naczynia obtaczane przy krawędzi należą przeważnie do form słabo profilowanych (ryc. 54.4 i 54.6), rzadko dwustożkowatych (ryc. 54.11). Natomiast obtaczanie do załomu spotykamy przeważnie

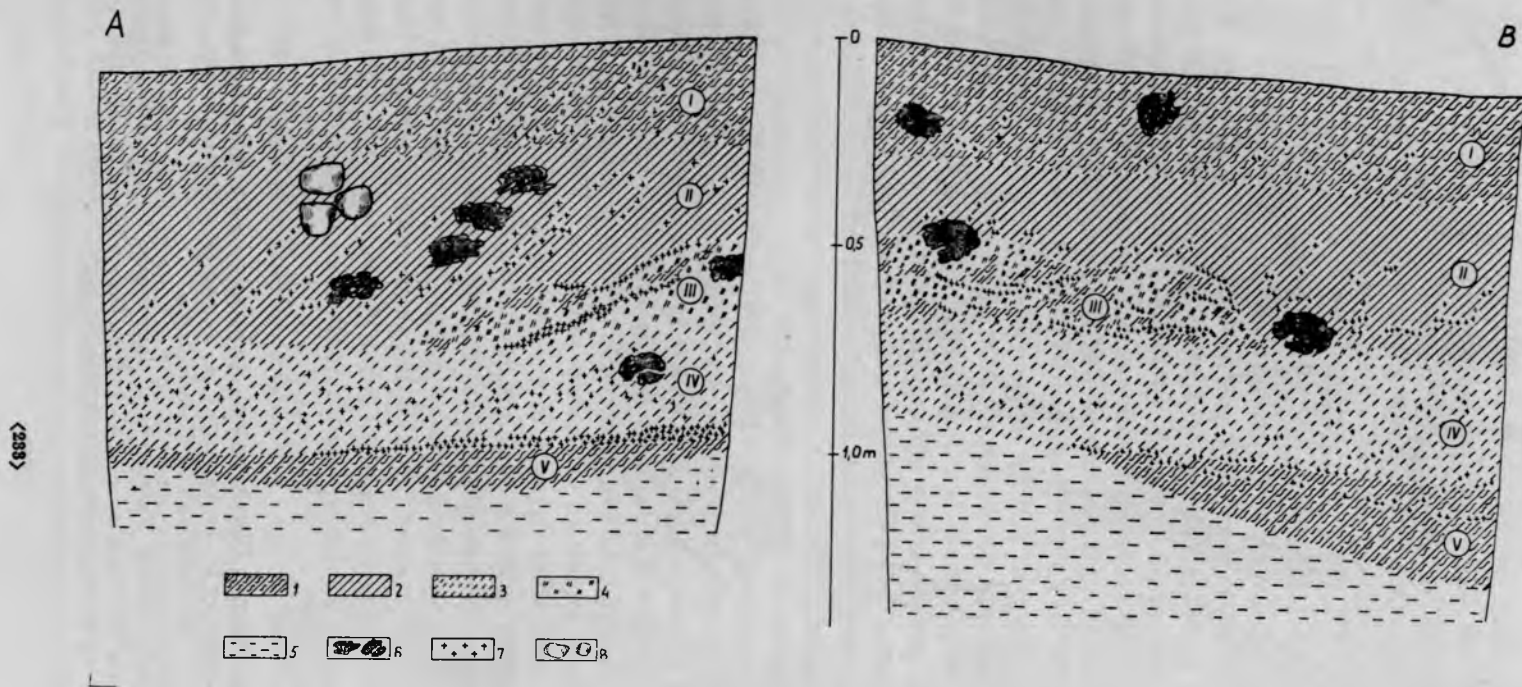
Ryc. 51. Wróblewo, gm. Wronki. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń B-B₂.
Wyk. E. Cnotliwy, rys. J. Marcinkowska

Fig. 51. Wróblewo, Wronki district. Profile of the settlement layers on B-B₂ drilling axis.
Made by E. Cnotliwy, drawing by J. Marcinkowska

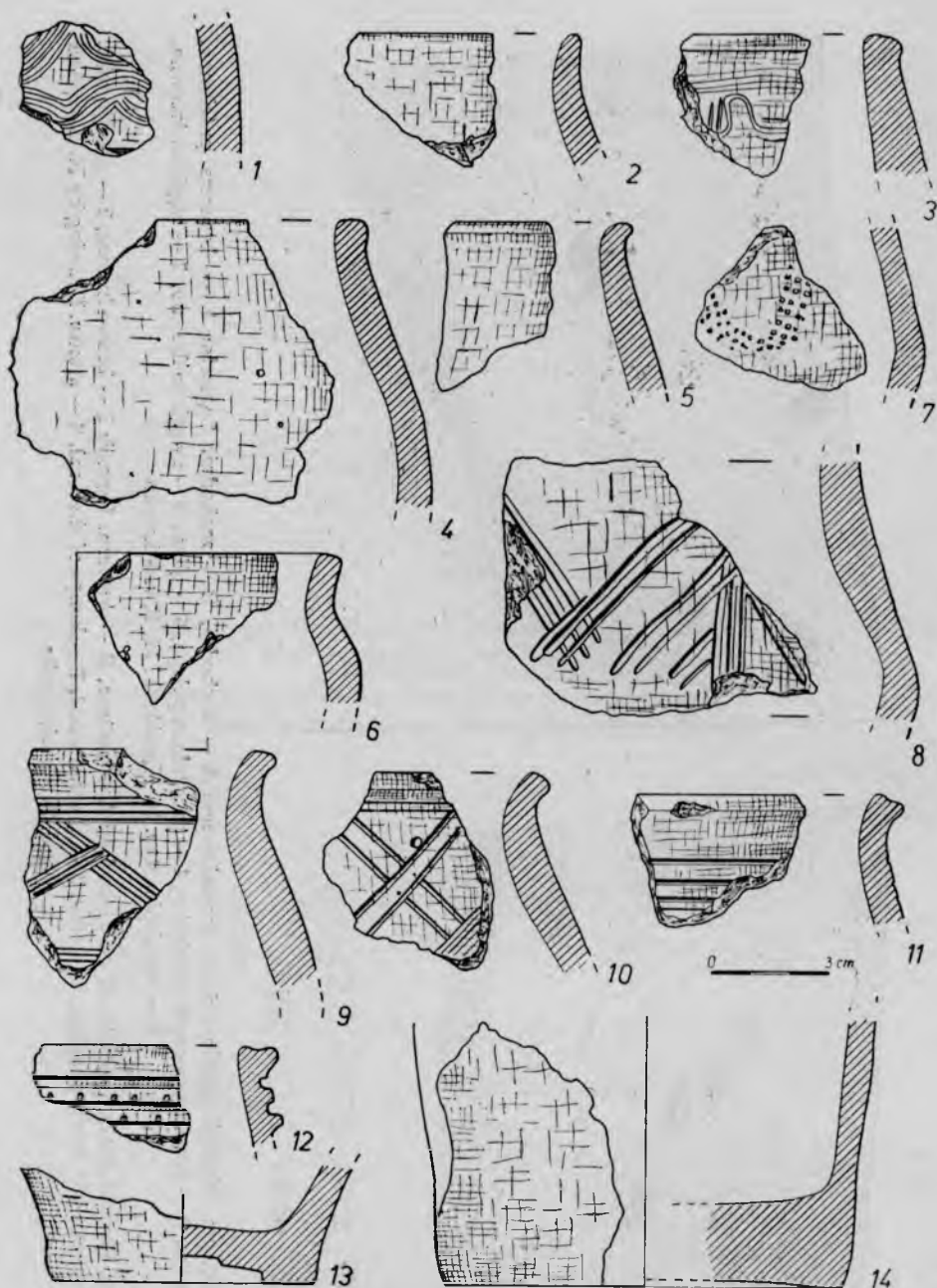
Ryc. 52. Wróblewo, gm. Wronki. Profil nawarstwień grodziska na osi wierceń C-C₁.
Wyk. E. Cnotliwy, rys. J. Marcinkowska

Fig. 52. Wróblewo, Wronki district. Profile of the settlement layers on C-C₁ drilling axis.
Made by E. Cnotliwy, drawing by J. Marcinkowska

Ryc. 53. Wróblewo, gm. Wronki. Profile wykopu sondażowego: A — wschodni, B — zachodni. Legenda: 1 — brązowa próchnica, 2 — szara próchnica, 3 — brązowawoszara próchnica, 4 — przepalona polepa, 5 — glina, 6 — zwęglone drewno, 7 — węgielki drzewne, 8 — kamienie. Rys. R. Kamiński i M. Kwaśniewska

Fig. 53. Wróblewo, Wronki district. Profiles of trail trenches: A — eastern, B — western. Legend: 1 — brown humus, 2 — grey humus, 3 — brown-grey humus, 4 — burnt pugging, 5 — clay, 6 — charred wood, 7 — lumps of charcoal, 8 — stones. Drawing by R. Kamiński and M. Kwaśniewska

Ryc. 54. Wróblewo, gm. Wronki. Ułamki naczyń glinianych: 1 - 3 z wykopu sondażowego: 1 z warstwy I, 2 z warstwy II, 3 z warstwy V. 4 - 14 z powierzchni stanowiska. Rys. E. Cnotliwy i M. Kwaśniewska

Fig. 54. Wróblewo, Wronki district. Fragments of clay vessels: 1 - 3 from trial trench: 1 from layer I, 2 from layer II, 3 from layer V; 4 - 14 from the surface of the site. Drawing by E. Cnotliwy and M. Kwaśniewska.

wśród form dwustożkowatych (ryc. 54.7 - 54.10), zdobionych kombinacjami żłobków, sporadycznie dolkami lub pasmami linii falistych. Z 2 fragmentów płaskich den jedno ma podwójny odcisk osi koła garncarskiego (ryc. 54.13 i 54.14). Opisywany zespół wykonano z gliny zawierającej przeważnie dużą lub bardzo dużą ilość grubego tłucznia, rzadko z dodaniem piasku lub samego piasku.

Sondaż nr 1 (wymiary $0,9 \times 1,55$ m). Warstwa I: brązowa spiaszczona próchnica orna z dużą ilością węgielków drzewnych i grudek polepy, o miąższości 0,25 - 0,3 m. Wydobyto z niej 6 fragmentów brzuśców naczyń ręcznie lepionych, ale przy zastosowaniu koła, wszystkie z gliny ze średnio- i gruboziarnistym tłucznem, 1 zdobiony pasmem nieregularnych linii falistych (ryc. 54.1). Warstwa II: szara, silnie spiaszczona próchnica z węgielkami, z większymi kwałkami drewnianych konstrukcji, z soczewkami siwego popiołu, z dużą ilością kamieni, mającą 0,2 - 0,45 m miąższości. Znaleziono w niej 16 drobnych ułamków naczyń: 1 brzeg naczynia słabo profilowanego, obtaczanego do załomu (ryc. 54.2), 2 fragmenty płaskich den oraz 13 kawałków brzuśców (wszystkie niezdobione), wykonane z gliny z dużą ilością grubego i bardzo grubego tłucznia, rzadko z przemieszką piasku. W warstwie znalazły się też kości zwierzęce: 9 krowy, 23 świni, 4 owcy i 1 jelenia. Warstwa III: brązowa próchnica z bardzo dużą ilością przepalanej polepy, spalenizny, kawałków zwęglonego drewna, z dużą ilością kamieni. Miąższość 0,15 - 0,2 m. Znaleziono w niej 2 drobne fragmenty pochodzące z partii brzuścowych oraz 1 kość krowy. Warstwa IV: szara próchnica z dużą przymieszką piasku i drobnych węgielków, z soczewką intensywnej spalenizny na spągu. Miąższość warstwy wynosiła 0,2 - 0,4 m. Znaleziono tu 4 niezdobione fragmenty brzuśców ze śladami zlepień i ugniatań, wykonane z gliny z bardzo dużą ilością bardzo grubego tłucznia, a ponadto 1 kość owcy. Warstwa V: brązowa próchnica z soczewką spalenizny na stropie, mająca do 0,15 m grubości, wypełniająca zagłębienie w gliniastym calcu (ryc. 53). Z warstwy tej wydobyto 13 fragmentów naczyń glinianych, w tym: 1 brzeg należący zapewne do naczynia dwustożkowatego ze śladami obtaczania przy krawędzi (ryc. 54.3) oraz 12 ułamków pochodzących z partii brzuścowych, kilka ze śladami zlepień i ugniatań, wykonane z gliny z dużą i bardzo dużą ilością grubo i bardzo grubo tłuczonego kamienia. Oprócz tego znaleziono też 3 kości świni. W badanym miejscu podłoże geologiczne tworzyła glina.

Chronologia: faza C-C/D.

Badania: grodzisko odkrył w 1981 r. J. Bednarczyk w czasie badań w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Badania weryfikacyjne przeprowadził zespół pracowników Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej PP Pracowni Konserwacji Zabytków Oddział w Szczecinie, w czasie których rozpoznano stratyfikację obiektu przy zastosowaniu metody wiertniczej, wykonano plan warstwicowy i wykop sondażowy oraz sporządzono dokumentację opisową i fotograficzną.

Zbiory: Biuro Dokumentacji Zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Pile.

Literatura: K. Hładyłowicz 1932, s. 194, nr 291; Z. Kurnatowska, A. Łosińska 1983, nr 28.

ZAKOŃCZENIE

Obok 8 przedstawionych wyżej grodzisk wczesnośredniowiecznych zweryfikowano także dalszych 20 stanowisk uważanych za grodziska, często domniemane, najczęściej na podstawie sugerujących form terenowych. W stosunku do tych wszystkich stanowisk zastosowano te same zabiegi badawcze, co do grodzisk wczesnośredniowiecznych. Niżej pragnę przynajmniej szkicowo przedstawić poszczególne ustalenia dotyczące funkcji i chronologii weryfikowanych stanowisk.

Badania potwierdziły wcześniejsze wzmianki w literaturze przedmiotu o istnieniu grodzisk stożkowatych w Lubaszu, gm. loco, stan. 2; w Łeknie, gm. Wągrowiec, stan. 2; w Smogulcu, gm. Gołańcz, stan. 1° i w Żoniu, gm. Margonin, stan. 1. W Danaborzu, gm. Wągrowiec, stan. 2, gdzie sugerując się m.in. wczesną wzmianką w źródłach pisanych, dopuszczono istnienie grodziska wczesnośredniowiecznego, stwierdzono grodzisko stożkowate z murowaną wieżą¹⁰. Przypuszczano też, że w Gołańczy, stan. 1, istniejący tu w ruinie zamek powstał na wcześniejszym grodzisku wczesnośredniowiecznym¹¹. Badania wykazały jednak brak śladów wcześniejszych umocnień obronnych, a wydobyte z najstarszych warstw materiały można datować na okres zgodny z powstaniem zamku, to jest na drugą połowę XIV w.

Stanowiska w Kłodziskach, gm. Wronki, i w Pianówce, gm. Czarnków, stan. 1, zweryfikowano jako osady otwarte. W Kłodziskach na bardzo słabo dotąd rozpoznanym stanowisku na wyspie jeziornej ujawniono bogate nawarstwienia związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego C, a na powierzchni akcentowane ceramiką ślady dwufazowej osady wczesnośredniowiecznej z VIII do około połowy IX w. i z okresu po połowie X do przełomu XII/XIII w. Natomiast w Pianówce na stanowisku uznawanym w literaturze jako grodzisko¹² nie natrafiono na umocnienia obronne i dlatego zaliczyłem je do stanowisk otwartych. Natrafiono tu na osadę ludności kultury łużyckiej z przełomu epoki brązu i żelaza i na osadę wczesnośredniowieczną, którą można datować na fazę B-C. Podobnie stanowisko 1 w Zbyszewicach,

* Ze względu na dużą ilość materiałów zabytkowych wydobytych tu w czasie badań weryfikacyjnych przygotowywana jest osobna publikacja tego stanowiska.

¹⁰ Por. np. W. Kowalenko 1938 i W. Hensel 1950 i 1960, gdzie starsza literatura.

¹¹ W. Kowalenko 1938, s. 210, nr 117; W. Hensel 1953, t. II, s. 99 - 100 i inni.

¹² W. Kowalenko 1938, s. 276; W. Hensel, Z. Hilczer-Kurnatowska 1980 (tu starsza literatura).

gm. Margonin uznawane, za grodzisko wczesnośredniowieczne zweryfikowano jako osadę otwartą ze schyłku wczesnego średniowiecza, z fazy E₂, a następnie z XIV - XVIII w.¹³

Za nasypy nowożytnie uznano stanowiska: Margonin, gm. loco, stan. 2 (z możliwością ewentualnej osady otwartej z okresu wczesnego średniowiecza) i Wyszyny, gm. Budzyń, stan. 1 (uznawane jako grodzisko stożkowate lub ruina zamku).

Za niewątpliwe nasypy sztuczne, ale o nieznanym chronologii, uznano stanowiska: Czesławice, gm. Gołańcz, stan. 1; Danabórz, stan. 1a i Welna, gm. Rogoźno, stan. nie oznaczone. Stanowisko w Czesławicach uznawano dotychczas za grodzisko stożkowate¹⁴.

Prowadzono też poszukiwania domniemanych grodzisk w Boguniewie, gm. Rogoźno, stan. 1 i w Rogoźnie, stan. 3. W Boguniewie w oznaczonym rejonie nie natrafiono na żadne ślady osadnictwa starszego niż współczesne¹⁵. Natomiast w Rogoźnie w rejonie kościoła św. Wita, w terenie zabudowanym i bardzo zniekształconym przez różne niwelacje zdołano jedynie natrafić na wątki ślady osadnictwa ze schyłku wczesnego średniowiecza, z fazy E/F - F, nie natrafiając na żadne pozostałości umocnień obronnych¹⁶.

Przedmiotem weryfikacji były też twory naturalne, które jak w Marunowie-Gębicach, gm. Czarnków, przypominały grodzisko pierścieniowate¹⁷ bądź też jak w Rożnowie, gm. Rogoźno, stan. 8 i w Słomowie, gm. Rogoźno, stan. 1 w postaci kopców przypominających grodziska stożkowate, za jakie też dotąd uchodziły¹⁸. Z podobnym wynikiem zweryfikowano stanowisko w Durowie koło Wągrowca ujawnione w czasie ostatnio prowadzonych badań powierzchniowych.

Obecnie badania weryfikacyjne są kontynuowane przez ten sam zespół w północnej części województwa pilskiego, na północ od Noteci.

LITERATURA

- Antoniewicz W., Wartołowska Z. 1964, *Mapa grodzisk w Polsce*, Wrocław — Warszawa — Kraków.
- Aus dem Posener Lande, „Blätter für Heimatkunde” 1915.
- Cnotliwy E., Nawroński T., Rogosz R. 1979, *Grodziska wczesnośredniowieczne na Ziemi Pyrzyckiej*, Sl. Ant., 26, s. 143 - 238.
- Delekt J. 1932, *Grodzisko wczesnohistoryczne w Rogoźnie*, ZOW, 7, s. 37 - 43.

¹³ J. Leśny 1975, s. 131 i n.

¹⁴ W. Kowalenko 1938, s. 193, nr 64; W. Hensel 1950, s. 142 - 143.

¹⁵ R. Behla 1888, s. 154; P. Schumacher 1924, s. 44; W. Kowalenko 1938, s. 182.

¹⁶ W. Hensel, Z. Hilczek-Kurnatowska 1980, s. 402.

¹⁷ W. Hensel 1959, s. 25.

¹⁸ W. Kowalenko 1938, s. 299, nr 429.

- Durczewski D. 1970, *Sprawozdanie z badań na grodzisku i osadzie otwartej w Smuszewie, pow. Wągrowiec, stan. 1*, Fontes Arch., 20, s. 272 - 274.
- 1970 (2), *Gród prasłowiański w Smuszewie*, Poznań.
- 1970 (3), *Smuszewo*, Informator Archeologiczny. Badania 1969, Warszawa, s. 469 - 471.
- Dylik J. 1936, *Analiza geograficznego położenia grodzisk i uwagi o osadnictwie wczesnohistorycznym Wielkopolski*, Poznań.
- Dzieduszycki W. 1980, *Przemiany w strukturze garncarstwa polskiego w 2 połowie XIII i 1 połowie XIV wieku*, Arch. Polski, 24, s. 364 - 379.
- 1982, *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2 połowy X po połowę XIV w.*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź.
- Fontes Archaeologici Posnanienses, t. VI (1959), XIV (1963), XXIII (1973).
- Hensel W. 1950, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. I, Poznań.
- 1959, jw., t. III, Warszawa.
- Hensel W., Hilezer-Kurnatowska Z. 1972, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnośredniowiecznej*, t. IV, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk.
- 1980, jw., t. V, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk.
- Hilezerówna Z. 1967, *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław — Warszawa — Kraków.
- 1968, *Zagadnienie periodyzacji garncarstwa na ziemiach polskich*, Arch. Polski, 12, s. 431 - 438.
- Hładyłowicz K. 1932, *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX wieku*, Lwów.
- Jasnoś S. 1982, *Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego Ziemi Obornicko-Rogózińskiej (część 1)*, Fontes Arch. Posn., 31 (1980), s. 1 - 144.
- Kowalenko W. 1938, *Grody i osadnictwo grodowe Wielkopolski wczesnohistorycznej (od VII do XII wieku)*, Poznań.
- Kozierowski S. 1912, *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej*, Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, 35.
- 1916 (1), *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, cz. I, Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, 41.
- 1916 (2), *Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej*, cz. II, Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, 42.
- Kurnatowska Z. 1973, *Główne momenty w rozwoju wczesnośredniowiecznego garncarstwa polskiego*, KwHKM, 21, s. 435 - 447.
- Kurnatowska Z., Łosińska A. 1983, *Weryfikacja grodzisk wielkopolskich na półmetku*, Fontes Arch. Posn., 32 (1981), s. 25 - 38.
- Leciejewicz L. 1961, *Ujęcie we wczesnym średniowieczu*, Wrocław — Warszawa — Kraków.
- Leśny J. 1975, *Ze studiów nad osadnictwem i dziejami Ziemi Pałuckiej we wczesnym średniowieczu*, Sl. Ant., 22, s. 123 - 176.
- Łopata J. 1961, *Grody i osadnictwo grodowe ziemi szamotulskiej we wczesnym średniowieczu (VI - XII w.)*, w: *Almanach Szamotulski*, Poznań.
- Olczak J., Siuchniński K. 1966, *Źródła archeologiczne do studiów nad osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. I (i dalsze), Poznań.
- , — 1975, *Typologische Klassifikation der frühmittelalterlichen Burgenanlagen in Mittelpommern*, Etnographisch-Archäologische Zeitschrift, 3, s. 443 - 474.
- , — 1976, *Typologia wczesnośredniowiecznych grodzisk Pomorza Środkowego*, Sl. Ant., 23, s. 111 - 152.
- Przegląd Archeologiczny, t. III.
- Schumacher P. 1924, *Die Ringwälle in der früheren preussischen Provinz Posen*, Mannusbibliothek, 36, Würzburg.

- Wędzki A. 1972, *Rogoźno*, w: Słownik Starożytności Słowiańskich, t. IV, 2, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, s. 524.
- Wróblewska G. 1966, *Dzieje układu przestrzennego Rogoźna*, Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza, 9, s. 57 - 77.

EARLY MEDIAEVAL HILLFORTS IN THE SOUTHERN PART OF THE PIŁA VOYEVODSHIP. RESULTS OF VERIFICATION RESEARCH

by

EUGENIUSZ CNOTLIWY (Szczecin)

Summary

In the years 1980 - 1985 on the order of the Voyevodship Conservator of Monuments in Piła were carried out verification investigations of 28 archaeological sites considered to be early and late mediaeval fortified settlements. The sites are located in northern Great Poland, in the southern part of the now Piła voyevodship up to the Noteć river. The research was conducted by a team of workers of the Archaeological-Conservatory Workshop of the State Enterprise The Workshops of Monument Conservation, Szczecin Branch.

In general terms, the aim of the investigation was a verification of views and opinions concerning the function and chronology of the sites, drawing up documentation, defining the state of preservation and the type of danger. An important element of the investigation was a recognition of the stratification of the sites by means of the drilling method. The method has been successfully tested in Western Pomerania (footnote 3). It helped to quickly define the morphology and structure of the sites. It proved particularly useful wherever the site had been much disturbed in result of human activity (e.g. Przysieka and Wróblewo). The sites' chronology was established exclusively on the basis of pottery material, drawing on the great achievements of the Poznań centre in this particular field (footnotes 4 and 5).

Out of 28 sites investigated only 8 have been verified as early mediaeval hillforts, and out of the remaining 20: 5 were recognized as conical late mediaeval fortified settlements; (mottes), 1 turned out to be a mediaeval castle with no traces of earlier settlement; 4 have been verified as open settlements connected either with the Lusatian culture or belonging to the early and late mediaeval ages; 2 are mounds from the modern times; 3 are artificially constructed mounds of unknown age, and the remaining ones turned out to be natural forms without any traces of settlement.

In the present paper we present the results of the investigation of the 8 sites which proved to be early mediaeval fortified settlements. The most important results are given below.

1. Laskownica Mała, Gołańcz district, site 1. An upland single ring-shaped hillfort from phase B (?) — C, 8th? to mid-10th cent. (Fig. 2 - 6).
2. Ninino, Ryczywół district, site 1. A lowland single ring-shaped hillfort, dated to phase B-C, 8th to mid-10th cent (Fig. 7 - 12).
3. Pierwoszewo, Wronki district, site 1. An upland single hillfort. with a horse-shoe ridge, very much levelled by soil cultivation, dated to phase C, 2nd half of the 9th —

mid-10th cent. Previously considered to be a conical fortified settlement from the late mediaeval ages (Fig. 13 - 17).

4. Przysieka, Wągrowiec district, site 1. A lowland single ring-shaped hillfort dated to phases B-C, 8th to mid-10th cent. (Fig. 18 - 23).

5. Rąbczyn, Wągrowiec district, site 1. A lowland single ring-shaped hillfort, much devastated in the northern part, dated to phases D-E, 2nd half of the 10th — 12th cent. (Fig. 24 - 30).

6. Rogoźno, loco district, site 2. A lowland single hillfort preserved in about two thirds of its original size, originally probably ring-shaped, dating to phase C, 2nd half of the 9th — mid-10th cent. (Fig. 31 - 37).

7. Smuszewo, Damasławek district, site 1. A lowland single hillfort, with a horse-shoe ridge opening towards the lake, constructed on an open settlement of the Lusatian culture, very well preserved, dated to phase C, 2nd half of the 9th — mid-10th cent. (Fig. 38 - 48).

8. Wróblewo, Wronki district, site 23. A lowland single hillfort originally probably ring-shaped, very much levelled, dated to phase C-C/D, from 9th — 11th cent (Fig. 49 - 54).